

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

LX–LXI. ÉVFOLYAM

1961 ~ 1962

KIADJA

A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

1962

TARTALOM

<i>H. L. : Kerényi András</i>	3
<i>Huszár Lajos : 60 év</i>	5
<i>Sümeghy Veronika : Krannoni és sidoni kultuszkocsik</i>	11
<i>Mócsy András : A római pénz forgalmáról a római uralom előtti Pannóniában</i>	15
<i>Sz. Czeglédy Ilona : Császárkori denárlelet Szombathelyről</i>	19
<i>Kádár Zoltán : „Saeculum frugiferum” a katonacsászárok pénzein</i>	23
<i>B. Sey Katalin : A Zsófia-pusztai lelet</i>	29
<i>Huszár Lajos : CNH. II. 133</i>	49
<i>Horváth Tibor Antal : Adalékok a tizes aranyak forgalmához</i>	53
<i>Szász Károly : Adatok a nagybányai pénzverőház alkalmazottairól (1660—1829)</i>	61
<i>Horváth Tibor Antal : Tervezet az erdélyi pénzforgalom szabályozására (1736)</i>	69
<i>Ambrus Béla és Kupa Mihály : A volt monarchia papírpénztervezetei (1790—1918)</i>	73
<i>Soós Gyula : Reményi József éremművészete</i>	79
<i>Gedai István : A kiskunmajsai friesachi éremlelet</i>	83
<i>Entz Géza : Bodó István hagyatéki leltára 1537-ből</i>	84
<i>Horváth Tibor Antal : Székesfehérvári bárcák a XVIII. században</i>	85
<i>Takács Béla : Két magyarországi vonatkozású plakett</i>	88
<i>Székely Pál : Wurschbauer Károly érmeinek ólomveretei</i>	89
<i>sa — ay : Numizmatikai kiállítások</i>	90
<i>Éremleletek</i>	93
<i>Irodalom</i>	95
<i>Szakosztályi élet</i>	99
<i>Résumé</i>	101

A végén 7 képes tábla

A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

Célja a numizmatika tudományos művelése és a hazai éremgyűjtés fejlesztése

A szakosztály kiadványa a NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 10 Ft.

A Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, továbbá tudományos kérdésekben való érdeklődések, valamint leletek, meghatározások és numizmatikai irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérdések közvetlenül a szakosztály címére küldendőek.

Szakosztályi ügyekben, új tagok felvételét illetőleg, valamint reklamációk dolgában is dr. Huszár Lajos szakosztályi titkár intézkedik. Címe: Budapest, Magyar Történeti Múzeum Éremtára, VIII., Múzeum körút 14—16. Telefon: 134—400/39 mellék.

Tagdíjfizetések és egyéb pénzügyi természetű ügyekben Zák Ede szakosztályi pénztáros ad felvilágosítást. A szakosztály csekkszámlája 51010. — VIII.

A szakosztályi gyűjtemény és könyvtár a szakosztályi helyiségben Pál Ferenc könyvtáros, valamint Ambrus Béla gyűjteményőr kezelésében áll a hivatalos órák alatt a tagok rendelkezésére.

A szakosztály tisztviselői hivatalos óráikat minden csütörtökön délután 6—8 óra között tartják a szakosztályi helyiségben (VIII., Csepregy utca 4. II. emelet 15. ajtó).

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

LX–LXI. ÉVFOLYAM

1961 ~ 1962

KIADJA

A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

1962

TARTALOM

<i>H. L. : Kerényi András</i>	3
<i>Huszár Lajos : 60 év</i>	5
<i>Sümeghy Veronika : Krannoni és sidoni kultuszkocsik</i>	11
<i>Mócsy András : A római pénz forgalmáról a római uralom előtti Pannóniában</i>	15
<i>Sz. Czeglédy Ilona : Császárkori denárlelet Szombathelyről</i>	19
<i>Kádár Zoltán : „Saeculum frugiferum” a katonacsászárok pénzein</i>	23
<i>B. Sey Katalin : A Zsófia-pusztai lelet</i>	29
<i>Huszár Lajos : CNH. II. 133</i>	49
<i>Horváth Tibor Antal : Adalékok a tizes aranyak forgalmához</i>	53
<i>Szász Károly : Adatok a nagybányai pénzverőház alkalmazottairól (1660—1829)</i>	61
<i>Horváth Tibor Antal : Tervezet az erdélyi pénzforgalom szabályozására (1736)</i>	69
<i>Ambrus Béla és Kupa Mihály : A volt monarchia papírpénztervezetei (1790—1918)</i>	73
<i>Soós Gyula : Reményi József éremművészete</i>	79
<i>Gedai István : A kiskunmajsai friesachi éremlelet</i>	83
<i>Entz Géza : Bodó István hagyatéki leltára 1537-ből</i>	84
<i>Horváth Tibor Antal : Székesfehérvári bárcák a XVIII. században</i>	85
<i>Takács Béla : Két magyarországi vonatkozású plakett</i>	88
<i>Székely Pál : Wurschbauer Károly érmeinek ólomveretei</i>	89
<i>sa — ay : Numizmatikai kiállítások</i>	90
<i>Éremleletek</i>	93
<i>Irodalom</i>	95
<i>Szakosztályi élet</i>	99
<i>Résumé</i>	101

A végén 7 képes tábla

Kerényi András

1909—1961

Az antik éremtan egyik szorgalmas és lelkes művelőjének a kezéből hullott ki a toll Kerényi András elhunytával. A Magyar Történeti Múzeum Éremtára tudományos dolgozóját, Szakosztályunk pedig hűséges tagját veszítette el személyében.

Kerényi András Békéscsabán született 1909. július 1-én. A Budapesti Tudományegyetemen szerzett doktori oklevelet régészeti tárgyakból. 1939. szeptember 15-e óta dolgozott a Magyar Történeti Múzeum Éremtárában, ahol az éremgyűjtemény antik sorozatait kezelte egészen 1961. július 27-én bekövetkezett haláláig.

Kerényi András Szakosztályunk életében is tevékeny működést fejtett ki. Sokáig, mint választmányi tag vett részt a Szakosztály irányításában, majd pedig 1961. január 1 óta mint a szakosztályi pénztár kezelője végzett fáradságos munkát a szakosztály érdekében.

Tudományos munkásságának legkedveltebb területe a barbár pénzekkel kapcsolatos problémák kutatása volt. Ebben a vonatkozásban több tanulmánya nyomtatásban is megjelent. A magyar föld története szempontjából annyira értékes barbár éremanyagnak corpusszerű feldolgozását tűzte ki életcéljául, de a nagy mű a váratlan elhalálozás következtében csak töredékben maradt fenn.

Tudományos téren még sok eredményt vártunk tőle és ha ilyen irányú reményeink meg is szűntek, munkásságának értékes emlékei maradnak eddig megjelent tanulmányai, melyek mind az anyagban való komoly elmerülésről tesznek bizonyosságot.

Kerényi András irodalmi munkássága

1. A dáciai személynevek. Dissert. Pannon. I. 1940. 303. 1.
2. Eleki éremlelet, Num. Közl. XXXVIII—XXXIX. 1939—1940. 65—66.
3. Balkánon talált római éremlelet. Num. Közl. XL. 1941. 19—23.
4. Nagynyíresi barbár tetradrachma lelet. Num. Közl. XLIII. 1944. 9—14.
5. Érsekújvári lelet. Num. Közl. XLIV—XLV. 1945—1946. 16—20.
6. Egy IV. századi barbár ezüstérem. Magyar Múzeum 1947. XII. 12. 1.
7. Nagykágyai római köztársasági denárlelet. Num. Közl. XLVI—XLVII. 1947—1948. 6—12.
8. Sarkad környéki bizánci éremlelet. Num. Közl. XLVIII—XLIX. 1949—1950. 21—24.
9. Gelsei éremlelet. Num. Közl. XLVIII—XLIX. 1949—1950. 58.
10. Egy XII. századi óbudai bizánci pénzlelet. Budapest Régiségei XV. 1950. 541—547.
11. A személyi éremlelet. Num. Közl. L—LI. 1951—1952. 4—6.
12. A dunántúli barbár pénzeink egyik csoportja (Ostffyasszonyfa—Velemszentvid—Güttenbach—Pinkóc) Num. Közl. LII—LIII. 1953—1954. 3—4.
13. Magyarországi szarmata pénzek. Num. Közl. LIV—LV. 1955—1956. 14—20.
14. Subaeratus pénzek. Az Érem XII. 1956. 3. sz. 33—38.
15. A regölyi típusú barbár bronzpénzeink kronológiájához. Num. Közl. LVI—LVII. 1957—1958. 7—9.

16. Bronze Medaillons of Thracian Issue from Brigetio. Folia Arch. X. 1958. 77—87. (Barkóczi Lászlóval közösen).
17. A sisciai veretek áttekintése. Az Érem XIV. 1958. 8. sz. 113—116.
18. Gruppierung der Barbarenmünzen Transdanubiens. Folia Arch. XI. 1959. 47—60.
19. Ke chronologii barbarskych minci regölského typu. Num. Listy XIV. 1959. 161—165.
20. Viminaciumban vert antoninianusok. Folia Arch. XIII. 1961. 81—93.
21. Könyvismertetések a Numizmatikai Közlöny évfolyamaiban.

H. L.

60 év

A szinte észrevétlen gyorsasággal pergő évek sorában egyesületünk történetében olyan határköhöz érkeztünk el, melynél érdemes egy pillanatra megállni és visszatekinteni, hogy a múlt eredményeinek számbavételéből merítsünk erőt és bizalmat a jövőben ránk váró kötele-ségekre és feladatokra.

A jelenleg virágzó társulati életet élő Éremtani Szakosztálynak jogelődjét jelentő Magyar Numizmatikai Társulat alapításának hatvanadik évfordulója az a határkö, mely most meg-állásra kényszerít minket és alkalmat nyújt arra, hogy rövid visszapillantásban vizsgáljuk meg, mennyire felelt meg egyesületünk az elmúlt időkben kitűzött céljainak és feladatainak.

Mindnyájunk előtt ismeretes tény, hogy a magyar numizmatikusok lelkes csapata az 1901. május 14-én tartott alakuló közgyűlésen alapította meg a Magyar Numizmatikai Társu-latot. Az első négy évtized részletes történetét és minden jelentős eseményét összefoglalva talál-juk Közlönyünk régebbi évfolyamaiban és főként a társulat 40. évi jubileuma alkalmából 1941. május 15-én tartott ünnepi ülés emlékbeszédében, mely nyomtatásban is megjelent a Numiz-matikai Közlöny XL. (1941.) évfolyamában. Nem szeretnénk ezúttal ismétlésekbe bocsátkozni és éppen ezért a mai visszapillantásban csak az említett jubileumi ülés óta eltelt két évtized eseményeit tárjuk fel, hogy ezekkel mintegy kiegészítsük, illetve napjainkig tovább vezessük a társulat történetét. Krónikás sorrendben vázoljuk a társulati élet utolsó 20 évének eseményeit, de ezúttal csak a jelentősebb események ismertetésére térve ki, melyek akár a társulati élet fejlesztése, akár a magyar éremtan tudományos művelése szempontjából előhaladást és ered-ményeket jelentettek.

Az 1941-i ünnepi ülést követő háborús évek a Társulat életét úgyszólván az egyszerű vegetációra kényszerítették. A heti összejövetelek rendszeres folytatása, évenként néhány fel-olvasás tartása, a Numizmatikai Közlöny évfolyamainak évenként történő megjelenése és a Kontorniat-mű kiadása voltaképpen kimerítik a társulat tevékenységét. Valóban a háborús évek nem voltak alkalmasak semmi újabb vállalkozás megindítására, illetve a numizmatikai élet különösebb fellendítésére. Különösen 1944-ben lett egyre gyérebb az összejövetelek láto-gatottsága és 1944 novemberében részint fűtési nehézségek miatt, részint pedig a közismert politikai események következtében megszűntek az összejövetelek és csak a háború után újult fel megint az egyesületi élet. E négy szomorú év rövidre fogott jellemzése után a következőkben inkább az 1945 óta eltelt másfél évtized eseményeire való visszapillantással kívánjuk felidézni a múltat és bemutatni az elmúlt hat évtizednek egy nehéz szakaszát, mely időszak végén sok probléma megoldása után az egyesületi élet soha nem remélt virágzásáig jutottunk el.

A II. világháború befejezése előtt a Budapest körül bekövetkezett háborús cselekmények a Társulat helyiségében és gyűjteményeiben szerencsére semmi kárt nem okoztak. Természetesen mindenféle összejövetel hónapokon keresztül szünetelt és csak 1945. április 19-én sikerült meg-tartani az első összejövetelt választmányi üléssel egybekötve.

A Társulat helyzete ebben az időben a tökéletes reménytelenség állapotát mutatta és történetének legmélyebb pontján állott. Elnöke és egyben pénztárosa, akinek kezében korábban a Társulat minden ügyének intézése összpontosult, politikai okokból letartóztatásban volt, maga a Társulat pedig a kezdődő infláció idején egy fillér készpénz nélkül állott a helyiség fenn-tartásával járó anyagi kötelezettségek sürgető követelésével szemben. Mint az évtizedek során annyiszor, ezúttal is a tagok áldozatkészsége segítette át a társulatot a nehézségeken és a csekély tagdíj összegzen felül felajánlott önkéntes adományok tették lehetővé az egyesületi élet meg-indítását.

A választmányi ülés felkérésére ideiglenesen Procopius Béla mint alelnök került a tisztikar élére, a pénztár kezelését Lafrankó Gyula vette át és helyette dr. Pethe László lett az ellenőr, végül a titkári teendőket Huszár Lajos végezte. Ezt az ideiglenes állapotot a június 14-én meg-tartott közgyűlés véglegesítette, mely az említetteken kívül Ambrus Bélát könyvtárossá és

dr. Bertalan Lorántot ügyésszé választotta meg. A felügyelő bizottság tagjai Bucz Béla, Kelényi László és Zák Ede lettek. Majd Procopius Bélának július 24-én bekövetkezett sajnálatos elhúnyta miatt az augusztus 9-i rendkívüli közgyűlés Huszár Lajost ügyvezető alelnökké választotta.

Április 19-e után megint rendszeressé váltak a csütörtöki összejövetelek, sőt május 24-én Faludi Géza felolvasást is tartott és ezzel a társulat élete egyelőre szerény keretek között ugyan, de a szokott mederbe terelődött.

Ennek az évnek krónikájához tartozik az a nagyértékű ajándék, melyet özv. dr. Procopius Béláné juttatott a Társulatnak a néhai férje gyűjteményéből hátramaradt több ezer emlékéremnek a társulati gyűjtemény részére történt ajándékozásával.

Az elkövetkező téli hónapokban fűtési nehézségek miatt a társulati összejöveteleket havonta csak egyszer tartottuk meg, viszont az év végén megrendeztük a háború után az első serlegvacsorát Procopius Béla emlékének szentelve. Minthogy azonban a serleg a volt elnök lakásáról időközben eltűnt, emlékvacsora néven tartottuk meg ezt az összejövetelt, majd Kelényi László ajándékozott új serleget erre a célra, melyet azóta is használunk.

A következő 1946. évben az április 25-i közgyűlésen betöltést nyert az üresnek tekintett elnöki szék dr. Soltész Elemér személyében és ugyanez a közgyűlés véglegesítette Szalay Berzeviczy Lászlót a gyűjteményőri tisztségben, mely tisztséget Szentgáli Károlynak 1945 elején bekövetkezett halála miatt 1946 eleje óta ideiglenesen viselt. Ily módon a társulati tisztikar ügye hosszabb időre nyugvópontra jutott. A választmány új tagjai lettek Kelényi László és Soltész Elek, a felügyelő bizottság új tagja pedig Borsos Béla.

Ebben az évben a Társulat minden erőfeszítése a Numizmatikai Közlöny megjelentetésében merült ki. A tomboló infláció idején jelent meg a Közlöny LIV—LV (1945—1946) kettős évfolyama. Annak ellenére, hogy az akkori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a Magyar Nemzeti Bank és magánosok támogatták anyagilag a Közlöny megjelenését, valamint maga a Társulat is minden anyagi erejét latba vetette a megjelenés érdekében, csupán 3 ív terjedelemben sikerült kinyomtatni e vékony füzetet. Az akkori helyzet illusztrálására viszont jellemző, hogy még ilyen szerény formában is Közlönyünk megjelenését általános elismerés kísérte, miután azon csekély számú tudományos folyóiratok közé tartozott, melyek a háború után elsőként folytatni tudták a megjelenésüket. Azóta a Közlöny minden két évben rendszeresen kiadásra került kettős évfolyam formájában.

Ez az 1946. év különben a Társulat fennállásának 45. éve volt és ennek az évfordulónak maradandó emléke egy szép emlékérem, melyet Csúcs Ferenc éremművész készített ebből az alkalomból. Itt említjük meg, hogy már ebben az évben felmerült a terv egy jutalomérem alapítására is, melynek modelljét Madarassy Walter készítette el, de a terv valóra váltása csak most fog megtörténni a jelen ünnepi ülés alkalmából, azonban az eredeti éremterv felhasználásával.

Az év eseményeit egy értékes ajándék zárja le. Ugyanis az 1946. december 2-án elhunyt dr. Zimmermann Lajos hagyatékából nővére, özv. dr. Donogány Zakariásné a Társulatnak ajándékozta az elhunyt numizmatikai könyvtárát és igen értékes páncélszekrényét, mely jelenleg a szakosztályi gyűjtemény értékesebb példányait őrzi.

A következő 1947. évi március 27-i közgyűlés fogadta el a jubileumi érem alapítását és ugyanakkor a választmányba került új tagként Fodor György, a felügyelő bizottságba pedig Kerényi András. Ez évben két jelentős irodalmi vállalkozásra is sor került, de sajnos mindkettő az első füzet megjelenésével véget is ért. Mindkét vállalkozás egy-egy tagtársunk ajánlatán alapult, mely ajánlatok szerint a Társulat patronálása alatt, de minden anyagi kockázata nélkül egy-egy kiadványsorozat indult volna el. Az egyik sorozat címe Moneta Prisca volt és az első füzet Huszár Lajosnak „Attila a numizmatikában” című tanulmányát tartalmazta francia nyelven. A másik sorozat pedig az Éremgyűjtő Zsebkönyve kiadványsorozat lett volna és ennek első füzetét Ambrus Bélától a magyar állami papírpénzek katalógusát foglalta magába. Sajnos mindkét sorozat további füzeiteinek kiadását különböző okokból be kellett szüntetni.

Közreműködött ebben az évben a Társulat a szabadságharc 100 éves évfordulója emlékére 1948-ban kibocsátott emlékpénzek veretése érdekében. Egyrészt beadvánnyal hívta fel a figyelmet a nevezetes alkalomra, másrészt pedig két tagjával részt vett az emlékpénzek pályázatára beérkezett pályaművek elbírálása végett összehívott zsűriben.

1948. február 5-én tartottuk a társulatban az első éremcsereközvetítést. Az illetékes hatóságokkal történt tárgyalások eredményeként újította fel a társulat új formában évenként háromszor a régebbi időkben már jól bevált árverések megrendezését. A magán éremkereskedelem megszűnése tette szükségessé és — amint azóta kiderült — szinte nélkülözhetetlenné ezen éremcsereközvetítések elindítását és rendszeres folytatását. Az éremcsereközvetítések száma

már eddig elérte a 39. számot és joggal megállapíthatjuk, hogy a társulat legnépszerűbb programjává váltak az idők folyamán. Az éremcsereközvetítésekből a Társulatnak jutó szerény részesedés teljes egészében a Közlöny céljait szolgálja.

Az év folyamán a tisztikar összetételében annyi változás történt, hogy az október 14-én lemondott Szalay Berzeviczy László helyébe dr. Tolnay Iván lett a gyűjtemény őre, aki nagy ambícióval fogott hozzá a gyűjtemény rendezetlen részének feldolgozásához. Az ezévi április 29-i rendkívüli közgyűlés dr. Korányi Sándor és dr. Pap György személyével egészítette ki a választmányt.

Az elkövetkező 1949—1951 évekre terjedő idő alatt fokozatosan zajlott le az a folyamat, melynek eredménye Társulatunknak a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulattal való egyesülése lett. A Magyar Tudományos Akadémia kívánságára jött létre ez az egyesülés, hosszú tárgyalások eredményeként. Az első lépés volt 1949. május 19-én a régi alapszabályok módosítása, majd a Közlöny szerkesztésére öttagú bizottság alakítása. Az 1950. március 30-ára összehívott közgyűlésen a lemondott tisztikar helyett 5 tagú intézőbizottság alakult Huszár Lajos, Korányi Sándor, Radnóti Alfréd, Soltész Elek és Szigeti István személyében, Soltész Elek elnöksége alatt. A pénztárosi, gyűjteményőri és könyvtári tisztviselők a régi maradtak. Ez az interim intézőbizottság vezette egy éven keresztül a társulat ügyeit. Végül 1951. január 11-én összehívott rendkívüli közgyűlés mondta ki a két társulat egyesülését és ettől az időponttól kezdve a régi társulat, mint a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat Éremtani Szakosztálya folytatta tovább működését a mindnyájunk előtt ismert formában. Az új szakosztály titkára Huszár Lajos lett, a tisztikar tagjai a régi maradtak és a következő 10 tagú szakosztályi választmány segítette a tisztikart a munkájában: Csillag Ferenc dr., Daubravszky Gyula, Esze Tamás dr., Kerényi András dr., Korányi Sándor dr., Kupa Mihály dr., R. Alfréd dr., Soltész Elek dr. és Zák Ede. A számvizsgáló bizottság tagja Bezdáni Ferenc.

Az egyesülés a függetlenség feladása ellenére is sok előnyt jelentett a Szakosztály számára. Mindenekelőtt említünk kell azt az 5000 Ft évi államsegélyt, melyet szakosztályunk azóta is rendszeresen kap és amelyet teljes egészében a Közlöny kiadására fordítunk. Majd ki kell emelnünk azt a megértést, mely a társulat vezetősége részéről szakosztályunk munkája iránt az egyesülés óta állandóan megnyilvánult és amely megértés tette lehetővé, hogy nyugodt légkörben, a társulati vezetőséggel teljes összhangban folytathatjuk az Alapszabályokban lefektetett tudományos feladataink művelését.

A régi Társulat önálló élete fennállásának éppen az 50. évében szűnt meg és az 50 éves jubileum emlékére megint Csúcs Ferenc készített egy artisztikus emlékérmét. A félszázados jubileumnak voltaképpen csak ez az érem jelentette megünneplését, mert a vázolt események közepette az időpont nem volt alkalmas nagyobb szabású ünnepségek rendezésére.

A Szakosztállyá alakult társulat életében e döntő jelentőségű fordulat lebonyolítása minden energiát igénybe vett és e három év történetét főként az új helyzet kialakítása tette ki. Bizonyos mértékig az említett eseménnyel függött össze, hogy 1949. december 20-án a 25 éves múltú visszatekintő debreceni csoport működése is hivatalosan megszűnt.

Örvendetes gyarapodáshoz jutott 1951-ben a szakosztályi gyűjtemény, azon a révén, hogy a külföldre vándorolt dr. Soltész Elek több ezer darabra rúgó római kisbronz pénzekből álló éremgyűjteményét azzal a kikötéssel ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának, hogy az Éremtár gyűjteménye szempontjából duplumnak tekinthető példányok a szakosztályi gyűjtemény részére adassanak át. Ez az átadás még nincs teljesen lezárva, de már eddig is jelentős mennyiségű anyagot vett át a szakosztályi gyűjtemény az Éremtártól. A szakosztályi gyűjteményt egyébként a Művelődésügyi Minisztérium még korábban, 1950 nyarán védetté nyilvánította.

A következő 1952 és 1953 éveket a szakosztályi élet új formájának és munkarendjének a kialakítása vette igénybe. Előre kidolgozott terv szerint folytak a felolvasások, éremcsereközvetítések és a szakosztály egyéb szokott programjai.

A szakosztályi választmány összetételében annyi változás történt, hogy 1953. november hó 12-én Pávó Elemér lett a választmány új tagja.

Ezekben az években alakult ki az idegenek által vételre felkínált éremanyag eladásának a rendje is. Miután sem állami, sem magánkereskedelem érme közvetítésével nem foglalkozik, a Szakosztály kénytelen volt lehetőséget nyújtani az eladásra került érmeinek az elkallódástól való megmentésére. A Szakosztály célkitűzésébe ezen eladások szervezése ugyan semmiképpen nem illik bele, de amíg üzérkedéstől mentes üzleti alapon ez a kérdés meg nem oldódik, addig nem zárkozhatunk el ennek a gyűjtői élet szempontjából annyira fontos problémának megoldásától.

1951-ben meghívást kapott a Szakosztály a Párizsban rendezett nemzetközi numizmatikai kongresszusra, melyen kiküldöttel ugyan nem képviseltethette magát, de néhány kiadványát elküldte a kongresszus idején rendezett kiállításra, hogy legalább ily módon adjon életjelt létezéséről és munkájáról a nemzetközi numizmatikai közvélemény előtt.

1954-ben élenkebb lendületet vett a szakosztály tevékenysége. Elsősorban is megjelent a tagnévsor, ami utoljára az 1943. évi Közlönyben látott napvilágot. Majd az érvényben levő aranyrendeleteknek az éremgyűjtőket érdeklő szakaszait adtuk közre összefüggő feldolgozásban. Végül megindult a szakosztályi gyűjtemény anyagának kiállítások keretében történő bemutatása. Elsőként az Árpád-házi pénzek kiállítása történt meg. Ezt a bemutatást azóta három hasonló kiállítás követte és gyűjteményünk magyar anyaga Mária Terézia koráig volt már közszemlére kitéve. E kiállítások folytatólagos rendezésére újabban Kőszegi Tivadar tagtársunk vállalkozott.

Értékes ajándékhoz jutott szakosztályi gyűjteményünk ebben az évben dr. Faludi Géza révén, aki több mint 1000 darab éremmel, jelvénnel és bárcával gazdagította gyűjteményünket.

A következő, 1955. évben megalakult a Szakosztály keretén belül a papírpénz kutató munkacsoport, mely azóta is eredményes munkát fejt ki a magyar papírpénzekre vonatkozó adatok lehetőség szerinti teljes összegyűjtésére.

Ugyanezen évben közkívánatra felújítottuk Az Érem című kiadványunkat. Évenként 2—3 füzetre terveztük a megjelenését és az új sorozatból eddig összesen 16 szám látott napvilágot.

Ez év november 10-én új tagként dr. Király Ferencet hívtuk be az üres szakosztályi választmányi helyre.

1956 végén hosszabb időre megakadt a szakosztályi élet rendes menete. Október 23—december 15 között szünetelt minden összejövetel, majd december 15—1957 március 1 között pedig vasárnap délelőttönként tartottuk meg az összejöveteleket és csak március 1 után állott helyre megint a régi rend és indult el a normális szakosztályi élet.

Ez év őszén miskolci tagjaink jól sikerült kiállítást rendeztek saját gyűjteményük anyagából, a miskolci Herman Ottó Múzeum helyiségében.

Az 1957. évre a vidéki tagjaink helyi csoportokba tömörülésének a megszervezése jellemző. Debreceni és miskolci tagjaink már korábban megkezdtek a helyi összejöveteleket. Ezúttal a szombathelyi tagok szervezése történt meg, és ezt követte valamivel később a győri tagoké is. Ezek a helyi szervezések a budapesti tagok összejövetelének mintájára meghatározott időben történő kötetlen találkozások, melyeken alkalom nyílik előadások tartására, érmek cseréjére és a gyűjtői élet terén szerzett tapasztalatok közvetlen kicserélésére.

1958-ban a Szakosztály régen megindított akciója járt részleges eredménnyel. Ez az akció az érmek és papírpénzek külföldi cseréjének lehetővé tételére irányult. A Magyar Nemzeti Bank megértő támogatásával ez évben sikerült legalább annyit elérni, hogy egyelőre a papírpénzek cseréje lehetővé vált. A Magyar Nemzeti Bank Szakosztályunkat kérte fel a felmerülő csereigyletek lebonyolítására.

Nagy jelentőségű vállalkozásba kezdett a Szakosztály ez évben a Magyar Éremhatározó füzetének kiadásával. E kiadványsorozat a magyar pénzek ismertetője kíván lenni és Unger Emil dr. mintaszerű összeállításában eddig hat füzet jelent meg.

Ez év január 9-én két üres szakosztályi választmányi tagsági helyre Horváth Tibor Antal és dr. Varannai Gyulát hívtuk be, mint új tagokat.

1957 óta a taglétszám rohamos emelkedést mutat. Az örömdetes növekvő taglétszám következtében természetesen az összejövetelek is egyre látogatottabbak lettek és ez a körülmény több problémát vetett fel. Ezért a szakosztályi választmány kénytelen volt felkérni valakit, aki a választmány határozatainak érvényt próbáljon szerezni a megcsokasodott tagság körében. E hálátlan feladatot a választmányba behívott Bánki V. Emil látja el és az ő személye mintegy a választmány állandó jelenlétét jelképezi a szakosztályi élet különböző megnyilvánulásaiiban.

1959. március 12-én a szakosztályi pénztárnak 15 éven keresztül hűséges kezelője, Lafrankó Gyula betegsége következtében a pénztárosi tisztségről lemondott és ideiglenesen Pávó Elemér vette át a pénztár kezelését, majd 1960. február 25-én Kerényi András váltotta fel Pávó Elemért a tisztségben és őt erősítette meg a társulati közgyűlés, mint végleges pénztárost. Az így megüritült választmányi tagsági helyre dr. Garam Jenő került ugyanezen alkalommal.

Ez évben újabb akcióra vállalkozott a Szakosztály, amidőn elhatározta, hogy az élő magyar éremművészek műveiből időszak kiállításokat rendez a helyiségében. Elsőnek Csúcs Ferenc művei kerültek bemutatásra, majd ezt követték Solymári Valkó László plakettjei és végül Csillag István hosszú művészi pályafutása java terméséből sikerült válogatott sorozatot kiállítani. Ezenkívül volt egy időszak kiállítás a Tanácsköztársaság idején forgott papírpénzekről is, a Tanácsköztársaság 40 éves jubileuma emlékére.

Ebben az évben újabb tagnévsort jelentettünk meg a sok új tagra való tekintettel.

A jelen jubileumi évet megelőző 1960. év eseményeiből megemlítendő, hogy két évtized eltelté óta első alkalommal sikerült személyes érintkezésekkel elmélyíteni külföldi kapcsolatainkat. Egyfelől Pávó Elemér képviselte Szakosztályunkat a Csehszlovák Numizmatikai Társulat opavai kongresszusán április 2—3-án és ott felolvasást is tartott „Schlesische Prägungen ungarischer Münzherren” címen, majd pedig dr. Arthur Suhle, a berlini Münzkabinett igazgatója tartott nagyérdekű előadást szakosztályunkban a berlini Éremtár kincseiről.

Szakosztályunk több tagja vett részt a Magyar Nemzeti Bank épületében szeptember 12-én megnyílt „200 éves a hazai papírpénz” c. kiállítás rendezésében és a vonatkozó katalógus illetve vezető összeállításában.

Végül a tisztikar összetételében beállott néhány változásról kell említést tennünk. Dr. Tolnay Iván gyűjteményőr ugyanis kivándorlás következtében október 13-án lemondott tiszt-ségéről és azt a választmány felkérésére Ambrus Béla könyvtáros vette át, míg Ambrus Béla helyét Zák Ede váltotta fel és így a tisztikar létszáma megint teljessé vált.

A vázolt események sorában a Szakosztály múltjának csupán a történeti menetét érzékeltettük. Ezek mögött húzódik meg a szakosztály életének rendes hétköznapi munkája és főként az állandóan visszatérő tudományos és egyesületi programja, melyek működésének az igazi célját és tartalmát jelentik.

Ebben a vonatkozásban első helyen kell említenünk a felolvasásokat. Nem célunk itt valamennyi felolvasás címét felsorolni, mert ezek megtalálhatók a Közlöny évfolyamaiban a társulati életéről szóló beszámolókbán, csak annyit kívánunk megemlíteni, hogy az elmúlt 20 év alatt 67 felolvasó ülést tartottunk, melyeken 87 felolvasás hangzott el, 32 előadótól. Ezek a felolvasások témáikban főként az antik és a magyar pénztörténet különböző kérdéseit ölelik fel, de emellett számos értékes eredményt közöltek az éremművészet és papírpénzkutatás köréből, valamint szórványosan az éremtan körébe vágó egyéb problémákról is. A szakosztályi tagok részéről folytatott tudományos kutatások közzétételének első fórumai a felolvasó ülések és a felolvasások jelentékeny száma az állandó tudományos munka folytonosságáról tesz bizonyosságot.

Minden év végén állandóan ismétlődő esemény volt szakosztályunk életében a hagyományos serlegvacsorák megrendezése. Az elmúlt két évtized folyamán csupán 1944 és 1956 években maradt el a serlegvacsora, egyébként időrendi sorrendben a következő régi tagjainkról tartottunk megemlékezéseket: 1941. XII. 11. *Sziklay Jenő* (mértatta Szentgáli Károly), 1943. I. 14. *Jeszenszky Géza* (mértatta Huszár Lajos), 1943. XII. 9. *Berán Lajos* (mértatta Soltész Elemér), 1945. XII. 6. *Procopius Béla* (mértatta Huszár Lajos), 1946. XII. 12. *Szentgáli Károly* (mértatta Faludi Géza), 1947. XII. 11. *Beck Ö. Fülöp* (mértatta Reményi József), 1948. XII. 9. *Telcs Ede* (mértatta Faludi Géza), 1949. XII. 15. *Pákozdi Károly* (mértatta Finály Gábor), 1950. XII. 14. *Nuber Károly* (mértatta Soltész Elek), 1951. XII. 27. *Findly Gábor* (mértatta R. Alföldi Mária), 1952. XII. 8. *Elmer György* (mértatta R. Alföldi Mária), 1953. XII. 17. *Mérey Andor* (mértatta Huszár Lajos), 1954. XII. 16. *Faludi Géza* (mértatta Varannai Gyula), 1955. XII. 15. *Frey Imre* (mértatta Huszár Lajos), 1957. XII. 12. *Soltész Elemér* (mértatta Varga József), 1958. *Vargha Béla* (mértatta Kupa Mihály), 1959. XII. 10. *Kováts Ferenc* (mértatta Horváth Tibor Antal) és 1960. XII. 15. *Karny Rezső* (mértatta Ambrus Béla). Az elhangzott emlékbeszédek olyan tagjaink emlékét idézték fel, akik a tudományos illetve gyűjtői téren érték el kimagasló eredményeket, vagy pedig szakosztályunk életében végeztek maradandó értékű munkát és akiknek a személye és munkája példaképül szerepelhet az utódok szemében.

A tanulmányi kirándulások száma bizonyos csökkenést mutat, de azért beszámolhatunk néhány tanulmányi kirándulásról. Így 1941-ben Szentendrére, 1942-ben az óbudai ásatások megtekintésére, 1946-ban és 1949-ben Visegrádra, 1950-ben a budai várban folyó ásatások megtekintésére, 1952-ben Nagytétényre, 1954-ben megint Visegrádra, 1955-ben Tatára és végül 1959-ben Esztergomba történt kirándulás.

Végül megemlíthetjük, hogy minden évben megtartottuk korábban a régi rendes közgyűlést, majd az egyesülés óta a beszámoló ülést és hisszük, hogy az elmondottakkal az elmúlt két évtized munkájáról átfogó képet nyújtottunk.

Ha ezeket az eredményeket egybevetjük az első 40 év eredményeivel, akkor az alapítás 60. évfordulóján a következő képet vetíthetjük magunk elé. Hatvan év leforgása alatt sikerült a társulatnak saját helyiséget biztosítani, gazdag könyvtárt és éremgyűjteményt kiépíteni, megjelentetni a Numizmatikai Közlöny 60 és Az Érem 16 évfolyamát, a Társulat kiadásában kiadni 13 különböző kiadványt és 15 emlékrmet, valamint plakettet, tartani összesen 190 felolvasó ülést, melyen elhangzott 266 értékezés illetve bemutatás, rendezni a társulati helyiségben 13 időszaki kiállítást, illetve a régebbi időben 5 éremárverést, 9 éremvásárt, majd újabban

39 éremcsereközvetítést, megszervezni 31 tanulmányi kirándulást és végül 25 serlegvacsorát. Ezek a számok minden frázisnál beszédesebben bizonyítják a társulat eleven életét és tevékenységét.

Befejezésül említsük meg, hogy az induláskor a társulat taglétszáma 13, a 40 éves jubileum idején 366 fő, a 60 éves évforduló kezdetén pedig 623 fő. A vázolt eredmények ténye és a taglétszám állandó emelkedése az a két alap, melyekre a szakosztály jövő munkáját építeni lehet, és amelyek reményt nyújtanak arra, hogy a szakosztály további évtizedeken keresztül eredményesen tudja folytatni munkáját hasonló módon.

Huszár Lajos

Krannoni és sidoni kultuszkocsik

„Egy thessaliali bronzérem és a budakalászi kocsiedény” c. tanulmányunkban, mely e Közlöny LVI–LVII. évfolyamában jelent meg, megkíséreltük a budakalászi kocsiedényt a thessaliali Krannon címerűl szolgáló kerek amfórát ábrázoló bronzpénz és a rávonatkozó írott források, valamint a még ma is élő népszokások alapján a termékenységi kultusz körébe utalni. Mondanivalónkat Bóna István: *Clay Models of Bronze Age Wagons* c. angolnyelvű tanulmányában (*Acta Arch. Hung.* 22 (1960) 96.) mosolytkeltően félre magyarázza. „Keleti kultuszok antik visszhangja” címen az Ókortudományi Társulatban ez évi február 17-én tartott felolvasásunkban módunkban állt ezen félreértésekre is kiigazítással szolgálni. — Különben a budakalászi kocsi problémájának bővebb kifejtésére két 1958-ban tartott nemzetközi kongresszus: a hamburgi régészeti és a római klasszika archaeológiai kongresszus aktáiban is lehetőség nyílt. „Das Problem der Wagengefässe” és „Das Daidala-Fest und die Wagengefässe” címen.

Mindaz, amit a fentiekben kifejtettünk, megerősítést talál Hopkins, C.: *The Origin of the Etruscan Samian Griffon Cauldron* (*AJA* 64 1960. 369.) tanulmányában, — sőt hasonló emlékekkel dolgozik Müller—Karpe, H.: „Zu einem Späthallstattgrab von Horgauergreut, Ldhr, Augsburg” (*Germania*, 1961. 39 Jg. 155.) cikke is. Hopkins a kígyós, griffes bronzedényekről, medencékről megállapítja, hogy napjelképek. Ezzel kapcsolatosak szerinte az edénykocsik is, mint pl. a cyprusi Enkomi-ból való kocsi szárnyas szfinksszel, madárral (1100–1000 körül), vagy Közép-Európában a Peckatel-i edénykocsi, sőt ide sorolja a széles peremű, vízimadaras etruszk medencekocsit is.¹ Hopkins megerősíti Ronzevalle² azon feltevését, hogy az Elagabalus sidoni érmein ábrázolt „Astarte kocsi” nem Astarte képét hordozza, hanem a napkorongot jelképező gömbölyű medenceedényt, oldalán egy-egy kígyóval, esetleg alatta holddal. A kígyó is ősrégi napjelkép. Összeveti az etruszk és samosi mély medencealakú edényeket a sidoni kultuszkocsi gömbölyű edényével. S ha az edény formájának, valamint a kígyós, griffes díszítésének megvan a maga jelentése, akkor fel kell hívnunk a figyelmet a kultuszkocsi mennyezete két sarkából felnyúló pálmaágakra is, mert ezek sem pusztá diszítő szándékból kerültek oda.

A Hopkinstól idézett érmek mellé állítsuk oda a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának bronzérmét Elagabalus-szal és a kultuszkocsival. A gömbölyű edény ezen szinte lebegni látszik. Viszont az Éremtár Hadrianust ábrázoló bronzérmének hátlapján levő kultuszkocsinál négy-szögű emelvényre nehezedik a hosszúkás edény. Felső részén kígyósan tekerő nyúlványok láthatók. Hogy Hopkins nem járhat téves úton következtetésével, az kivüláglík abból is, hogy milyen formában, milyen módon alkalmazzák a sidoni érmek a pálmás kultuszkocsit. Az eddig említett érmek hátlapját teljesen betölti maga a kocsi.

Egy Severus Alexander érem hátlapján oltár előtt kígyós bottal álló Asklépiosnak látomásszerűen, mint nap jelenik meg a pálmás kultuszkocsi. Van olyan Elagabalus érem, melynek hátlapján pontozott körben ott a kultuszkocsi mint nap, — jobbról, balról holddal, csillaggal. A körből kivetülő sugarak között pedig körbefut az állatöv csillagainak jelképe kossal kezdődően. Kívül a szokásos körirat: COLONIA AVRELIA PIA METROPOLIS SIDON

A sidoni kocsi itt valóban napkocsi. A világmindenséget magábaölelő, — hatalmát, erejét mindenfelé kisugárzó napot jelképezi. Sidon megkapván Tyros helyett Elagabalustól a legmagasabb városi rangot, méltán hordta címerűl érmein a már korábbi is ismert kultuszkocsi ily átfogó, kiteljesedő megfogalmazását,³ hisz Elagabalus az emesai napisten papja volt eredetileg. Császári hatalmának jelképéhez itt a forrás.

¹ Vö. mondanivalónkkal a Cerveteriből való etruszk medencekocsiról, melynek peremén vizinövény: lóusz sorakozik. (*Atti del Settimo Congresso Intern. di Arch. Classica. Róma, 1961. III. 128. tav. II. 3.*)

² Ronzevalle tanulmánya (*Mél USJ* 16. 1932. 55. IX. fig. 6–7) sajnos nem került kezünkbe.

³ A sidoni kultuszkocsi jellegzetesebb ábrázolásai: BMC XXIV. 7. XXIV. 5. (félholddal), — XXIII. 17. (Hadrianus érem), — XXV. 10. (Asklépios-szal), — XXIV. 10. (zodiákussal). Sidonra vonatkozóan: Paulys RE. (Stuttgart, 1921) 2228.

A főnikiaiak őstörténetét összeszedő Byblosi Philon Beelsamen-je az ég ura, a nap. Körülötte mozognak a csillagok. Ő örök és legyőzhetetlen, „a mindenség szíve” καρδία τοῦ κόσμου „értelmes fény” φῶς νοερόν. Ugyanez a napjelkép él még a VI. században is az Izrael-i Hefzibah-ban a Beth Alpha zsinagóga mozaik padlóján, csak a mennyezetes, oszlopos kocsi helyett négyes fogat száguld szembe, — a napot jelképező edény helyett napsugárkoszorús emberalak látható a hold és 23 csillag sugarában, körülölelve a zodiákussal.⁴ — De ugyanez a gondolat visszacseng a románkori székesegyházak kapudíszításáról is pl. Vezelay egyik kaputympanonjában a pünkösdi ünnepe: a Szentlélek átadása jelenti a φῶς νοερόν-t körülötte félkörben az állatöv csillagainak jelképe a köznapok munkáival. Krisztus alakjától jobbra és balra vízfakasztás, illetve manna a pusztában.^{4a}

Itt ugyanaz a gondolat formázódik meg, mint amely sokkal egyszerűbben, sokkal ősimben jelentkezik byblosi Philon Sanchuniaton-jában:⁵ „A főnikiaiak szárazság esetén kitarják karjukat a nap felé, akit Beelsamen-nek, ég urának hívnak a főnikiaiak, — Zeusnak a hellének.

A bostoni múzeum Tyszkievitz pecsételőjén⁶ hasonló jelenet látható: ég felé fohászkodó alak. A nap süt törtvonalas, háromszögnyelven korongjával. Az eső esik ugyancsak törtvonalasan. A könyörgő ember lábánál hatalmas kalász, a naptól, esőtől életre keltett gabona. A hulló eső tovább patakzik. Jelképe egy úszó ember hallal kezében. A patakozó víz mellett vázák, szertartási edények sorakoznak megtöltésre várva. Van közöttük bikafejes váza is. Ime itt lehet valahol a krétai, görög állatalakos vázák jelentésének nyitja is, mivel a bika Tesub viharisten kedves állata.

Ez a második évezred közepéről való prelyd pecsétlő ábrázolási módja: nap és eső törtvonalas megjelenítése, és tartalmi jelentése folytán rövid kivonatát adja a krannoni és a budakalászi kocsiedényről szóló cikkünknek. Minden félremagyarázással szemben rávilágít arra, hogy itt voltaképpen a földműves társadalmon alapuló termékenység gondolatáról, termékenységi kultuszról van szó, mely természetes a szántóvető, kevésbé az ősrégész előtt. És mi a föld termékenységének feltétele? napsugár és eső, azaz vízsugár. És hogyan ábrázolja a Tyszkievitz-pecsételő az esőt is, a napot is? törtvonalalal, zegzugvonalalal, a napnál körbefutó háromszöget alkotva. Az őskori emlékek remek példákkal szolgálnak rá.

A hasfalvai és balkákrai napdobok (Bóna tévesen napkocsiknak idézte) napsugarakat jelképező koncentrikusan futó zegzugvonalait azért vetettük össze az 1000 évvel korábbinak tartott budakalászi kocsiedényen körülfutó, egyik oldalán háromszorosan elhelyezkedő zegzugvonalakkal, mivel mindkettő a termékenység gondolatot szolgálja, ugyanazon természeti törvényszerűség kormányzata alatt — s ha nagy is közöttük az időbeli és térbeli távolság, azonos társadalmi létet tükröznek.

A Tyszkievitz-pecsételő napábrázolása időben közbeeső lépcsőfok. De adtunk kőkori példát is⁷ a sarajevo-i Zemaljski Muzej Lisičići-ből származó cserépdarabján. Felül futó háromszögfonatos díszítése negyedik évezredbeli ninívei edény hasonló fonatát idézi.⁸ A Lisičići-ből származó cserépfal háromszögfonata alatt hold és háromszög képe változik. Benač asztrális kultusz emlékének mondja a holdábrázolások miatt. Valóban a hold több cserépen előfordul, de a legtöbb darabon háromszög is látható különféle változatokkal. A háromszög a napot jelentheti, ami viszont földművelő kultúrára vall. Ezen feltevésünket megerősíti az előkerült malomhelyek, malomkövek száma is. Bár van tárgyi emléke állattenyésztésüknek, tengerjárásuknak is, melynél a holdjárás tölt be fontos szerepet.⁹

A napot jelentő háromszög tovább él, mint keresztény jelkép: sugaras háromszögbe foglalt istenszemként. Még a barokk korban is gyakori oltárokon, házoromzatokon, mennyezeten, óracsüngőkön, ingákon stb. Jellegetes példája a Várban az Országház u. 13 barokk stukkó-mennyezete.¹⁰

A Tyszkievitz-pecsételő napábrázolásának zegzugvonala, háromszögsorozatos koronája jelenik meg a hellenisztikus fejedelmek, római császárok fején. A hellenisztikus korból ragadjuk ki VI. Antiochost, aki 145-ben hétéves korában lép a trónra s következő évben felveszi a „Ragyogó”, „Dionysos” nevet sugárkoszorús érmein, mint a Magyar Nemzeti Múzeum Érem-

⁴ 4. Israel (UNESCO, 1960.) 7.

^{4a} Bourgonne Romane (Zodiaque, 1958) 11. kép.

⁵ Müller: Frg. Hist. Graec. III. 565–566.

⁶ Dussaud, R.: Prélydiens, Hittites, Achéennes. (Paris, 1953) fig. 10.

⁷ Benač, A.: Neolitsko Naselje v Lisičićina kod Konjice (Sarajevo, 1958). XX. 1. 99.

⁸ Otto, W.: Handbuch d. Arch. Erster Textb. (München, 1939) Abb. 50.

⁹ Égi testek járása és foglalkozások összefüggésére nézve Trencsényi Waldapfel Imre: Vallástörténeti Tanulmányok (Budapest, 1960) 16.

¹⁰ Budapest Műemlékei I. (Budapest, 1955). 336.

tárának nagy ezüst érmén láthatjuk. Hátlapján a Dioskurok babérkeretben *ΒΑΣΙΛΕΩΣ ANTIOXΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΔΙΟΝΥΣΟΥ* felirattal.¹¹

Tigranés (83–69) nagy örmény tiaráján is ott a napjelkép: két sas között rozetta. Hátlapján pedig a sicyoni Eutyichidés antiochiai Tyché-jének mása: sziklán ülő istennő falkoronával, kezében pálmával (máshol kalásszal), lábánál a város folyó-istenét képviselő fiúalakkal. Ugyancsak az Éremtár érme. Ez az ábrázolás már gazdagabban, több arcúlatra bomolva mutatja a termékenységi kultuszt. Hazai vonatkozása miatt említésre méltó Tychének Brigetioból előkerült kis bronzszobra.¹² Tyché gyakran látható római kori antiochiai érmeken is pl. Volusianus vagy Trebonianus Gallus sugaras fejű ábrázolása kapcsolódik Tychével a hátlapon. Az istennő négyoszlopos szentélyben ül.¹³ Gyakori a Tyché-fej ábrázolása is. pl. sidoni kultuszkocsival párosítva 116/117-ből.¹⁴

Római császárok fején már a legkorábbi időkben megjelenik a sugárkorona. Ott látjuk a megistenült Augustus homlokán is, aki nagy tisztelője volt a napisten arcúlatát is mutató Apollónak.¹⁵ — Néro Apollóként parádézott. A Domus Aurea a Napisten palotája. A III. században a nap imádása a keleti kultuszok elterjedésével fokozódik. Septimius Severus felesége szíriai papcsalád leánya. Caracalla 213-ban Sol Invictus-ként szerepel egy feliraton (CIL, XIII. 6754).

A nap a mindenség, az örök rend jelképe, de jelképe a császári hatalom örökkévalóságának, mindenhatóságának is. A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára Caracalla medaillonján sugárkoronásan látjuk a császárt AVT K M AVP CEOV IP ANTONINOC AVT körirattal. Hátlapján ugyancsak sugárkoronásan négyes fogaton jelenik meg ΠΕΡΙΝΘΙΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ szöveggel.¹⁶

Elagabalushoz visszaérkezve abbahagyjuk a sugárkoszorús császárok felsorolását, nem mintha a Sol Invictusnak nem lett volna közöttük több követője, de a mi problémánkhoz elegendő ennyi. Azt azonban meg kell említenünk, hogy a sugárkorona megjelenik a felkelő rabszolgavezérek fején is pl. Saumakos bosporosi rabszolgavezér ábrázolásán i. e. II. sz. Ehhez a gondolatkörhöz tartozik Aristicus felkelő rabszolgáinak¹⁷ Pergamonja, a „Napváros”, de idetartozik a hellenisztikus Kelet számos Heliopolis-a, mely a napistennek lehetett szentelve.

Ívben haladó háromszögsorozat megkoronázza a románkori templomkapukat is, pl. a burgundiai Saulieu St. Andoche bazilikájának déli kapuját, mely az egykori kolostor felé vezetett¹⁸. Sugárkoszorú öleli körül a betlehemi jászol szalmáját pl. a breton plongonveni kálvária egyik jelenetében.¹⁹ A sugárkoszorú legteljesebb értelmezését azonban az ún. Kalászos Madonna típuson látjuk. Nyakán, csuklóján napsugár, ruháján elszórt kalászhalmok.²⁰

Föntiekben a Tyszkievitz-pecsételő napábrázolásának továbbgyűrűzéséről beszéltünk. Igen tanulságos az ugyancsak törtvonalas, zegzugos eső ábrázolásának követése is, mely még tisztábban, jellegzetesebben mutatkozik a vele rokon Aidin (Tralles)-i pecsételőn.²¹ Ruhátlan istennő vállára hull a termékenyítő eső, melyet Tesub viharisten fonatos ostorával közvetít. Íme a zegzugvonal bonyolultabb alkalmazása. A viharisten kocsijának kereke éppen olyan különleges kettős keresztküllős, mint a krannoni kocsié. Bár ezt előző cikkünkben ma élő példákkal is megvilágítottuk, Bóna tudomást sem véve róla négyküllősnek mondja, igaz, hogy Krannont is Boiotiába tette.²²

¹¹ BMC XIX. 2. — Az Éremtár egy kis ezüst érmén (17/18 mm) ugyancsak VI. Antiochos látható, hátlapján Apolló az omphaloson. — A British Múzeum ezüst Antiochos érme hátlapján pedig Dionysos rövid kitenyben, koturnusban kantharossal (BMC XIX. 8). Valamennyi istenalak a termékenységi kultusz egy-egy megjelenési formája.

¹² Hekler, A.: Muz. és Könyvt. Ért. 1909. 196.

¹³, ¹⁴ BMC 665, 656, — BMC 197. XIII. 9.

¹⁵ Hirmer, M.: Röm. Kaisermünzen (Leipzig, 1942). 1 Dupondius, körirata: DIVVS AVGVSTVS. PATER

¹⁶ Jónás E. közölte röviden (Num. Közl. 1929–30. 64). Hasonló köriratú bronzmedaillonok kerültek elő Szőnyből, de a császárfaj babérkoszorús, hátlapon pedig oltárnál álló istennő egy-egy templommal kezeiben. (Barkóczy, Num. Közl. 1957–58. 47. III. 1.) — Az oltárnál álló, templomtartó istennő ábrázolása 212–217 közé esik Pick szerint (Die Tempeltragenden Gottheiten und die Neokorie auf den Münzen. ÖJH. 1904. VII. Caracalla 214 tavaszán a Dunánál időzik, hogy megerősítse annak vonalát. Brigetiót az első segédlegió táborhelyét Alsó Pannóniához csatolja, melynek konzuláris helytartója így két légiónal rendelkezik. (Cambridge A. Hist. XII. 213. C., 1939.)

¹⁷ Trencsényi Waldapfel I.: o. c. IX.

¹⁸ Bourgogne Romane. 22. kép.

¹⁹ Waquet, H.: Art Breton (Artaud, 1960) 214.

²⁰ Wersin, W.—Müller, W.: Das Elementare Ornament (Ravensburg, 1942.) 45.

²¹ Dussaud: o. c. fig. 16.

²² Bóna: o. c. 105.

E zegzugos ábrázolások további változatosabb, bonyolultabb példái felfedezhetők 8—7. századi ékszereken, pl. egy lydiai fogadalmi arany ékszeren²³ — vagy az attikai geometrikus vázákon, pl. a bécsi Kunsthistorisches Museum attikai madaras síredényén, melynek közlését Noll dr. tette számomra lehetővé. De mind erről bővebben más tanulmányban szólunk.

A Tyszkievitz-pecsételő nap és eső ábrázolása mellett igen fontos tartalmi jelentésének vizsgálata is az érem ábrázolások szempontjából. Az esőért fohászzkodó alak lábainál levő hatalmas kalász már is mutatja a termékenyítő hatást. E gondolat ad értelmet, jelentést egy picinyke kis pénzdarabnak, melyet csupán a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárától kapott gipszről ismerve, félrecsúsztott verete miatt a krannoni kultuszkocsi körébe utaltunk; már csak azért is mert kétfülű edényt mutat, alatta kereket sejtető körvonallal, felül K E betűkkel. Vannak ilyen kezdőbetűs krannoni érmek is, lévén Krannon ősi neve Ephyra. Egy teljesebb példány alapján kivilágzott, hogy az edény alatt gabonamag van, fölötte pedig sugarasan K E P betűk, azaz Kersobleptés thrak király kezdőbetűi (357—343)²⁴. Másik oldalán sphendonés női fej. A IV. századi thrak királyok Kypselaban vert pénzeire jellemző ez az ábrázolás: a megfelelő kezdőbetűkkel koronázott edény, alatta gabonaszemmel. Ez a környék híres volt gabona-terméséről. Ilyen pénze volt Hebryselmosnak (386—385) vagy Cotysnak (382—359) is. Mondani-valója lényegileg azonos a krannonival, csak hogy itt maga a termés, a mag adja a hangsúlyt. A termékenység mint legfőbb isteni és emberi hatalom kifejezése rejlik mögötte épp úgy, mint a hellenisztikus fejedelmek, római császárok sugárkoronája mögött. A krannoni kocsinál a termékenységi gondolatból az eső, a víz fogalma domborodik ki. Szárazság idején mozgatták, hevesen ütögették az ércamfórát. A sidoni kultuszkocsinál viszont a napjelképet emeli ki Hopkins az edény spehrikus alakja miatt, összekapcsolván a hasonló alakú kígyós, griffes samosi és etruszk edényekkel. E gömbölyű formájú edény azonban megvan a krannoni érmeken is.²⁵ Az elmondottak alapján arra következtethetünk, hogy éppen ez volt a krannoni edénykocsi ősi formája. A kerekén pedig nem rovar ült, mint Grose véli, hanem madár, miként az amforás kocsi kerekén. A madár esőt hozó jelkép. Ha a krannoni edényben víz lehetett, miért nem lehetne víz a Hopkins tanulmányában szereplő edényekben is, sőt magában a sidoni kultuszkocsi edényében is? fölötte ott a termékenységi jelkép a pálma, akárcsak a Tyszkievitz-pecsételőn a kalász, avagy az antiochiai Tyché kezében a kalász vagy pálma.

Víz lehetett a budakalászi kocsiiban is, melynek sajátos négy bordás, négyoldalú teste négyívű szájával ugyancsak ezt bizonyítja. Jelentésére későbbi tanulmány során térünk ki. A budakalászi edénykocsi körbefutó törtvonalas dísz, mely a füllel szemközti oldalon megháromszorozódik, épp úgy a termékenységet szolgáló nap vagy víz jelképe, mint az említett keleti pecsételő nap és eső ábrázolásai, vagy mint a medenceedények kígyója, griffje, madara. Tehát a budakalászi kocsiedény nem azért „szenteltvízes” edénykocsi, mert napjelkép van rajta, miként Bóna finom gúnnyal megszövegezte, hanem a termékenységi kultusz szolgálatában álló jelkép, akárcsak a Tyszkievitz-pecsételő esőért könyörgő jelenete, melyben ott a nap is, eső is, sőt kalász és edény is. Ugyanez az eszme fogalmazódik meg átvitt értelemben az egykori főnikiai gyarmat, Leptis Magna szülötte: Septimius Severus leptisi diadalívén. A császár haditetteit dicsőítő domborművön fontos helyet kap a termékenységi kultusz más és más arculatát mutató istenek: Hercules (a Sanchuniaton Melkart-ja) Bakkhos—Liber Pater, valamint a leptisi Tyché, helyi, keleti elemeken alapuló, római hagyományokkal összeszővődő ábrázolása.

Leptis Magna kisázsiai hatást mutató nagyszerű építészeti együttesének szobrászati díszítését történelmi — vallásos jelentése alapján Maria Floriani Squarciapino Budapesten 1960. áprilisában tartott előadásában fejtegette. A Jupiterrel azonosított császár Tychét adja szülővárosa, Leptis dicsőítésére.

A sicyoni Eutyichidés antiochiai Tychéje falkoronával, pálmával vagy kalással a kezében, lábánál a város folyóját jelképező fiú-alakkal, valamint rómaikori érmeken élő emléke, — vagy a thrak király kezdőbetűivel sugarasan koronázott termékenységi jelkép: edény és gabonaszem, — továbbá a thrak Perinthos-i napsugárkoszorús Caracalla medaillon ugyanazt jelenti, mint a krannoni görög edénykocsi és a főnikiai Sidon rómaikori kultuszkocsi, mert valamennyien napsugarat és esővizet igénylő termékenységi kultusz emlékét őrzik. A budakalászi kocsiedény is földművelő társadalom létét visszhangozza. És ez a visszhang mindenütt és mindenkor él, ahol földművelő társadalom élt vagy él. Él még ma is a keleti Tychét őrző itáliai — és az aranykalászos, jellegzetesen ősi sugárkoszorús, napkorongos iraki bélyegen.²⁶

Sümeghy Veronika

²³ Dussaud: o. c. fig. 31.

²⁴ Imhoof—Blumer: Monnaies Greques (Leipzig, 1883) 51. C 7.

²⁵ Grose, S. W.: Fitzwilliam Mus. Cat. of Greek Coins (Cambridge, 1929) II. 171/20.

²⁶ i. e. 865 körüli előzménye: Nabu-apal-iddin Sippar-i köemlékén (Otto: o. c. Tafel. 177. 2).

A római pénz forgalmáról a római uralom előtti Pannoniában

A dorogi József Attila Kultúrház szépen szaporodó régészeti gyűjteménye „Tokod 1932” jelzéssel 15 republikánus és koracsászárkori pénzt őriz,¹ amelyek már csak azért is megérdemlik az ismertetést, mert a Dunántúl igen szegény hasonló korú éremleletekben. A republikánus pénzek mind ezüstdenárok, felsorolásukat a British Museum katalógusa alapján adjuk Grueber datálásaival.²

1. L. Pomponius Molo. BMC II, 733. sz. i. e. 91—89.
 2. Cn. Blasio Cn. f. BMC II, 628. sz. i. e. 90 körül.
 3. P. (Porcius) Laeca. BMC II, 651. sz. i. e. 90 körül.
 4. L. Cornelius Piso Frugi. BMC I, 252. skk. lapok. Az Apollofej mögött cornucopiae, lásd BMC I, 252. lap, 38. sz. Hátlapon PISO FRVGI alatt R.: i. e. 88 körül.
 5. M. Fonteius C. fil. BMC I, 2481. sz. i. e. 85.
 6. A. Postumius A. fil. Albinus. BMC I, 2839. sz. i. e. 82 körül.
 7. M. Volteius M. f. vö. BMC I, 3160 skk. számok. Hátlapon Ceres alakja mögött skorpió. i. e. 78.
 8. M. (Aemilius) Scaurus, P. (Plautius) Hypsaesus. BMC II, Appendix 11. sz. i. e. 58 körül.
 9. T. Carisius. BMC I, 4056. sz. i. e. 45 körül.
 10. M. Antonius III vir legiós denárja, kopottsága miatt nem határozható meg, vö. BMC III, Pl. CXVI. Mindegyik péld. ny igen kopott. Velük szemben igen jó megtartásúak az alábbi császárkori ezüstdenárok:
 11. Augustus. RIC I, 350.
 12. Tiberius. RIC I, 3.
- „Tokod 1932” jelzéssel még 3 bronz as is szerepel:
13. Agrippa cos. III. RIC I, 32. (2 db).
 14. Drusus. RIC I, 26.

Az azonos megjelölés azt a gyanút ébresztheti bennünk, hogy zárt éremlelet részével van dolgunk.³ Az érmek állapota emellett szól (koraiak kopottak, későbbiek frissek), míg ellene mond az, hogy bronzpénzek is belekeveredtek. Bár könnyelműség lenne a felsorolt darabokat zárt leletként vagy leletrészként kezelni, mégis megvizsgáltuk Pannonia és a szomszédos területek néhány hasonló éremleletét is, hogy azok összetétele egyezik-e a tokodi pénzek megoszlásával. Az összevetés nagyfokú egyezést eredményezett. Mindebből nem kívánunk a tokodi pénzek lelőkörlményeire további következtetéseket levonni, érdemes azonban néhány olyan ténnyt leszögezni, amelyek esetleg más megvilágításba helyezhetik a korai római pénzforgalom és a helyi éremverés romanizálódásának kérdéseit.

Republikánus éremleleteink közül sajnos nem ismert előttünk éppen a legfontosabb, a biai összetétele, amely pedig több mint félezer denárt tartalmazott.⁴ Egy másik nagy éremlelet, a temesremetei szintén csak általánosságban vált ismertté⁵ (189 denár volt benne). A szóba jöhető éremleletek, amelyek áttekintését a közölt grafikon is adja, a következők: Lički Ribnik (DNy-Pannónia). 357 darab, utolsó Augustus egy lugdunumi verete. Az elrejtés a pannon lázadás idejére tehető.⁶ Nagykágya (Bihar megye). 131 darab, utolsó i. e. 43—38 közötti évekből.⁷ Az elrejtés vagy a dák hódítással,⁸ vagy Octavianus japod hadjáratával⁹ kapcsolatos.

¹ A pénzek ismertetéséért Szepessy Gézának, a gyűjtemény gondozójának tartozom köszönettel.

² A Grueber munkája óta felmerült datálásokat lásd T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic I—II*. New York, 1951—1953.

³ A múlt évben még négy republikánus denár került elő Tokodról: Volteius Strabo BMC I, 3142. sz. Q. Sicinius BMC I, 3947. sz. C. Vibius Pansa BMC I, 3978. sz. M. Antonius III vir, teljesen kopott.

⁴ Lásd Hampel J., *Budapest Régiségei* 4 (1892) 34. Gohl Ö., no. 8 (1904) 182.

⁵ Az érmekre vonatkozólag NK 4 (1905) 99. A lelet egyéb darabjairól Párducz M., *A szarmatakor emlékei Magyarországon I.* (Archeol. Hung. XXV. 1941.) 9.

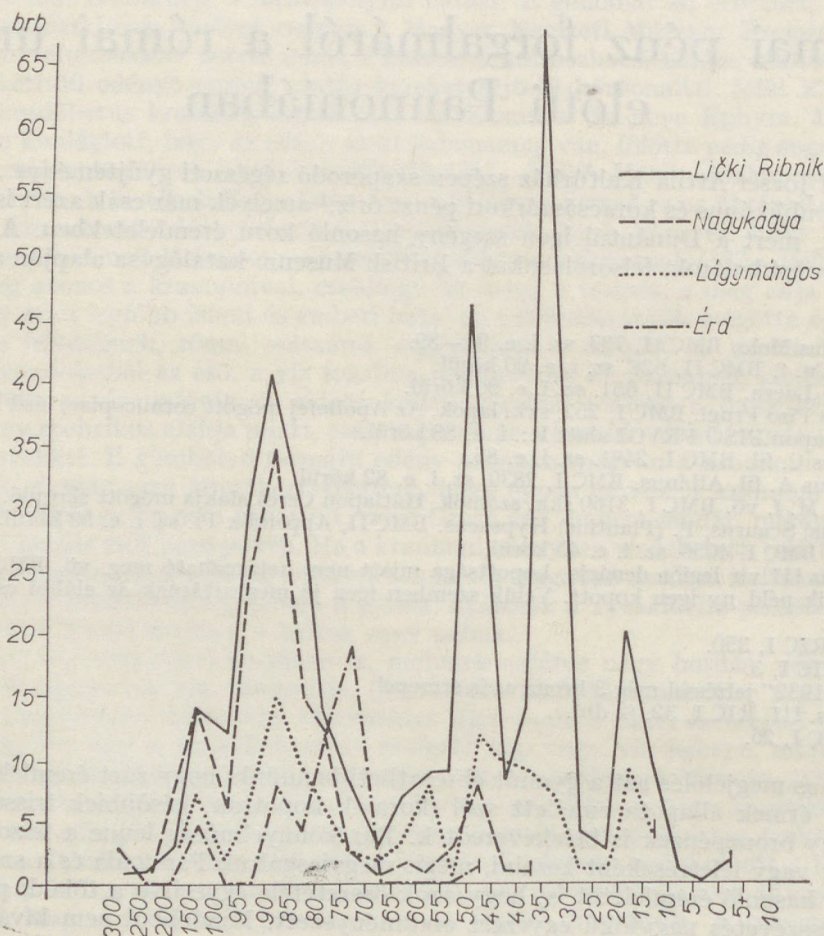
⁶ J. Klemenc, *Vjesnik hrvatskog archeološkog društva* 16 (1935) 83—.

⁷ Kerényi A., NK 46—47 (1947—48) 6—.

⁸ Lásd legutóbb A. Mócsy, *Pauly-Wissowa Realencyclopädie Suppl.* — Bd. IX (1961) s. v. Pannonia, Abschn. III, 1.

⁹ Kerényi, i. h.

Utóbbi nem valószínű, mert e hadjárat aligha hatolt a Száva középső folyásán túl.¹⁰ Lágymányos (Budapest, a Gellérthegy lábánál). Gohl 119 római és 345 eraviscus denárt írt le belőle.¹¹ Az elrejtés időpontja i. e. 11–9, tehát a római hódítással van kapcsolatban.¹² Érd, 52 darab.¹³ Amint a grafikonból is látható, a leletnek valószínűleg csak egy része került be, mert az i. e. I. sz. első felének viszonylag nagyszámú éremanyaga mellett egyedül áll benne egyetlen későbbi darab (M'. Cordius denárja i. e. 46-ból)¹⁴.

A mucsai érmeket¹⁵ nem vettük tekintetbe, mert nem zárt kincsleletből valók és anyaguknál (bronz) fogva sem alkalmasak a párhuzamra.

Az összes felsorolt éremlelet pénzmennyisége a helyi őslakosság kezében halmozódott fel. Ezt bizonyítják a pénzekkel együtt talált ékszerek, amelyek a lički ribniki lelet esetében illir,¹⁶ a nagykágyai¹⁷ és temesremetei¹⁸ kincsek esetében dák tulajdonosról tanúskodnak. A lágymányosi és biai leletek egy részét eraviscus denárok alkották, ami szintén bennszülött tulajdonos mellett szól. A kincsleleteket tehát nem itt járt római kereskedők rejtették el. A bennszülöttek úgy jutottak e pénzekhez, hogy egyes kereskedők áruikat Aquileiába vagy a dalmát tengerpart valamelyik római emporiumába vitték és ott eladták.¹⁹

¹⁰ Mócsy, i. h. III, 2.

¹¹ Gohl Ö., NK 1 (1902) 17—.

¹² Alföldi A., Budapest Története I (Bp. 1942) 152.

¹³ K(erényi) A(ndrás), NK 56—57 (1957—58) 63.

¹⁴ Babelon Cordia 1. = BMC I, 4037. sz.

¹⁵ Ifj. Alföldi A., Magyar Múzeum 1946, 52—.

¹⁶ Klemenc, i. h.

¹⁷ N. Fettich, Acta Archeol. Hung. 3 (1953) 161—.

¹⁸ Párducz, i. h.

¹⁹ Lásd erre A. Mócsy i. h. Abschn. VII, 5; Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen (Bp. 1959) 94—.

A grafikon összeállításához Grueber datálását használtuk fel. A lički ribniki és nagy-kágyai leleteket már közzétévők Grueber alapján határozták meg, a lágymányosi és érdi leletek pénzeit publikálók Babelon szerint adták. Az azonos datálás érdekében e két leletet Grueber alapján újrhatároztuk. A lágymányosi lelet utolsó darabjainak újrhatározását már Alföldi András elvégezte.²⁰ A Grueber-féle datálások hozzávetőlegessége miatt a grafikon vízszintes skáláján az i. e. III. és II. században 50 éves, az I. században öt éves időszakaszokat vettünk fel. A függőleges skála a darabszámokat mutatja.

Mint a grafikonból kiderül, a pénzek korbeli megoszlása azonos mind a négy leletben egészen kb. i. e. 80-ig. Ettől kezdve kb. 45-ig a megoszlás csak hasonló, teljesen kiválik azonban az érdi lelet, amely, mint említettük, nem tekinthető teljesértékű adatnak. Jellemző azonban az, hogy az érdi leletben éppen az a pénz okozza az eltérést, amely az eraviscus denárok egyik leggyakoribb előképe volt. E pénzből, Q. Cornelius Lentulus Marcellinus denárjából²¹ az érdi lelet 19 darabot tartalmazott. Már Alföldi megállapította, hogy az eraviscus denárok előképei a 80-as és 70-es évek denárjai közül kerültek ki.²² Mint a grafikonból látható, az eraviscus területen éppen az e korból való érmek voltak a leggyakoribbak (Érd, Lágymányos és Tokod). A 70-es évek utáni pénzek egyre kisebb és változó számban fordulnak elő. Nyilvánvaló, hogy a bennszülöttek azokat a típusokat utánozták a leginkább, amelyek a legnagyobb számban forogtak náluk és így a legismertebbek voltak. Nem lehet tehát az utánpótlás korára közvetlenül következtetni belőlük. Alföldi az eraviscus denárokat az i. e. 60-as évek *elé* helyezte,²³ az eraviscusok feltételezett bevándorlásának idejére, ugyanakkor magát a bevándorlást²⁴ egy még nem római pénzlábra történt verés, a tótfalusi pénzek alapján vélte bizonyítani. Ha e konstrukciót elfogadnánk, akkor a tótfalusi érmek és a denárok csaknem egyidejű verését is fel kellene tételeznünk, amit nem enged meg több körülmény. Először is az, hogy a tótfalusi, de egyáltalán a görög pénzlábú veretek sosem fordulnak elő egy leletben denárokkal. Másik meggondolandó körülmény az, hogy utánpótlás denáraink mindig csak republikánus római denárokkal egy kincsben fordulnak elő, a republikánus éremleletek záródási ideje viszont csaknem mindig a császárkor: Lágymányos Augustus alatt a foglалáskor,²⁵ Lički Ribnik Augustus alatt a pannon lázadáskor stb. Egyedül a nagykágyai kincs került korábban a földbe, viszont ez a Dácia nyugati széléről való lelet semmiképp sem hozható kapcsolatba Pannoniával. A római pénz megjelenését Pannoniában az eraviscus denárok előképeinek veretési idejénél (80–70) jóval későbbi időre kell tennünk. A helyi pénzverésben az i. e. I. században a görög pénzláb volt az uralkodó. A görög verést követő ún. kelta pénzek a Dunántúlon egészen a század utolsó évtizedeiig forgalomban voltak.²⁶ Nehezen képzelhető el, hogy éppen az eraviscusok, a Dunántúl Itáliától legtávolabb eső csücskének lakói tértek volna rá a leghamarabb a római pénzek utánpótlására. Alátámasztja a mondotakat egy másik megfigyelés is: a grafikonon ábrázolt négy éremlelet három, egymástól igen messze eső vidékről való (Pannonia DNY-i sarka, ÉK-i sarka, az Alföld keleti széle). Ha e három vidék éremleleteinek összetétele egészen az i. e. I. sz. közepéig annyira egyezik, annak nem a helyi pénzforgalom alakulásában rejlő okai vannak. Legkézenfekvőbb arra gondolni, hogy a nagyfokú egyezés a kivert pénzmennyiség ingadozását tükrözi. Nem véletlen nyilván az sem, hogy a század közepe után két alkalommal ugrik még fel a pénzek mennyisége: egyszer Caesar diktátorsága idején, egyszer pedig M. Antonius III vir denárjai révén. A kivert pénz mennyisége köztudomásúan igen nagy volt mindkét időszakban.

A lágymányosi és lički ribniki leletek összetétele végig mutat bizonyos egyezést. Az egyedüli eltérést Antonius denárjai okozzák, amelyek a lágymányosi leletben viszonylag kis számban fordulnak elő. Mivel ez a lelet a római uralom kezdetével zárul, a lički ribniki viszont annál csaknem két évtizeddel később, világos, hogy a rosszminőségű Antonius-denárok már a foglalás után kerültek nagyobb számban Pannoniába.

Mindezekből az következik, hogy a római pénz jóval később jelent meg Pannoniában, mint azt eddig hitték. A lágymányosi lelet arról tanúskodik, hogy a római foglalás idejében már forgott itt Róma pénze. Megjelenését az i. e. I. sz. második felére, valószínűleg Octavianus japod hadjáratát követő időre kell tennünk. Csak ekkor vetette meg lábát Róma a keleti Alpokon túl és csak ekkor teremtett magának állandó bázist Siscia megszállásával.

²⁰ I. h. 168, 113. j.

²¹ *Babelon* Cornelia 54. BMC II, 358 skk. lapok. Vö. *Alföldi*, Budapest Története 168, 112. j.

²² I. h.

²³ Budapest Története 142. 148–. 167–.

²⁴ A bevándorlás cáfolatát lásd *J. Fitz*, *Acta Antiqua Hung.* 6 (1958) 396 és *Mócsy* i. h. Abschn. III, 1.

²⁵ Valószínűleg Tiberius scordiscus hadjárata i. e. 15-ben, lásd erre *Mócsy* i. h. III, 2.

²⁶ *A. Kerényi*, *Folia Archeol.* 11 (1959) 59.

Ha azonban a római pénz csak ilyen későn jelent meg, az eraviscus denárverést még későbbi időre kell tennünk. A grafikonból úgy látszik, hogy a 20-as években volt nagyobb pénzhány. Talán ekkor pótolták az eraviscusok a hiányzó pénzmennyiséget saját verésükkel. Érdekes, hogy Pannonia lakói közül csak az Itáliától legtávolabb fekvő csoportok vertek római pénzlábra pénzt. Ennek oka nyilván az volt, hogy a déli és délnyugati részek Siscia elfoglalása után már megfelelően be tudtak kapcsolódni a pénzforgalomba. Az eraviscusok a forgalomból kikerült régi „barbár” verés helyett ekkor tértek át a római pénzlábra és előképekül azokat a római denárokat választották, amelyek a legnagyobb számban kerültek el hozzájuk. Grafikonunk szerint ezek a pénzek a 80-as és 70-es évek pénzei lehettek csak. Ugyanezt mutatják a tokodi pénzek is.

E következtetések összhangban állnak U. Kahrstedt egy régebbi megfigyelésével, amelyet egy nálunk kevésbé figyelemre méltatott értékes tanulmányában tett:²⁷ Aquileia keleti és északi expanziójának a japodok uralma állta útját. Ezt csak Octavianusnak sikerült megtörnie i. e. 35—34-ben. Az Emonától északra fekvő vidéken is csak ezután indult meg a római pénzek forgása.²⁸ Más a helyzet a Száva alsó folyása mentén és a Szerémségben. E területet már jóval korábban elérte a római pénz. A nagykágyai lelet pénzei is ezen az úton jutottak oda. E forgalomnak kiindulópontja azonban nem Aquileia, hanem a dalmát partvidék volt.²⁹ Némi nyomát kimutatta ifj. Alföldi András a Kapos völgyében is,³⁰ ahol azonban csak az Octavianus utáni időkben bizonyítható. A Kaposvölgy és Dalmácia kapcsolata a pannon törzsek uralmának terjeszkedésekor, az i. e. I. sz. második felében vált intenzívebbé, amikor már sem a bój-tauriscus, sem a dák hatalom nem állt útjában.³¹

Mócsy András

²⁷ U. Kahrstedt, Studien zur politischen und Wirtschaftsgeschichte der Ost- und Zentralalpen vor Augustus. Nachrichten der Götting. Gelehrten Gesellschaft, 1927. Csatlakozik nézetéhez B. Mitrea is a dáciai pénzforgalomról írt nagy tanulmányában, lásd Ephemeris Dacoromana 10 (1945) 125.

²⁸ Kahrstedt, i. h. 13, 1. j.

²⁹ Lásd Mitrea i. h. 128 és Carta III.

³⁰ I. h. 55—.

³¹ Lásd erre Mócsy i. h. III, 1.

Császárkori denárlelet Szombathelyről

1959 júliusában Szombathely Ny-i határában a Náriai út melletti Téglagyár mögött húzódó erdőben a volt katonai lőtérnél, 50 cm mélységből császárkori ezüst denárlelet került napvilágra. A lelet 58 db ezüstdenárból állt, szürke egyfülű kancsóban volt elrejtve. Az edényt a régész odaérkezése előtt összetörték. A lelet a szombathelyi múzeumba került.¹

Ugyancsak 1959 augusztusában a Téglagyár közelében előkerült egy másik denárlelet, melyet a honvédség Műszaki Csoportja talált;² ebből 978 darabot a MNM Éremtárának adtak át, 18 db. pedig Bajára magánkézbe került.³

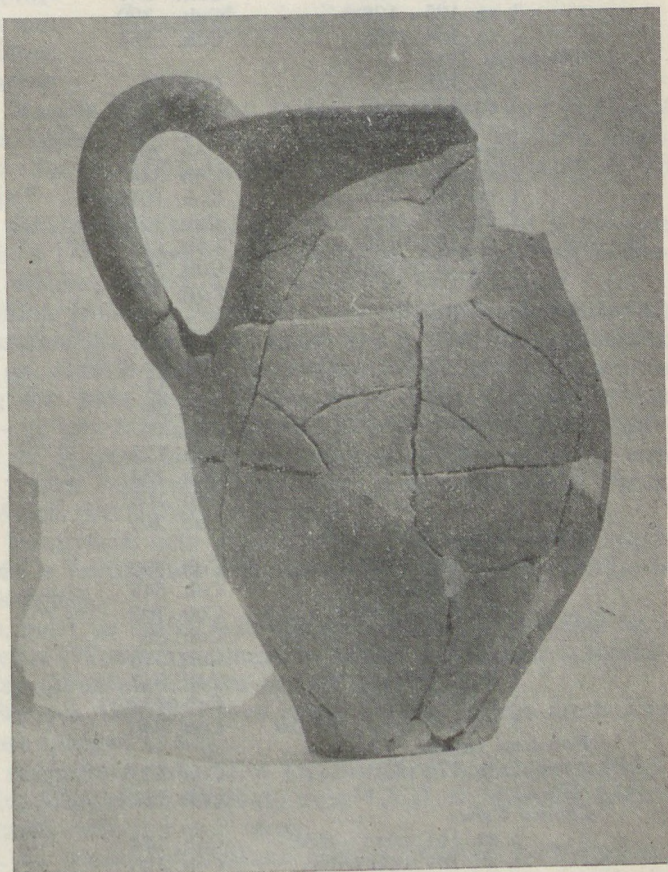
A két lelet, bár egymás közelében került elő, nem tartozik össze. Az 58 db-os lelet agyagkorsóban volt, a 978 db-os pedig nem.⁴ A két leletben szereplő érmek fenntartása, állaga is különböző.

Az 1959 júliusában talált éremleletben az együttest Vespasianus érme nyitja meg, Septimius Severusszal zárul. Az érmek megoszlása a következő:

Vespasianus	1 db
Domitianus	5 db
Nerva	1 db
Traianus	7 db
Hadrianus	7 db
Antoninus Pius	11 db
Faustina senior	9 db
Marcus Aurelius	8 db
Faustina iunior	2 db
Lucius Verus	3 db
Lucilla	1 db
Septimius Severus	2 db
Julia Domna	1 db

Összesen: 58 db

Az egyes db-ok meghatározása és kronológiai rendje:⁵

¹ Ezúton mondok köszönetet Buócz Teréziának, aki a leletet publikálásra átengedte, és akinek szíves közléséből és adattári jelentéséből a fenti adatokat merítettem.

² A lelet feldolgozását ld. B. Sey Katalin: A szombathelyi koracsászárkori denárlelet. Folia Arch. XII. 1960. 75–89.

³ Kőhegyi Mihály bajai régész szíves közlése szerint, ez a 18 db biztosan a 978 db-os lelethez tartozik, ez nem volt korsóban és beleillik a sorozatba, nincsen közte 173-nál későbbi veret. A közlésért ezúton mondok köszönetet.

⁴ Ez az adat Buócz Terézia közlése, aki az 58 db-os lelet találásánál kint volt a helyszínen.

⁵ A meghatározásnál, Cohen H. Description historique des monnaies frappées, sous l'empire romain. (Paris. 1880) a feldolgozásban Coh. rövidítésben szerepel, Mattingly H.—Sydenham E. A. — The Roman Imperial Coinage. (London 1938.) (rövidítve RIC) megfelelő kötetét használtam. A kronológiai sorrend összeállításánál elsősorban a RIC-et vettem tekintetbe.

Vespasianus

i. sz. 74	Coh. 361	RIC 73	1 db
<i>Domitianus</i>			
i. sz. 80	Coh. 377	RIC 42	1 db
i. sz. 88—89	Coh. 253	RIC 138	1 db
i. sz. 90—91	Coh. 266	RIC 153	2 db
i. sz. 92—93	Coh. 278	RIC 174	1 db
<i>Nerva</i>			
i. sz. 97	Coh. 113	RIC 19	1 db
<i>Traianus</i>			
i. sz. 100	Coh. 215	RIC 37	1 db
i. sz. 103—111	Coh. 83	RIC 126	1 db
i. sz. 103—111	Coh. 64	RIC 117	1 db
i. sz. 112—114	Coh. 140	RIC 252	1 db
i. sz. 114—117	Coh. 270	RIC 337	1 db
i. sz. 114—117	Coh. 284	RIC 356	1 db
i. sz. 114—117	Coh. 315	RIC 364	1 db
<i>Hadrianus</i>			
i. sz. 118	Coh. 1027	RIC 45	1 db
i. sz. 119—122	Coh. 1065	RIC 71	1 db
i. sz. 119—122	Coh. 1147	RIC 95	1 db
i. sz. 125—128	Coh. 310	RIC 157	1 db
i. sz. 125—128	Coh. 381	RIC 169	1 db
i. sz. 125—128	Coh. 390	RIC 177	1 db
i. sz. 134—138	Coh. 154	RIC 300	1 db
<i>Antoninus Pius</i>			
i. sz. 138	Coh. 79	RIC 12	1 db
i. sz. 140—143	Coh. 13	RIC 61	1 db
i. sz. 145—161	Coh. 252	RIC 130a	1 db
i. sz. 145—161	Coh. 297	RIC 129	1 db
i. sz. 145—161	Coh. 344	RIC 136	2 db
i. sz. 156—157	Coh. 1016	RIC 260	1 db
i. sz. 157—158	Coh. 1028	RIC 273	1 db
i. sz. 158—159	Coh. 1110	RIC 292e	1 db
Marc. Aur. alatt	Coh. 164	RIC 436	1 db
	Coh. 357	RIC 441	1 db
<i>Faustina senior</i>			
141 után	Coh. 1	RIC 343	1 db
	Coh. 5	RIC 348	1 db
	Coh. 11	RIC 347	1 db
	Coh. 24	RIC 344	1 db
	Coh. 40	RIC 346	1 db
	Coh. 127	RIC 367	1 db
	Coh. 134	RIC 378	1 db
	Coh. 165	RIC 382b	1 db
	Coh. 291	RIC 400	1 db
<i>Marcus Aurelius</i>			
i. sz. 145—147	Coh. 105	RIC 429a	1 db
i. sz. 151—152	Coh. 645	RIC 453a	1 db
i. sz. 155—156	Coh. 702	RIC 466a	1 db
i. sz. 158—159	Coh. 89	RIC 480	1 db
i. sz. 161—162	Coh. 516	RIC 49	1 db
i. sz. 163 dec.—164	Coh. 847	RIC 102	1 db
i. sz. 169—170	Coh. 132	RIC 214	1 db
i. sz. 176 dec.—177 ősz	Coh. 946	RIC 375	1 db
<i>Faustina iunior</i>			
i. sz. 176 előtt	Coh. 55	RIC 502b	1 db
	Coh. 111	RIC 686	1 db
<i>Lucius Verus</i>			
i. sz. 161 márc.—dec.	Coh. 144	RIC 463	1 db
i. sz. 166 nyár—dec.	Coh. 126	RIC 61	1 db
i. sz. 168 febr.—dec.	Coh. 316	RIC 590	1 db
<i>Lucilla</i>			
i. sz. 176—180	Coh. 60	RIC 780	1 db
<i>Septimius Severus</i>			
i. sz. 193	Coh. 329	RIC 359	1 db
i. sz. 194	Coh. 301	RIC 32	1 db
<i>Julia Domna</i>			
	Coh. 123	RIC 564	1 db

I. sz. 74-től, Vespasianustól — Titus kivételével — 177 őszéig minden császár verete előfordul a leletben, ám nem teljesen folyamatosan, 1—6 év ingadozás van az egyes császárok

denárjainak keltezése között. Azonban ami különösen érdekessé teszi a leletet az az, hogy Marcus Aureliustól Septimius Severus 193-as veretéig 16 év hiátus van.

Meg kell jegyezni, hogy az együttesben az I—II. sz. fordulójától kezdve minden császár jelentős mennyiségű pénzzel van képviselve. Általánosan elfogadott, hogy nálunk Vespasianusszal indul meg a komolyabb pénzforgalom,⁶ leletünk első darabja tőle való. Leletünkben az első jelentősebb mennyiségű érme Domitianustól származik. Traianus, Hadrianus pénzei egyforma mennyiségben vannak képviselve. Az éremlelet közel harmadát Antoninus Pius és Faustina denárjai töltik ki. Ebből arra következtethetünk, hogy bár Savaria a borostyánkő úton fekvő város, a legnagyobb jelentőségű pénzforgalom itt is a II. sz. közepén figyelhető meg.⁷

A II. sz. elején (103-al kezdve) egészen 128-ig, folyamatosak a veretek évszámai, 1 évet kivéve (115). Antoninus Pius alatt is folyamatosnak mondható a pénzek előfordulása (kivéve 138—140, 143—145). A veretek ebben a korszakban a legjobb fenntartásúak, ellentétben a későbbi Marcus Aurelius és Faustina iunior érmeikkel. Marcus Aureliusnak jórészt csak caesarkori (8 db-ból 5 db, több mint a fele) pénzei vannak a leletben. 164—169-ig, majd 170-től 176-ig újabb hiány van az érmeiben. Az utolsó Marcus Aurelius veretünk azonos korból származik, mint a 978 db-os szombathelyi éremlelet záródarabja.⁸

Ha nem lenne még további három darabunk, kézenfekvő lenne, hogy az a lelet is 177-ben került földbe, s ez a lelet is valószínűsítene a 177-es markomann támadást. Éremleletünk földbe kerülésének időpontját azonban a II. sz. végére, vagy a III. sz. legelejére kell tennünk.

Figyelemreméltó a 16 év hiátus. (Didius Julianus, Pertinax, Commodus pénzeinek hiánya.) Didius Julianus és Pertinax igen rövid uralkodása miatt nem különösen feltűnő, hogy hiányzik a pénzük a leletből. Főleg Commodus az, akinek érmeit hiányolnunk kell. Marcus Aurelius markomann háborúi alatt valószínűleg sok pénz került Pannoniába. Marcus Aurelius sok darabbal van képviselve a leletben és — ez igen fontos — érmei feltűnően kopottabbak a többinél. Feltehető, hogy Commodus alatt az új pénz forgalma lecsökkent Pannoniában, a régi pénzek domináltak a kereskedelemben, s csak Septimius Severusszal (akit a pannoniai légiónak kiáltottak ki császárrá) hatolt be jelentősebb mértékben az új pénz.

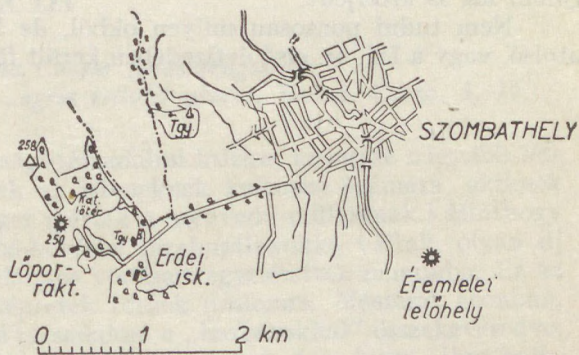
A lelet kicsinyisége⁹ miatt, semmi bizonyosat nem mondhatunk. Hiszen ez a pénz vagy rövid gyűjtés, vagy egyszeri eladás révén is kerülhetett a birtokoshoz, s így merő véletlen is lehet, hogy nincs Commodus pénz az összegben.

Mégis elgondolkodtató ez a hiátus, mert ha előbbi feltevésünk igaz, veszt erejéből az a valószínűsítés, amit a 978 db-os pénzlelet a 177-es markomann betörésre nyújt, hiszen földbe kerülésének időpontja egy évtizedes intervallumban tetszés szerint eltolódhat.

Leletünkben a két db Septimius Severus 193, ill. 194-es veret. A Julia Domna érme nem lehet 196-nál későbbi. Így a terminus post quemet ez adja.

Az edény, amelyben a lelet volt, szürkére festett füles kancsó, vaskos, hengeres fülel, zömök forma, pontos analógiája Bónis Éva könyvében található meg.¹⁰ A II. sz. második felétől kezdve s még a III. században is egyformán előfordul ez a forma.

A lelet elrejtése legkorábban a II. sz. utolsó évtizedének második felében történhetett, vagy néhány évvel később. (A Septimius Severus veretek igen jó fenntartásúak, nem látszik rajtuk hosszas használat nyoma.)

⁶ Ld. zalahosszúfalusi éremlelet; Radnóti A. FA. 3—4. (1941) 102 sk. Az első jelentős mennyiség (48 db) Vespasianus korából való.

⁷ A 978 db-os leletben is ebből az időszakból van a legtöbb veret, ld. B. Sey K. i. m. 86 p.

⁸ B. Sey K. ebből arra következtet, hogy a barbár támadás, amely elől az érmeiket elrejtették, 177 tavaszán vagy nyarán történhetett.

⁹ 58 denár nem volt különösen nagy érték, kb. egy napszamos két-három havi bérének megfelelő összeg, szemben a 978 db-os lelettel, amely evvel a mértékkel mérve, kb. három évi bére lehetett egy napszamosnak. A pénz viszonylagos értékére ld. Szilágyi J. Aquincum. Bp. 1956. 62. l.)

¹⁰ Bónis Éva. A császárkori edényművesség termékei Pannoniában. Bp. 1942. 268. (Diss. Pann. II. 20.) XXX/1 T.

Arról, hogy milyen események zajlottak le a 190—200-as években Savaria környékén nincsen biztos tudomásunk. Elképzelhető, hogy adószedők elől rejtették el, vagy talán a latrones garázdálkodása elől ásták el a pénzt, külső ellenséges támadásról nem tudunk ebből az időből. Azonban arról tudomásunk van, hogy 201-ben Emona, Vindobona, Neviodunum térségében sok hidat kellett „vetustate conlapsum” helyreállítani. Ez a kitétel sokszor rejti az erőszakos rombolás tényét.¹¹ Vindobona nincsen messze Savariától. Elgondolható, hogy a latrones mozgalom ide is áterjedt.

Nem tudni pontosan milyen okból, de 58 db-os denárleletünk kétségtelenül a II. sz. utolsó, vagy a III. sz. első évtizedében került földbe.

Sz. Czeglédy Ilona

¹¹ Szilágyi János, Pannónia Története, (Egyetemi előadások. 1956—57.)

„Saeculum frugiferum” a katonacsászárok pénzein

Tua Caesar aetas fruges

... agris rettulit uberes, Horat. Carm. 4, 15.

A II–III. század fordulójának nagy gazdasági-társadalmi krízise, az egyre nagyobb létbizonytalanság kedvező talajt teremtett azoknak az isteneknek kultusza számára, akiknek nevében propagátoraik békét, boldogságot, bőséget ígértek a szenvedő millióknak.¹ Minthogy a régi istenekkel szemben a tömegek már többé-kevésbé bizalmatlanokká váltak, olyan új istenek léphettek előtérbe, akik több istenalak előnyös vonásait egyesítették magukba. Ez az egyik oka annak, hogy pantheisztikus vallási képzetek törnek uralomra. Másrészt azonban, mint erre már Jean Réville is rámutatott a római társadalom a „barbárokkal” összekeveredve, különösen a légiók segítségével, lehetőséget nyújtott az új népek számára, hogy „ihre halbwilden Götter mitten in römischen Städte eingeführt, wie sie ihre eigenen Götzen mit einem Firniss griechisch—römischer Kultur überzogen haben”.² A későantik vallástörténet egyik legérdekesebb feladata, hogy kimutassa, a különböző provinciákból származó uralkodók miként segítik elő ennek az ideológiai áramlatnak egyre erőteljesebb érvényesülését, miként emelik saját szűkebb hazájuk isteneit az egyetemes, birodalmi kultusz magasságaira. Természetesen ebben a folyamatban azok az istenalakok jutnak különleges fontossághoz, amelyeknél a társadalmi és vallási fejlődés elősegíthette a gyorsanható „*interpretatio romana*”-t, ugyanakkor viszont az említett szóteriológikus várakozásokat is megtestesítették.

A következő rövid fejtegetések ennek a problémakörnek egy egészen sajátos megnyilatkozását akarják a numizmatikai anyag tanulságaiból kiindulva vallástörténetileg megvizsgálni.

Már Alföldi András beigazolta, hogy a hellenisztikus és a római numizmatikai anyagban milyen eredetű és jelentőségű az új aranykort hozó, megváltó erejű *kozmosz* szimbolikája.³ Gondolatébresztő fejtegetései azonban ezt a gazdag problémakört túlságosan is sűrítve tárgyalják anélkül, hogy a kérdés fejlődésének történetét lépésről-lépésre nyomon követnék. Számunkra ebből a sokszínű kérdéskomplexusból ezúttal csak egy fejlődési vonal megrajzolása a lényeges: hogyan és miért — milyen történeti és ideológiai tényezők következtében — változik úgy át a római pénzek tipológiája, hogy a császárhozta bőség-korszakot, szimbólumok helyett, *egyellen* istenalakkal testesítik meg? Mégpedig olyan istenséggel, aki származásában, megjelenésében valójában csak jövevény a római pantheonban.

Mielőtt a *saeculum frugiferum* ábrázolásának kérdését a császárkori vallástörténet numizmatikai forrásainak tükrében vizsgálónk, egy pillantást kell vetnünk a köztársaságkori előzményekre is. Hangsúlyoznunk kell, hogy ezeken az érmeiken az ábrázolt jelképek vagy istenalak semmiféle feliratos értelmezés sem szerepel, tehát ezeknek az ábrázolásoknak propagatív jellege kevésbé szembeszökő. A késői köztársaság idejéből, a II. triumviratus korából két típusra utalunk, amelyek a *saeculum frugiferum* ábrázolásainak későbbi, császárkori alakulása szempontjából is figyelemreméltóak. Az egyik M. Antonius i. e. 43-ban vert denárja, egy különös istenalakkal. Jellemző erre a szinkretisztikus lényre, hogy szinte elnyomják attribútumai: a jobb-lábát glóbuszra helyező sugárkoszorús, szárnyas ifjú jobbkezében caduceus, baljában bőségszarut tart, előtte sas, mögötte pajzs, — tehát nemcsak Sol-Apollo, Victoria, Mercurius, Fortuna jegyeit viseli, de Juppiter és Mars jelképei is megjelennek társaságában.⁴ (II. t. 2. kép) Az istenalak

¹ Összefoglalólag a legújabb szakirodalomból: N. A. Maskin, Az ókori Róma története (magy. kiad.: Budapest 1951) főként: 390. skk.; A. Calderini, I Severi (Bologna 1949) passim, főként: cap. III. 389. skk. M. P. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion, II (München 1950) 366. skk.; Fr. Altheim, Niedergang der Alten Welt (Frankfurt a. Main 1952) II. passim, főként 2. skk., 199. skk.; K. Latte, Römische Religionsgeschichte (München 1959) 312. skk.

² J. Réville, Die Religion der römischen Gesellschaft im Zeitalter des Synkretismus, übers. G. Krüger (Leipzig 1906) 20.

³ A. Alföldi, Der neue Weltherrscher der Vierten Ekloge Vergils, Hermes, LXV (1930) 369. skk.

⁴ A. Alföldi, uo. 376. skk., tábla a 377. o.-hoz, továbbá a 384. o. utáni t.-án 18. kép. G. Wissowa, Religion und Kultus der Römer² (München 1912) 91. o. 6. j.

típusának eredetét keresve Alföldi András I. Pharnakes pontusi király (i. e. 190—169) tetradrachmáján megjelenő szinkretisztikus jellegű istenség ábrázolására utal, bár ez ikonográfiailag több szempontból eltér az előzőtől (fején villámcsomót hord, szárny nincsen, oldalánál a nap és a hold jelképei láthatók, lábánál kalászkok előtt szarvasünő áll, a sas és a pajzs hiányzik)⁵ (II. tábla I. kép).

Ugyancsak Antonius idejéből származik az az i. e. 41-ben vert denár, amely viszont tisztán jelképekkel utal a bőség korszakára: globuson nyugvó két bőségszaru közt merőlegesen álló caduceust láthatunk rajta.⁶ Ez a jelképes képtípus a császárkor kezdetén a monumentális relief-plasztikában is megjelenik a bolognai oltáron (globus nélkül!), Augustusra, a békét és boldogságot hozó *Novus Mercurius*-ra utalva.⁷ A juliusi dinasztia nőtagjai: Livia és Agrippina is szerepelnek — a feliratok szerint — mint gyümölcsözők: *καρποφοροι*.⁸ Ámde a julius-claudiusi dinasztia uralkodása idején később már nem találkozunk ezzel a képtípussal.

Ismét feltűnik azonban a Flaviusok alatt, Vespasianus uralkodásának legszerencsésebb éveiben, 73—78 között, a császárnak és fiainak, Titusnak és Domitianusnak ezidőben vert érmein.⁹ Viszont a II. században ez a képtípus egészen az utolsó Antonius, Commodus uralkodásának végéig nem bukkan fel. Csak a római császárkor válságkorszakának kezdetén, — amikor az éremtípusok is erősebben hangsúlyozzák a szóteriologikus gondolatot, 190-ben találkozunk vele újra TEMPOR FELIC vagy SAECVLI FELIC felirattal.¹⁰ Ekkor már határozott s egyben széles körben ható császári propagandával állunk szemben, a fenyegető válság rémével ellentétben a császár békét és bőséget hirdet mindenkinek.

A commodus halálát követő zűrzavaros esztendőben a légiók segítségével — mint ismeretes — öt császár küzdött a hatalomért: Pertinax, Didius Julianus, majd Pescennius Niger, Clodius Albinus és Septimius Severus. A legkorábban hatalomra került uralkodó Pertinax, afrikai proconsuli tisztség, majd római consuli méltóság elnyerése után került a trónra.¹¹ Alig negyedéves uralkodása (193. I. 1—III. 28) alatt vert pénzén olyan eszmék hirdetésével is találkozunk, amelyeket a hivatalos kultuszban eddig ilyen határozott formában még sohasem fogalmaztak meg. A nagyműveltségű császár nemcsak az ést dicsőíti a MENTI LAVDANDAE feliratú pénzén, a Bona Mens allegóriájával,¹² hanem egy másik olyan gondolat megfogalmazásával is találkozunk, amely ilyen kifejezett formában még a hivatalos kultuszban nem jelent meg, jól lehet valamiképp a császárság ideológiájának szerves része Augustus óta. Újra megjelenik ugyanis a bőségszaru közt álló caduceus, olymódon kibővítve, hogy a caduceus szárnyai közt hat kalász is látható, — mindezen szimbolumok együttes értelmét a felirat így magyarázza: SAECVLO FRVGIFERO.¹³ A „gyümölcsöző évszázad” propagálása ebben a formában a korábbi *felicitas* gondolatnak, amit Mercurius és Fortuna jelképei testesítettek meg, az *annona*-val, ill. a *frumentum*-mal való kibővítése ad új értelmet, s erre utal a kalász, Ceres attribútuma. A játékosan megfogalmazott martialisi epigramma: „Saecula Carpophorum, Caesar si prisca tulissent, Pavisset nullas barbara tellus feras...”¹⁴ gondolatát, ez a császár komoly erőfeszítésekkel akarta megvalósítani, hogy helyreállítsa — áldozatok árán is — a birodalom megingott gazdasági helyzetét.¹⁵ Ezek a gazdasági erőfeszítések hogyan kapcsolódnak a visszaálmodott új aranykor eszméjének propagálásához, arra érdekes példa a császár OPI DIVINAE feliratú pénzei is.¹⁶ Ez az eredetileg ósitaliai istennő, az isteníített Romulus, Quirinus továbbá Saturnus társa, — a termékeny Afrikában, a Severusok idején is Saturnus párja lesz. Lambesisben Julia Domna és Caracalla üdvéért „Saturno Domino et Opi Reginae” állítanak templomot, ami azt is

⁵ A. Alföldi, i. m. 378. sk. id. t.: 19. kép; 1. még F. Imhoff—Blumer, Beiträge zur Erklärung griechischer Münztypen — IX. Pantheistische Götterbilder, Nomisma, VI (1911) 14., II. t. 1.

⁶ A. Alföldi, i. m. 379. sk. (további irodalommal) id. t. 15. kép.

⁷ Vö. p. o. K. Lehmann—Hartleben, Ein Alter in Bologna, RM, (42 1927) 163. skk.; A. Alföldi, Insignien und Tracht der römischen Kaiser, RM, 50 (1935) 106; K. Scott, Mercury on the Bologna Altar, uo. 225. skk.; O. Brendel, Novus Mercurius, ua. 231. skk.

⁸ Hase, „Καρποφοροι” Thesaurus Linguae Graecae, V, 982.

⁹ H. Mattingly, Coins of the Roman Empire in the British Museum, vol. II (London 1930 — továbbiakban: BMC) LXVIII, LXIX, 170, 175, 218—221, 263.

¹⁰ BMC, IV (1940) CLXXXII; 741, no. 282: 98. t. 5; 742. no. 283: 98. t. 6; no. 284.

¹¹ Pertinax uralkodására: Fluss, „Helvius” in PWRE, Suppl. III. 895. skk.; A. Calderini, i. m. 30. skk.

¹² BMC V, LXII; 2. no. 4: 1. t. 4.; vö. G. Wissowa, i. m. 313. sk.

¹³ BMC V, LXII. sk.; 2. no. 5: 1. t. 5.

¹⁴ Mart. Epigr. 27, Carpophorus bestiariusra utalva, idézi már: A. Alföldi, Hermes, LXV (1930) 379.

¹⁵ Vö. Fluss, i. m. 900.

¹⁶ Ops kultusza az ősi Itáliában: Ops és Saturnus: N. Turchi, La religione di Roma antica (Bologna 1939) 42, 174, — Ops és Quirinus: K. Latte, i. m. 129; Ops és Saturnus Lambesisben: CIL VIII 2670, vö. P. Romanelli, Storia delle province romane dell'Africa (Roma 1959) 433.

beszédesen bizonyítja, miként kapcsolódik a bőségetárasztó aranykor visszatértének a császárkultustól elválaszthatatlan képzete Afrika bennszülött termékenységisteneinek kultuszához.¹⁷

A *Saeculum Frugiferum*-ot mindezek a megbeszélte császárkori pénzek csupán szimbólumok formájában ábrázolták. Társadalom- és vallástörténeti szempontból különös jelentőségűek azok a pénzek, amelyeken önálló istenalakként jelenik meg. A 193-ban a légiók által kikiáltott két afrikai születésű császár — a leptis magnai Septimius Severus és a Hadrumetumban született (bár római nemesi származású) Clodius Albinus — pénzein kizárólagosan ebben a megjelenítésben tűnik fel. Septimius Severus 193 június–december közt a róma városi pénzverdében készített aureusán SAEC. FRVGIF. COS. felirat alatt homloknézetben álló, fejét balra fordító sugárkoszorús ifjú látható, akinek hátáról lelógó köpenye csak a derekát takarja, felemelt jobbkezeben caduceus, lecsüngő baljában (amelyen a köpeny át van vetve) pedig tridens.¹⁸ Ugyanez a típus található az említett uralkodónak egyik római bronz sestetiusán is, azzal a kibővítéssel, hogy ezen a caduceus két kalász közé (?) van fogva.¹⁹ (II. térkép 4. kép.) A típus Clodius Albinus 194–195-ben vert pénzein is gyakran megjelenik, mégpedig ugyancsak a róma városi verde műhelyéből. Gyakoribb a sugárkoszorús változat, caduceussal, — ez a bronzokon látható,²⁰ viszont e császárnak ezüst dénárján az istenalakok olyan egyszerű formájával is találkozunk, ahol már a sugárkoszorú is hiányzik.²¹ Kétségtelen, hogy a típus leggazdagabb formája severuskori, ez a típus Sol-Apollo, Mercurius, Neptunus (ill. Oceanus), sőt Ceres attribútumai is (?) viseli, tehát egy tipikus szinkretisztikus istenség. Típusának eredetét a monumentális plasztikában eddig még nem sikerült megtalálni, az ismert Aion ábrázolásoktól több szempontból eltér.²² Az éremművészetben viszont, mint ezt már Alföldi is megállapította, a fentebb általunk is felsorolt Pharnakes-féle pénzen jelenik meg elsőként egy ilyen pantheisztikus istenalak. Persze, mint a fenti leírásokból is kitűnik, ez az istenábrázolás sokkal komplikáltabb, mint a *Saeculum frugiferum*, túl van halmozva attribútumokkal; hasonló az eset az Antonius pénzén megjelenő sugárkoszorús szárnyú Aion-alakkal is. Bizonyos, hogy a 193-ban megjelenő típus mindezeknél egységesebb, éppen ezért klasszikusabb is, de végső gyökerei mégis a hellenisztikus–orientális vallásosságba nyúlnak vissza. Közvetlen előzményeit — mint a korábbi kutatás igazolta, — a helyi kultuszokban kereshetjük. Ugyanis az afrikai pénzek, nevezetesen a hadrumetumi érmeiken megjelenik egy ruhás istenmellkép tridenssel, amelyik más változatban sugárkoszorút visel, egy harmadik variánsban viszont a tiarás isten jobbát felemeli, balkezeében kalászt tart.²³ (A tridens a tengeristen jelképe, ám villaszerűen is hat, ebben az esetben a mezőgazdaságra utal.) Az istenalak vallástörténeti értékelése szempontjából nagyon lényeges, hogy Hadrumetum már Trajanus idején *Colonia Concordia Ulpia Trajana Frugifera* nevet nyerte; a *Frugifera* jelző — a város termékeny környékére és védőistenségére, Saturnusra vonatkozik,²⁴ akinek széleskörű afrikai kultuszában gyakori jelzője a „*frugifer*”. A *Saeculum frugiferum* vagy görög formájában *Αἰὼν καρποφόρος* — Saturnus egyik aspektusa — lényegében véve tehát tipikus példája a termékenységi kultuszokban a későantik vallásosságban egyre erősebb szinkretisztikus törekvéseknek, amikor több hasonló lényegű istenség egyesítéséből egy istenalak születik meg. Ez a jelenség a római Afrikában, ahol római, görög, pun, berber, egyiptomi kultuszok találkoznak, szükségszerűen gyakori jelenség a II. századtól kezdve; jellegzetes példa erre egy thuburnicai felirat, amelyet Julia Domnának és fiának, Caracallának üdvéért állítottak: „*Mercurio sobrio Genio Sesale Pantheo Aug(usto)*” tiszteletére.²⁵ Természe-

¹⁷ BMC V, LXIV; 4. no. 18: 1. t. 16, 19: 1. t. 17, nos. 20–21; 9. nos. 42–43, 10. no. *, 48: 3. t. 4.

¹⁸ A. Alföldi, *Hermes*, LXV (1930) 379 (további irodalommal), id. t. 20.

¹⁹ BMC V, 119. no. 475: 20. t. 5.

²⁰ BMC V., 134. no. 539–542: 23. t. 2 (no. 541., továbbá 135. no. 548, 136. no. 549: 23. t. 3; 550.

²¹ BMC V, 37 no. (mindezen pénzek COS II).

²² Az ábrázolás vallástörténeti elemzését először F. Imhoff–Blumer végezte el: i. m. 19. no. 36. Lehetséges, hogy ezek az istenábrázolások a *quattuor elementa*-ra utalnak. Az Aion-ábrázolásokra összefoglalólag: D. Levi, Aion, *Hesperia*, XIII (1944), 268. skk., nagyon lényeges, hogy ez az Aion-típus nemcsak a mithrarikus Aiontól tér el (akinek attribútumai közt különben ott szerepel a caduceus!), hanem az egyiptomi Phoinix-szal ábrázolt Aiontól is, ami pedig a császári éremverésbe is átjutott Hadrianus *saeculum aureum* feliratú pénzein: D. Levi, i. m. 294, J. Beaujeu, *La religion romaine à l'apogée de l'empire* (Paris 1955) 152. sk., 159, 297. H. Cohen (Médailles impériales, Paris 1883 318. no. 674) Commodus érmei közt említ egy ilyen hátlapú ólmot, anélkül, hogy az előlap leírását közölné.

²³ L. Müller, *Numismatique de l'ancienne Afrique* (Copenhague 1861), II, 51. skk., vö. Dessau, „Hadrumetum” PWRE, VII, 2178. H. Mattingly, BMC, V, LXXXIX, 3. j.

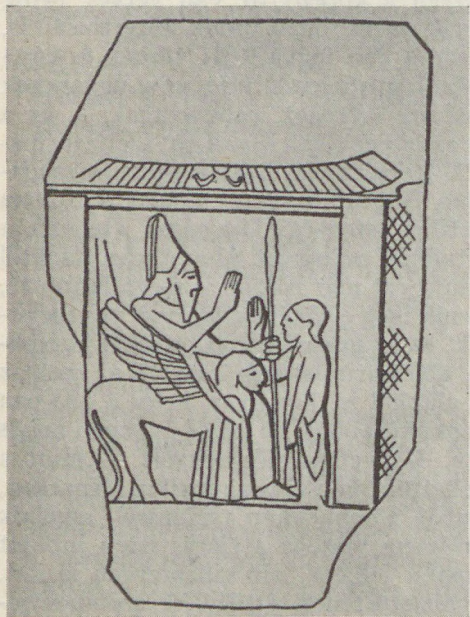
²⁴ Dessau, i. m. 2180, vö. L. Müller, i. m. 53. A „*frugifera*” jelzőt — nyilván a termékeny földjére való utalással — még Thuburnica colonia címei közt is megtaláljuk: „*frugifer*” in *Thesaurus Linguae Latinae*, VI, 1404; G. J. Murphy, *The reign of the emperor L. Septimius Severus from the evidence of the Inscriptions* (Philadelphia 1945) 47.

²⁵ CIL, VIII Suppl. 14090: ILS 4484, legutóbb idézte P. Romanelli, i. m. 432. o. 7. j.

tesen e kultuszoknak összbíróadalmi kiterjesztése nem pusztán a szülőföldi iránti szeretetből fakad. Septimus Severus — Pertinaxhoz hasonlóan — fontos feladatául tűzte ki a birodalom szívének, Romának gazdasági felvirágzását,²⁶ márpedig a szóbanforgó zűrzavaros esztendőben a császár hatalmának egyik legfontosabb próbaköve volt, tudja-e biztosítani a főváros zavartalan gabonaellátását, ezért — amint Aelius Spartianus is írja — a császár:

„ad Africam tamen legiones misit, ne per Libyam atque Aegyptum Niger Africam occuparet ad p(opuli) R(omani) penuria rei frumentariae periugeret” (Vita Sev. 8, 7—8).

A *Saeculum frugiferum* kultusz vallás- és társadalomtörténeti problématicájának szempontjából talán még az előbb vizsgált szinkretisztikus típusnál is nagyobb jelentőségű a szóban-

forgó istenségnek Clodius Albinus 193—194-ben Rómában vert pénzei és medaillonjai közt szereplő ábrázolása.²⁷ Ezekon ugyanis a *Saeculum frugiferum* szakállas alakként jelenik meg, akinek testét hosszú, bokáig érő köpeny borítja, támlás díszes trónuson ül, amelynek lábánál kétoldalt egy-egy szfinksz látható, jobbkezét üdvözlő-áldó mozdulattal felemeli, baljában két kalászt tart.²⁸ (II. t. 3. kép.) Első pillantásra szembeszökő az ábrázolás keleti jellege, amely azonban nemcsak klasszikus, de az egyiptomi istenábrázolásoktól is eltér, még a vele leginkább rokonnak látszó trónon ülő Osiris alakjától is.²⁹ A vizsgálandó típus eredetét természetesen szintén a császár szülővárosának: Hadrumetumnak kultuszai közt kell keresnünk, hisz már említettük, hogy a város helyi veretű pénzein is szerepelt ruhás, fején tiarát viselő, kezében kalászt hordó istenség mellképe. A típus előképét a monumentális művészetben nemrég Gilbert Charles-Picard ismerte fel egy i. e. V. században, a mai Sousse-ban, az antik Hardumentum helyén talált sztélén szereplő szfinkszes trónon ülő tiarás Ba'al Hammon ábrázolásban, aki a szóbanforgó pénzekon szereplő típushoz hasonlóan — szintén áldó mozdulattal emeli fel jobbját.³⁰ (I. ábra- Gilbert-Picard az afrikai emléanyagban több ha-

sonló ábrázolást is említ, így egy i. e. V. századi utikai sírban talált aranygyűrűn levő isten alak kezében búzakaralásban végződő szeptumot tart,³¹ a thinissuti Ba'al szentélyben előkerült analóg szobrocska viszont fején olyan tollkoronát visel, amilyen a babyloniai istenek fejét díszítette.³²

Az ábrázolás phoinikai előképét Ahiram byblosi király szarkofágján találhatjuk meg.³³ A koporsó egyik hosszoldalán a király szfinkszekkel díszített trónon ülve jelenik meg, testét bokáig érő ruha fűdi, fejét szorosan hozzásimuló sapka vagy sisak (?) borítja, jobbát előre nyújtja, baljában lótuszt tart, előtte áldozati asztal, amelyhez alattvalói hódoló áldozatokkal járulnak. A jelenet bizonyára a király győzelmére vonatkozik. Világos tehát, hogy a Clodius Albinus 194-ben Rómában vert SAECVLO FRVGIFERO feliratú pénzén szereplő szfinkszes trónuson ülő istenalak előképét Fönikiában, a hasonlóképpen megjelenő, tehát szfinkszekkel díszített trónon ülő Ba'alként istenített király ábrázolásában találhatjuk meg, amely az i. e. II. évezred végéről származik; hasonló ábrázolások Megiddo-i emlékeken is előkerültek.³⁴ (2. ábra.) A kutatás újabban bebizonyította, hogy ez a típus az a kerubok fölött trónoló ószövet-

²⁶ Vö. *Ael. Spart.*, Vita Severi, 8, 5. sqq.; *A. Calderini*, i. m. 54. sk.

²⁷ *H. Mattingly*, BMC, LXXXIII, XC.

²⁸ BMC V 38. no. 103; 8. t. 7.; *F. Gneccchi*, I medaglioni romani (Milano 1912) II. 92. t. 5—6. (nagyon kopott példányok).

²⁹ Ellenkező nézetet képvisel: *H. Mattingly*, BMC, V, XC.

³⁰ *G. Charles-Picard*, Les religions de l'Afrique Antique (Paris 1954), 72. sk.

³¹ *G. Charles-Picard*, i. m. 73.

³² *G. Charles-Picard*, uo.

³³ *W. F. Albright*, Die Religion Israels (Basel 1956) III. t. (Wende zum I. Jahrtausend), másképp datálja *A. Parrot* in „Les Guides Bleus” (Paris 1956) 62. sk. (XIII. siècle av. J. Cr.); jó képeit, további irodalmat lásd: *J. B. Pritchard*, The Ancient Near East in Pictures (Princeton 1954) 456—459. képek, (302) o.

³⁴ *J. B. Pritchard*, i. m. 332. kép, (288) o.

ségi Jahwe-Zebaoth elképzelés előképe.³⁵ Számunkra azonban mindennél fontosabb: miként romanizálódott ez a szír—fönikai istenalak, miként alakult át az új gyümölcshezó világkorszakot létresegítő római istenséggé? Erre vonatkozólag az antik grammatikusokhoz kell fordulnunk, akik közül pl. Servius az Aeneis-hez írt kommentárjában így ír: *Saturnus lingua punica Bal deus dicitur* (Aen. I. 729) vagy tovább: *apud Assyrios autem Bel dicitur quadam sacrorum ratione et Saturnus et Sol* (ibidem), hasonlóképp ő jegyzi fel, hogy Szíria—Phoinikában: *omnes in illis partibus Solem colunt, qui ipsorum lingua El dicitur, unde et Helios* (Aen. I. 642) sőt hasonlóképp nyilatkozik Isidoros is (apud Damasc. Phot. 343.b. 21): *οτι φοίνικες και Σύροι τον χρόνον "Ηλ και Βήλ και Θολάθην επονομάζουσιν*. Figyelemreméltó továbbá a 13. orphikus himnusz

egyik sora, amelyben *Kronos*, mint *Aion* gyermeke szerepel,³⁶ ezzel kapcsolatosan Pohlenz megállapítását idézhetjük: *Besonders folgeschwer wurde die Idee-Verbindung von Κρονός und χρόνος für die Spekulationen über den Αίων die an iranischen Zrvan ansetzen und dann auf semitischen wie hellenistisch—römischen Boden weite Verbreitung finden*.³⁷ *Saturnus* és *Ba'al Hammon* azonoságát már J. Toutain kimutatta az afrikai Rómaikori kultuszok szempontjából,³⁸ s bár újabban G. Charles-Picard hangsúlyozta az afrikai Saturnusábrázolás klaszszikus jellegét,³⁹ mégsem tagadhatjuk, hogy a *Saeculum frugiferum* alakjában a pun *Ba'al-Chamman* és

Kronos-Saturnus azonosításának egyik formáját kell látnunk. Az afrikai Saturnus az aratás istene — ezt G. Charles-Picard is kiemeli —, ezért viseli a *frugifer* jelzőt, sőt gyakran csak *Frugifer* néven tisztelik.⁴⁰ Láthatjuk tehát, hogy Clodius Albinus pénzein megjelenő *Ba'al* alakjában azt a termékenyítő, gyümölcshezó Saturnust tisztelték a rómaiak, akikről az aranykor legklasszikusabb megfogalmazója, Vergilius így ír a IV. Eclogában: „*magnus ab integro saeculorum nascitur ordo iam redit et virgo redeunt Saturnia regna*“ (Ecl. IV. 4—5). Ez a tipikusan keleti megfogalmazása a *Saeculum frugiferum*nak tehát az aranykorral kapcsolatos augustuskori képzetekhez

³⁵ O. Eissfeldt, *Jahwe Zebaoth*, *Miscellanea Academica Berolensia*, II/2 (Berlin 1950) 144. sk. (korábbi irodalommal); Ph. K. Hitti, *History of Syria* (London 1951) 204. sk., 205. o.-on 2. rajz.

³⁶ Mayer „Kronos” Roscher, *Myth. Lex.* 1500; Pohlenz, „Kronos” *PWRE*, XI, 2000; A. B. Cook, *Zeus*, Part I (Cambridge 1925) 554. 3, 557, 1. 558, 1. j.

³⁷ Pohlenz, i. m. 2009, vö. L. Müller, i. m. 57. o. 5. j.

³⁸ J. Toutain, *De Saturni Dei in Africa Romana cultu* (Lutetiae Parisiorum 1894); A. B. Cook, i. m. 554. 3. j. (további irodalommal).

³⁹ G. Charles-Picard, i. m. 118. Megjegyzendő, hogy Hadrumetum, akárcsak Leptis Magna tyrosi alapítású fönikai ill. pun colonia, — Tyros főistenei pedig — többek közt — *Ba'alschamēm* és *Melkart* Eissfeldt, „Tyros” in *PWRE*, II. R. XIV. Hb. I. H. 1903; vö. O. Eissfeldt megjegyzését *Tempel und Kulte syrischer Städte* in *hellenistisch-römischer Zeit* (Leipzig 1941) 126.: „das Ährenbüschel aber eine dem semitischen Himmels-gott, dem *Ba'alschamēm* eigentümliches Symbol ist”; lásd még ehhez egy Hadrumetum tájáról származó, a soussei múzeumban őrzött votív (?) sztlét: szent *baetylos* (konikus formájú kő) rajta búzakalászkok: „stiking symbol of the agricultural life of Africa” M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Roman Empire*, vol. I. (Oxford 1957) 312, LVIII. t. 2. — L. még: *Cumont*, „*Hammon*” *PWRE*, VII, 2310.

⁴⁰ G. Charles-Picard, i. m. 119. A. „*Frugifer*” azonban kétségkívül másik isteneknek és istennőknek is jelzője Afrikában, ami a termékeny terület jellegéből következik *Thes. Linguae Lat.* 1. c.: lásd pl. M. Leglay, *Stèle de Julia Leporina*, *Lybica*, IV (1956) 42, főként 13—15. j., továbbá P. Romanelli, i. m. 420. sk. (ő — többek közt — hivatkozik a leptis magnai Forum antiquum *Liber pater* templomában talált Antinoosnak dedikált emléken, ahol e heroizált ifjú is *frugifer* jelzővel szerepel!).

is kapcsolódik. Arról se feledkezzünk meg, hogy maga az istenített Augustus is a bécsi Kunsthistorisches Museumban őrzött egyik nagy gemmáján⁴¹ szfinkszes trónuson ül, jobbában kettős bőségszaruval, a termékenység és a *concordia* jelvényével,⁴² baljában hosszú sceptrum, mellette Róma alakja ül. Ez az ábrázolás is utal arra, hogy az aranykor elképzelések és a császárkultusz tehát már kezdetben át voltak szöve keleti képzetekkel.⁴³

Természetesen a *Saeculum frugiferum*-nak afrikai istenség alakjában való megtestesítése Clodius Albinus és Septimius Severus uralkodásának kezdetén nemcsak a fentebb vizsgált tényezők eredménye. A gazdasági-társadalmi, valláspolitikai, etnikai tényezőkön kívül, fontos szerepe volt Clodius Albinusnál a hadrumetumi istenség eredeti lokális formájának birodalmi kultusszá emelésében annak is, hogy vetélytársa Septimius Severus is 194-ben vert DIS AVSPICIBVS feliratú pénzein a pun eredetű hazai istenek, a leptis magnai Hercules—Melkart és Liber—Shadrapa jegyében hirdeti az új boldog korszak eljöttét.⁴⁴

197 után, Septimius Severus győzelmét követőleg már semmi nyomát sem találjuk a rómovárosi pénzverésben a szóbanforgó istenség kultuszának. Később 258/59—268 közt Postumus galliai ellencsászár pénzein megjelenő SAECVLO FRVGIFERO feliratú pénzekon már újra a régi egyszerű boldogság-jelképpel,⁴⁵ a szárnyas caduceussal találkozunk. Az istenség hivatalos kultusza végleg eltűnt, mert a társadalmi-vallási fejlődés szempontjából a politikai hatalom kezében elmúlt fölötté az idő, a *Saeculum frugiferum*ot új saeculum váltotta fel.

Kádár Zoltán

⁴¹ A. Alföldi, RM 50 (1935) 125. sk. 19. t., vö. a szfinksz jelentőségére Augustus kultuszában: O. Brendel, i. m. 246. sk.; H. Mattingly, BMC, I: CXXV.

⁴² A kettős bőségszaru, mint *Concordia* istennő attributuma: M. Bernhart, Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit (Halle-Saale 1926) Textband: 87.

⁴³ A kérdés széleskörű irodalmából: E. Norden, Die Geburt des Kindes (Studien der Bibliothek Warburg, Heft. 3. Berlin—Leipzig 1924); A. Alföldi, Hermes, LXV (1930) főként 389; Ua., Hermes LXXXVI (1958) 482, Kerényi, K., EPhK, LIV (1930) főként 148. skk.; Ua., Das persische Millennium bei der Sybille und Vergil, Klio, XXV (1931) 135 skk. (további irodalommal); Trencsényi-Waldapfel I., Pásztori magyar Vergilius (Budapest 1938) 77. sk.; K. Latte, i. m. 298. A. Donini, Lineamenti di storia delle religioni (magyar ford. Budapest 1961) 237. skk.

⁴⁴ Septimius Severus és a DIS AVSPICIBVS ill. DII PATRII kultuszára legújabban: Fitz J., Num. Közl. LVI—LVII (1958) 14. skk. (korábbi irodalommal); A. Bruhl, Liber pater (Paris 1953) 191. sk. 224; G. Charles Picard, i. m. 73. sk.

⁴⁵ H. Mattingly—E. A. Sydenham—P. H. Webb, Roman Imperial Coinage vol. V. part. II (London 1933) 344. no. 84; Postumus — mint ezt az érmék sokféle Hercules-ábrázolásai is mutatják (uo. 331. sk.) bizonyára Commodus valláspolitikájának folytatója.

A Zsófia-pusztai lelet

1960. év folyamán a M. N. M. Éremtárába került a veszprémi múzeum éremanyaga feldolgozásra, amelynek során egy vászonzacskóból 5217 db IV. századi római bronzérem jutott napvilágra. A pénzek mellett levő cédula adataiból kiderült, hogy ez az éremanyag a feldolgozatlan része annak a leletnek, amelyet 1908-ban egy szürke agyagedényben 6 vaseszközzel együtt a Veszprém megyei Kab hegyen — Zsófia-pusztá közelében — találtak.¹

Ezt a leletet W. Kubitschek és O. Voetter publikálták,² majd azután visszaküldték a veszprémi múzeumnak.³ A feldolgozásban a lelet egészét 8681 darabban állapították meg, ebből meghatároztak 2881 db-t, 5800 db-t rossz megtartása miatt feldolgozásra alkalmatlannak tartottak.⁴ A leletnek ez az akkor meghatározott része kerül az alábbiakban közlésre.

A második világháború folyamán a múzeum anyagát többször költöztették, valószínűleg ekkor tűnt el a lelet nem determinált részéből pár száz darab, úgy hogy itt már csak 5217 db-t tudunk közzétenni.⁵

Az érmek lelőhelyéről Zsófia-pusztáról annyit mondhatunk, hogy környékén római település nyomai mutatkoztak,⁶ sőt lehetséges, hogy leletünk egy közelben levő villagazdaság értékeit képviseli.⁷

Az anyag feldolgozása Cohen, Mattingly munkái, továbbá a Voetter féle jelek felhasználásával történt.⁸

A lelethez tartozik még 117 db olyan érem, amelyen a verető császár személyét nem sikerült meghatározni, de a verdehelyet igen.⁹ 1241 db érem rossz állapota miatt nem meghatározható.

¹ A lelet mellett talált cédulán „Zsófia-pusztá 3402 sz.” feljegyzés állt. A veszprémi múzeum szerzeményi naplójában 3402/1911 sz. a következőt találtuk: „Római bronzpénzek 8315 db, az edény töredékekben találtattak és 6 db vaseszköz. Nagyvázsöny Zsófia-pusztá. 2539 determinált, 5776 nem determinált.” Lieben Lipót küldeménye.

² Num. Zeitschr. N F II. 1909. 117—136. Wilhelm Kubitschek und Otto Voetter: Ein Münzfund aus Veszprém. A szerzők említik, hogy a lelet Lieben Lipót veszprémi birtokán került elő, aki ezt publikálásra rendelkezésükre bocsájtotta. I. m. 117.

³ Alföldi András szerint mielőtt a lelet a veszprémi múzeumba visszakerült, a Wiener Münzkabinett 181 db-ot kiválasztott belőle gyűjteménye számára. Alföldi, A.: Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien. Berlin und Leipzig 1924. 56—57.

⁴ Kubitschek—Voetter: i. m. 119.

⁵ Már a lelet publikálása és Veszprémbe való visszakerülése közötti időszakban is eltűnt néhány darab, így:

	Kubitschek—Voetter szerint	Veszprémi szerzeményi napló szerint
determinált	2881 db	2539 db
nem determinált	5800 db	5776 db

A Wiener Münzkabinettnél maradt 181 db-ot leszámítva is hiányok vannak. A küldemény megérkezése után a meghatározott anyagot valószínűleg beolvasztották a gyűjteménybe, a nem determináltat pedig külön őrizték.

⁶ Num. Közlöny XI. 1912. Múzeumok, gyűjtemények. 142.

⁷ B. Thomas Edit előkészületben levő villa monográfiájából kaptam az adatokat, melyért ez úton mondok köszönetet.

⁸ Cohen, H.: Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain. Paris 1888 (a feldolgozásban Coh. rövidítésben) Mattingly, H.—Sutherland C. H. V.—Carson R. A. G.: The Roman Imperial Coinage. IX. Pearce, J. W. E.: Valentinian I.—Theodosius I. London 1951. (RIC rövidítésben.) A jelek értelmezését lásd Voetter, O.: Die Münzen der römischen Kaiser, Kaiserinnen und Caesaren von Diocletianus bis Romulus. Wien 1921. 5. o.

⁹ Így Arelate 2 db, Aquileia 10 db, Roma 62 db, Siscia 13 db, Sirmium 2 db, Thessalonica 5 db, Constantinopolis 13 db, Nicodemia 2 db, Antiochia 3 db, Alexandria 5 db.

Constantinus magnus

DV CONSTAN-TINVS PT AVGG
Felirat nélkül

—
?

Coh. 760

DV CONSTAN-TINVS PT AVGG

Coh. 716

VN|MR
?

Constans

CONSTANS-P F AVG
VICTORIAE DD AVGG O NN

G
SARL — ?

Coh. 176

CONSTAN-S P F AVG
VICTORIAE DD AVGG O NN

RP — RT

Coh. 176

DN CONSTA-NS P F AVG
VOT XX MV·LT XXX

—
·SM?

Coh. 197

II. Constantius

DN CONSTAN-TIVS P F AVG
FEL TEMP-REPARATIO

Coh. 45

<u>ARL</u>	<u>N </u> <u>AQP·</u>	<u>·AQP·</u>	<u>AQS₂</u>	<u>AQ?</u>	<u>RQB</u>	<u>R·M·B₃</u>	<u>R·M·T</u>
<u>RMT*₂</u>	<u>R·M·?₂</u>	<u>RMQ*</u>	<u>ASIS</u>	<u>ASISΣ</u>	<u>M </u> <u>ASISΓ</u>	<u>ΔSIS</u>	<u>?SIS?₃</u>
<u>? ISA</u>	<u>?SISΓ</u>	<u>M </u> <u>BSIS?₅</u>	<u>M </u> <u>ΓSISΣ</u>	<u>M </u> <u>ΔSIS?</u>	<u>M </u> <u>?SIS?</u>	<u>M </u> <u>? IS</u>	<u>SIRM</u>
<u>?SIRM·</u>	<u>M </u> <u>ASIRM₂</u>	<u>M </u> <u>SMHA</u>	<u>M </u> <u>SMHB</u>	<u>CONSH</u>	<u>CONSΖ</u>	<u>CONS?₃</u>	<u>Γ </u> <u>CONS?</u>
<u>·M· </u> <u>CONS?₂</u>	<u>SMKε₂</u>	<u>SMK?₂</u>	<u>·M· </u> <u>SMKA</u>	<u>SMKS</u>	<u>SMNB₂</u>	<u>SMNε₂</u>	<u>SMN?</u>
<u>ANB</u>	<u>M </u> <u>ANΓ₂</u>	<u>M </u> <u>ANΔ₂</u>	<u>ANI?</u>	<u>ALE?</u>	<u>ALEΔ</u>	<u>?₁₂₇</u>	

FL IVL CONSTANTIVS NOB C $\ddot{\cdot}$ $\odot$
GLORIA EXERC-ITVS

Coh. 104

AQP

DN CONSTAN-TIVS P F AVG $\ddot{\cdot}$ $\odot$
SPES REI-PVBLICE

Coh. 188

$\overline{\text{PCON}_3}$ $\overline{\text{SCON}}$ $\overline{\text{AQP}_2}$ $\overline{\text{AQP}_2}$ $\overline{? \text{AQP} ?}$ $\overline{\text{AQS}_2}$ $\overline{\text{AQS}}$ $\overline{\text{AQS} ?}$
 $\overline{\text{RQP}}$ $\overline{\text{RQ} ?_3}$ $\overline{\text{R} * \text{P}}$ $\overline{\text{R} * ?_7}$ $\overline{\text{ASIS}}$ $\overline{\text{ASIS}_2}$ $\overline{\text{BSIS}_3}$ $\overline{\text{BSIS}_2}$
 $\overline{\text{BSISN}_3}$ $\overline{\text{BSIS} \cdot_2}$ $\overline{? \text{ISB}}$ $\overline{? \text{SIS} \Delta}$ $\overline{? \text{SIS} ?}$ $\overline{? \text{SIS} ?_2}$ $\overline{? \text{SIS} \cdot}$ $\overline{? \text{SIS}}$
 $\overline{\text{BSIRM}_6}$ $\overline{\text{BSIRM}_2}$ $\overline{? \text{SIRM}_3}$ $\overline{? \text{SIRM}_5}$ $\overline{? \text{SIR} ?}$ $\overline{\text{SMTSA}_5}$ $\overline{\text{SMTSB}_2}$ $\overline{\text{SMTS} ?_4}$
 $\overline{\text{SMH} \Gamma}$ $\overline{\text{CONSA}_3}$ $\overline{\text{CONSB}}$ $\overline{\text{CON} ?_4}$ $\overline{\text{SMKA}_3}$ $\overline{\text{SMKA}_2}$ $\overline{\text{SMKB}_2}$ $\overline{\text{SMK} \Delta_3}$
 $\overline{\text{SMKE}_2}$ $\overline{\text{SMKS}_3}$ $\overline{\text{SMKS}}$ $\overline{\text{SMK} ?}$ $\overline{\text{SMNA}_2}$ $\overline{\text{SMNB}_2}$ $\overline{\text{SMN} \Gamma}$ $\overline{\text{SMNS}}$
 $\overline{\text{SMN} ?}$ $\overline{\text{ALE} \Gamma}$ $\overline{\text{ALE} ?}$ $\overline{?_{141}}$

CONSTANTI-VS P F AVG $\ddot{\cdot}$ $\odot$
VICTORIAE DD AVGG O NN

Coh. 293

$\overline{\text{PARL}}$ $\overline{\text{PARL} \cdot}$ $\overline{?_6}$

DN CONSTAN-TIVS P F AVG $\ddot{\cdot}$ $\odot$
VOT XX MVLT XXX

Coh. 335

$\overline{\text{SMKE}}$ $\overline{?_2}$

DN CONSTAN-TIVS P F AVG $\ddot{\cdot}$ $\odot$
Kopott

$\overline{?_{15}}$

Constantius Gallus

DN FL CL CONSTANTIVS NOB CAES $\ddot{\cdot}$ $\odot$
FEL TEMP RE-PARATIO

Coh. 9

$\overline{\text{CONS}}$ $\overline{\text{SMK} \Gamma}$
 $\overline{?_2}$

DN CONSTANTI-VS NOB CAES $\ddot{\cdot}$ $\odot$
FEL TEMP RE-PARATO

Coh. 18

$\overline{\text{ANA}}$

Julianus

DN IVLIAN-VS NOB C > (p)
FEL TEMP-REPARATIO

$\frac{M}{\Delta S I S ?}$ $\frac{M}{\Delta S I S \Sigma}$

Coh. 13

DN IVLIANVS NOB CAES > (p)
FEL TEMP-REPARATIO

Coh. 14

$\frac{A Q \Gamma}{}$ $\frac{A Q P}{}$ $\frac{A Q ?}{}$ $\frac{? S I S C}{}$ $\frac{(C O N S)}{}$ $\frac{?_5}{}$

DN IVLIANV-S NOB CAES > (p)
FEL TEMP-REPARATIO

$\frac{S M H \Gamma}{}$ $\frac{?_3}{}$

Coh. 14

DN CL IVLIANVS N C (c)
FEL TEMP-REPARATIO

$\frac{?_2}{}$

Coh. 18

DN CL IVLIANVS NOB CAES > (p)
FEL TEMP-REPARATIO

$\frac{M}{C O N S T *}$

Coh. 19

DN IVLIANVS-NOB CAESAR > (cp)
FEL TEMP-REPARATIO

$\frac{?_3}{}$

Coh. n h.

Olvashatatlan
FEL TEMP-REPARATIO >

$\frac{?_3}{}$

DN IVLIA-NVS NOB C > (p)
SPES REI-PVB LICE

$\frac{S I R M}{}$ $\frac{S | \cdot}{S I R M_5}$ $\frac{S |}{S I R M ?_3}$ $\frac{?_2}{}$

Coh. 42

DN IVLIAN-VS NOB C > (p)
SPES REI-PVB LICE

$\frac{\Delta S I S}{}$ $\frac{| *}{\Delta S I S}$ $\frac{\Delta S I S *}{}$ $\frac{\Delta S I S V}{}$

Coh. 42

$\frac{A S I R M}{}$ $\frac{?_3}{}$

DN IVLIANVS NOB CAES > (p)
SPES REI-PVB LICE

$\frac{A Q T_2}{}$ $\frac{A Q T_2}{}$ $\frac{A Q ?}{}$

Coh. 43

$\frac{C O N S \emptyset}{}$ $\frac{C O N S ?_2}{}$ $\frac{S M K ?}{}$ $\frac{?_{13}}{}$

DN IVLIANVS-NOB CAES > (p)
SPES REI-PVB LICE

$\frac{S M N \epsilon}{}$ $\frac{?_4}{}$

Coh. 43

DN IVLIANV-S NOB CAES > (p)
SPES REI-PVB LICE

$\frac{V L}{T C O N}$ $\frac{S M H \Gamma}{}$ $\frac{?_4}{}$

Coh. 43

DN CL IVL-IANVS N C > (c)
SPES REI-PVB LICE

$\frac{R * S}{}$ $\frac{R * ?}{}$ $\frac{?_4}{}$

Coh. 44

DN CL IVLIANVS NOB CAES > (P) Coh. 45
SPES REI-PVBLICE ?₃

DN FL CL IVLI-ANVS NOB C > (P) Coh. 47
SPES REI-PVBLICE SMKB₂ SMKΓ₄ ?₇

DN IVLIAN-VS P F AVG > (P) Coh. 48
SPES REI-PVBLICE ?₂

FL CL IVLIA-NVS P F AVG > (P) Coh. 49
SPES REI-PVBLICE ?

FL CL IVLIAN-VS P F AVG > (P) Coh. 49
SPES REI-PVBLICE ?

DN FL CL IVLI-ANVS P F AVG > (P) Coh. 51
SPES REI-PVBLICE SMK?

Iulianus, olvashatatlan > (P)
SPES REI-PVBLICE SMKΓ₂ SMNE ?₁₁

DN IVLIA-NVS NOB C > (P)
Kopotf, olvashatatlan ?

Iulianus, olvashatatlan
Kopotf, olvashatatlan ?₃

Iovianus

DN IOVIA-NVS P F AVG > (P) Coh. 21
VICTORI-A-AVG VSTI N ?

I. Valentinianus

i.sz. 364-367

i.sz. 367-375

DN VALENTINI-ANVS P F AVG > (P)
GLORIA RO-MANORVM

Lugdunum

RIC 10/a/

RIC 20/a/

O | FII O | FII O | FII
LVG·S LVG LVGV₂

(OF)|(II) O | FII O | FII O | FII
LVGSD LVGSP₃ LVGS ?

Arelate

RIC 7(a)
 $\frac{OF \mid II}{CONST_2} \quad \frac{OF \mid II}{CON}$

RIC 16(a)
 $\frac{OF \mid II}{(CON)} \quad \frac{OF \mid II}{\cdot CON*} \quad \frac{S \cdot CON}{S \cdot CON}$

Aquileia

RIC 7(a)
 $\frac{A}{SMAQP_4} \quad \frac{A}{SMAQS_5} \quad \frac{A}{SMAQ?_2} \quad \frac{B}{SMAQP_2}$
 $\frac{B}{SMAQS} \quad \frac{B}{SMAQP} \quad \frac{P}{SMAQP} \quad \frac{\text{leaf}}{SMAQP}$
 $\frac{\smile}{SMAQS} \quad \frac{*}{SMAQS} \quad \frac{}{SMAQS_4}$

RIC 11(a)
 $\frac{Q}{SMAQP_4} \quad \frac{Q}{SMAQS_6} \quad \frac{Q}{SMAQ?} \quad \frac{}{SMAQP_{10}}$
 $\frac{}{SMAQS_8} \quad \frac{}{SMAQ?_{10}} \quad \frac{}{SMAQP} \quad \frac{}{SMAQS_6}$
 $\frac{}{SMAQ?} \quad \frac{*}{SMAQP} \quad \frac{*}{SMAQS} \quad \frac{*}{SMAQ?}$

Roma

RIC 15(a)
 $\frac{R}{P_3}$

RIC 15(a) és 23(a)
 $\frac{}{RPRIMA_4} \quad \frac{}{RSECVNDA_4} \quad \frac{}{RTERTIA_3}$
 $\frac{}{RTERTIA_3} \quad ? \dots RTIA \quad \frac{}{ROVARTA_3}$

Siscia

RIC 5(a)
 $\frac{\cdot \uparrow SISC_{14}}{\cdot \uparrow SISC_{27}} \quad \frac{\text{leaf} \uparrow SISC_4}{\cdot \uparrow SISC_{23}} \quad \frac{? SISC_4}{D \uparrow SISC_{17}}$
 $\frac{}{\cdot \uparrow SISC_3} \quad \frac{*}{A}$

RIC 14(a)
 $\frac{R}{\cdot \uparrow SISC_{52}} \quad \frac{D}{*BSISC_{49}} \quad \frac{S \mid D}{BSISC_{11}}$
 $\frac{S \mid D}{BSISC_{10}} \quad \frac{S \mid *F}{BSISC_2} \quad \frac{S \mid ?}{BSISC}$
 $\frac{M \mid *F}{BSISC_{13}} \quad \frac{M \mid *P}{BSISC_{16}} \quad \frac{M \mid *R}{BSISC}$
 $\frac{M \mid *R}{BSISC} \quad \frac{Q \mid K}{BSISCV} \quad \frac{S \mid R}{BSISC?}$

Thessalonica

RIC 16(a)

$\overline{\text{TESB}}_{11}$ $\overline{\text{TES?}}$ $\overline{\text{TESB}}_4$ $\overline{\text{TESB}}_4^*$
 $\overline{\text{?TES?}}^*$ $\overline{\text{TES}}_2^A$

RIC 26(a)

$\overline{\text{TES}}^B$ $\overline{\text{TES}}^{*A}$ $\overline{\text{TES}}^{*A}$ $\overline{\text{TES}}^{Q|B}$
 $\overline{\text{TES}}_5^{Q|\dot{A}}$

Heraclea

RIC 3(a)

$\overline{\text{SMHA}}$ $\overline{\text{SMHB}}$

Constantinopolis

RIC 16(a)

$\overline{\text{CONSD}}_4^*$ $\overline{\text{?ON}}^{*Q}$

Cyzicos

RIC 8(a)

$\overline{\text{SMK}\Gamma}$

Nicomedia

RIC 9(a)

$\overline{\text{SMNB}}$ $\overline{\text{SMN}\Gamma}_2$

Antiochia

RIC 10(a)

$\overline{\text{ANTA}}_2$ $\overline{\text{ANT}\Gamma}$ $\overline{\text{ANTA}}$ $\overline{\text{ANT?}}$

Bizonvtalan verdehely

Coh. 12

$\overline{\text{?}}_{50}$

ii > (cp)

RIC 6(a)

ASISC

Constantinopolis

RIC 20(a)

CONSPB

Bizonytalan verdehely

Coh. 21.

?

DN VALENTINI-ANVS P F AVG
SECVRITAS-REIPVBLICAE

ii) $\circledast$ (cp)

Treveri

RIC 7(a)

TRP₂

Arelate

RIC 9(a)

RIC 17(a)

$$\frac{\text{OF} \mid \text{II}}{\text{CONST}_2} \quad \frac{\text{OF} \mid \text{I}}{\text{CON}}$$
$$\frac{\text{OF} \mid \text{III}}{\text{CON}_2} \quad \frac{\quad}{\text{PCON}} \quad \frac{\quad}{\text{SCON}} \quad \frac{\quad}{\text{TCON}_2}$$

?CON

Aquileia

RIC 9(a)

RIC 12(a)

$\frac{A}{SMAQP_7}$ $\frac{A}{SMAQ?_2}$ $\frac{A}{SMAQS_4}$ $\frac{B}{SMAQP}$
 $\frac{B}{SMAQ?_4}$ $\frac{E}{SMAQP}$ $\frac{E}{SMAQS}$ $\frac{\text{leaf}}{SMAQ?}$
 $\frac{\text{smiley}}{SMAQP_2}$ $\frac{*}{SMAQ?}$ $\frac{}{*SMAQ?}$

$$\begin{array}{ccccccc} \frac{Q}{SMAQP_3} & \frac{Q}{SMAQS_3} & \frac{Q}{SMAQ?} & \frac{}{SMAQP_{15}} & & & \\ \frac{}{SMAQS_{29}} & \frac{}{SMAQP_2} & \frac{}{SMAQ?} & \frac{*}{SMAQP_2} & & & \\ \frac{*}{SMAQS} & & & & & & \end{array}$$

RIC 17(a)

Roma

RIC 17(a) és 24 (a)

$$\overline{R P} \quad \overline{R T_2} \quad \overline{R Q_2}$$

RPRIMA R·PRIMA₃₃ R·SECVNDA₂₅

Roma

RIC 17(a)

RIC 17(a) és 24(a)

$\overline{RTERTIA}_{20}$ $\overline{R \cdot TERTIA}_7$ $\overline{ROVARTA}$

$\overline{R \cdot OVARTA}_{27}$

RIC 24(a)

$\overline{SM \emptyset RP}_2$ $\overline{SM \emptyset R?}_3$ $\overline{SM \emptyset RO}_2$

Siscia

RIC 7(a)

$\overline{\cdot \Delta SISC}_3$ $\overline{\cdot \Delta SISC A}$ $\overline{* \Delta SISC}_7$
 $\overline{D \Delta SISC}_{15}$ $\overline{? SISC}_4$ $\overline{\cdot \Delta SISC}_8$
 $\overline{* A}$ $\overline{* A}$
 $\overline{D \Delta SISC}_{39}$ $\overline{? SISC}_4$

RIC 15(a)

$\overline{R}$ $\overline{R}$ $\overline{R}$
 $\overline{\cdot \Delta SISC}_{24}$ $\overline{\cdot \Delta SISC}_{38}$ $\overline{? SISC}_9$
 $\overline{D}$ $\overline{D}$ $\overline{D}$
 $\overline{* \Delta SISC}_5$ $\overline{* \Delta SISC}_{42}$ $\overline{? SIS?}_5$
 $\overline{D}$ $\overline{D}$ $\overline{* D}$ $\overline{S}$
 $\overline{\Delta SISC}_{14}$ $\overline{? SISC}$ $\overline{\Delta SISC}$
 $\overline{* F}$ $\overline{* M}$ $\overline{* P}$ $\overline{* M}$ $\overline{* P}$ $\overline{* M}$
 $\overline{\Delta SISC}_3$ $\overline{\Delta SISC}_{18}$ $\overline{\Gamma SISC}_{19}$ $\overline{\Delta SISC}_4$
 $\overline{* R}$ $\overline{* R}$ $\overline{* K}$ $\overline{Q}$
 $\overline{O}$ $\overline{O}$ $\overline{K}$ $\overline{Q}$
 $\overline{\Gamma SISC}$ $\overline{\Gamma SISC}_2$ $\overline{\Gamma SISC V}$
 $\overline{R}$ $\overline{A}$ $\overline{R}$
 $\overline{K}$ $\overline{R}$ $\overline{A}$ $\overline{S}$
 $\overline{\Gamma SISC V}$ $\overline{\Gamma SISC S}$ $\overline{\Gamma SISC S}_2$
 $\overline{R}$ $\overline{R}$
 $\overline{\tilde{A}}$ $\overline{F}$ $\overline{? SISC}$

Thessalonica

RIC 18(a)

$\overline{TESA}_{25}$ $\overline{\cdot TES \Gamma}$

RIC 27(a)

$\overline{P}$ $\overline{A}$ $\overline{B}$ $\overline{Q}$
 $\overline{TES}_2$ $\overline{TES}$ $\overline{TES}$

Heraclea

RIC 5(a)

$\overline{SMHA?}$

RIC 21(a)

Constantinopolis

RIC 42(a)

$\overline{\text{CONSPA}}$ $\overline{\text{CONSA}_3}$ $\overline{\text{CONSA}_2}$ $\overline{\text{CONSR}}$

$\overline{\text{Q} | \text{CONSA}_2}$ $\overline{\text{Q} | \text{CONSR}}$ $\overline{\text{Q} | \text{CONS?}}$ $\overline{\cdot | \text{CONSA}}$

RIC 11(a)

Cyzicus

$\overline{\text{SMKA}_2}$ $\overline{\text{SMKB}}$ $\overline{\text{SMKA}}$

Nicomedia

RIC 12(a)

$\overline{\text{SMNA}_3}$

Alexandria

RIC 3(a)

$\overline{\text{ALEB}}$ $\overline{\text{ALE}\Gamma}$ $\overline{\text{ALE}\Delta_2}$ $\overline{\text{ALE?}}$

Bizonvtalan verdehely

Coh. 37 $\overline{\text{?}_{106}}$

Valens

DN VALEN-S P F AVG
GLORIA RO-MANORVM $\rightarrow \text{CP}$

Lugdunum

RIC 20(b)

$\overline{\text{O} | \text{FII}}$
 $\overline{\text{LVGSA}}$

RIC 7(d)

Arelate

RIC 17(b)

$\overline{\text{SCONST}}$ $\overline{\text{?CONST}_2}$ $\overline{\text{OF} | \text{CONST}}$
 $\overline{\text{OF} | \text{CONST}_4}$ $\overline{\text{OF} | \text{CONST}}$ $\overline{\text{OF} | \text{CON}}$ $\overline{\text{B} | \text{?CON}}$

$\overline{\text{PCON}_2}$ $\overline{\text{TCON}}$

Aquileia

RIC 7(b)

RIC 11(b)

$\overline{\text{SMAQP}_{11}}$ $\overline{\text{SMAQS}_{10}}$ $\overline{\text{SMAQ?}_8}$ $\overline{\text{SMAQP}}$

$\overline{\text{SMAQP}_4}$ $\overline{\text{SMAQS}_{13}}$ $\overline{\text{SMAQ?}_4}$ $\overline{\text{SMAQP}_{33}}$

Aquileia

RIC 7(b)

RIC 11(b)

$\frac{|B|}{SMAQS}$ $\frac{|B|}{SMAQP}$ $\frac{|B|}{SMAQS_3}$ $\frac{|B|}{SMAQ?}$
 $\frac{|E|}{SMAQS}$ $\frac{|*|}{SMAQP_4}$ $\frac{|*|}{SMAQS_3}$ $\frac{|*|}{SMAQP_2}$
 $\frac{|*|}{SMAQS_2}$ $\frac{|*|}{SMAQP}$ $\frac{|*|}{SMAQS_{10}}$

$\frac{|*|}{SMAQS_{31}}$ $\frac{|*|}{SMAQP}$ $\frac{|*|}{SMAQS_2}$ $\frac{|*|}{SMAQ_2}$
 $\frac{|*|}{SMAQP_4}$ $\frac{|*|}{SMAQS_3}$

Roma

RIC 15(b)

RIC 15(b) és 23(b)

$\frac{|R|}{B_3}$ $\frac{|R|}{Q}$

$\frac{|R|}{PRIMA_5}$ $\frac{|R|}{SECVNDA_9}$ $\frac{|R|}{TERTIA_3}$

$\frac{|R|}{TERTIA_{11}}$ $\frac{|R|}{QVARTA_{10}}$

Siscia

RIC 5(b)

RIC 14(b)

$\frac{|BSISC|}{BSISC}$ $\frac{|BSISC|}{BSISC_{12}}$ $\frac{|BSISC|}{BSISC_{11}}$ $\frac{|DBSISC|}{DBSISC_{11}}$
 $\frac{|*|}{A}$ $\frac{|*|}{A}$ $\frac{|*|}{A}$
 $\frac{|*|}{SISC_6}$ $\frac{|*|}{BSISC_{14}}$ $\frac{|*|}{DBSISC_{17}}$ $\frac{|*|}{DBSISC_{33}}$
 $\frac{|*|}{A}$ $\frac{|*|}{SISC_2}$

$\frac{|R|}{BSISC_{27}}$ $\frac{|R|}{SISC_{43}}$ $\frac{|R|}{SISC_4}$ $\frac{|D|}{SISC_{29}}$

Thessalonica

RIC 16(b)

RIC 26(b)

$\frac{|TESB|}{TESB_7}$ $\frac{|TES\Gamma|}{TES\Gamma_{17}}$ $\frac{|TES?|}{TES?_6}$ $\frac{|TESB|}{TESB_2}$
 $\frac{|*|}{TES\Gamma}$ $\frac{|*|}{TES?_6}$ $\frac{|*|}{TESB_4}$ $\frac{|*|}{TES\Gamma_5}$
 $\frac{|*|}{TESA_2}$ $\frac{|*|}{TES?}$ $\frac{|*|}{TES\Gamma}$ $\frac{|*|}{TES\Gamma_2}$
 $\frac{|Q|}{TESA}$ $\frac{|B|}{TES}$ $\frac{|*|}{TES_3}$ $\frac{|*|}{TES}$
 $\frac{|A|}{TES?_4}$ $\frac{|A|}{TES}$

$\frac{|*|}{TES}$ $\frac{|Q|}{TES}$ $\frac{|Q|}{TES}$ $\frac{|Q|}{TES}$
 $\frac{|M|}{TES_2}$ $\frac{|V|}{TES}$

RIC 3(b)

$\overline{\text{SMHB}}_3$ $\overline{\text{SMH}\Gamma}_5$

Heraclea

RIC 9(b)

$\frac{?}{\text{SMHB}} \mid \frac{\text{R}}{2}$

Cyzicus

RIC 3(b)

$\overline{\text{SMKB}}_4$

Antiochia

RIC 10(b)

$\overline{\text{ANT}\Gamma}$

Alexandria

RIC 1(b)

$\overline{\text{ALEB}}$

Bizonvtalan verdehely

Coh. 11.

$\frac{?}{94}$

DN VALEN-S P F AVG $\ddots > \textcircled{\text{CP}}$ $\frac{?}{?}$
GLORITAS-ROMANORVM

DN VALEN-S P F AVG $\ddots > \textcircled{\text{CP}}$ $\frac{?}{?} \mid \ddagger$
GLORIA RO-M-ANORVM

DN VALEN-S P F AVG $\ddots > \textcircled{\text{CP}}$ $\frac{?}{\text{TRP.}}$ de az ábrázolás
GLORIA RO-M-ANORVM $\ddots > \textcircled{\text{CP}}$ Securitas típusu.

DN VALENS-P F AVG $\ddots > \textcircled{\text{CP}}$
GLORIA RO-MANORVM

Constantinopolis

RIC 16(c)

$\overline{\text{CONSA}}_2$ $\overline{\text{CONSP}\epsilon}$ $\overline{\text{CONS?}}_2$
 $\frac{?}{\text{CONSZ}} \mid \frac{*}{(C)\text{ONS?}}_2$

RIC 41(b)

$\frac{*}{\text{CONSR}} \mid \frac{Q}{2}$ $\frac{*}{\text{CONSA}} \mid \frac{Q}{3}$ $\frac{*}{\text{CONS?}} \mid \frac{Q}{3}$
 $\frac{?}{\text{CONSR}} \mid \frac{?}{9}$ $\frac{?}{\text{CONS?}} \mid \frac{?}{4}$ $\frac{?}{\text{CONSA}} \mid \frac{?}{3}$

RIC 9(a)

Nicomedia

$\overline{\text{SMNA}}_2$ $\overline{\text{SMNB}}$ $\overline{\text{SMN}\Gamma}_{12}$

Antiochia

RIC 10(b)

$\overline{\text{ANTA}}_2$ $\overline{\text{ANT}\Gamma}_4$ $\overline{\text{ANTA}}_2$ $\overline{\text{ANTS}}$

$\overline{\text{ANTH}}_2$ $\overline{\text{ANT}\Theta}_3$ $\overline{\text{ANT?}}_2$

Bizonvtalan verdehely

Coh. 11 $\overline{\quad}$
 $\quad \quad \quad ?_{32}$

DN VALEN-S P F AVG $\rightarrow$ (cp)
 SECVRITAS-REIPVBLICAË

Lugdunum

RIC 12

$\overline{\text{LVG}\cdot\text{P}}_2$ $\overline{\text{OF} \mid \text{I}} \overline{\text{LVG?}}$ $\overline{\text{OF} \mid \text{I}} \overline{\text{LVGV}}$ $\overline{\text{OF} \mid \text{I}} \overline{\text{LVGP}*}$

RIC 21(a)

$\overline{\text{OF} \mid \text{I}} \overline{\text{LVGPA}}$ $\overline{\text{OF} \mid \text{I}} \overline{\text{LVGPB}}_2$ $\overline{\text{OF} \mid \text{I}} \overline{\text{LVGPD}}$ $\overline{\text{OF} \mid \text{I}} \overline{\text{LVGP}_3}$
 $\overline{\text{OF} \mid \text{I}} \overline{\text{S} \mid \text{R}} \overline{\text{LVGP}}$ $\overline{\text{S} \mid \text{R}} \overline{\text{LVGP}}$ $\overline{\text{OF} \mid \text{I}} \overline{\text{LVG?}}_3$

Arelate

RIC 9(b)

$\overline{\text{OF} \mid \text{I}} \overline{\text{CONST}}$ $\overline{\text{OF} \mid \text{II}} \overline{\text{CONST}}$ $\overline{\text{B} \mid} \overline{\text{SCON}}$

RIC 17(b)

$\overline{\text{N} \mid} \overline{\text{PCON}}$ $\overline{\text{OF} \mid \text{I}} \overline{\text{CON?}}$ $\overline{\text{OF} \mid \text{I}} \overline{\text{CON}*}$ $\overline{\quad} \overline{\text{PCON}}$

$\overline{\text{SCON}}$ $\overline{\text{TCON?}}$

Aquileia

RIC 9(b)

$\overline{\text{A} \mid} \overline{\text{SMAQP}}_{10}$ $\overline{\text{A} \mid} \overline{\text{SMAQS}}_{12}$ $\overline{\text{A} \mid} \overline{\text{SMAQ?}}_2$ $\overline{\text{B} \mid} \overline{\text{SMAQP}}$
 $\overline{\text{B} \mid} \overline{\text{SMAQS}}_2$ $\overline{\text{B} \mid} \overline{\text{SMAQ?}}_2$ $\overline{\text{B} \mid} \overline{\text{SMAQS}}_7$ $\overline{\text{B} \mid} \overline{\text{SMAQ?}}_3$
 $\overline{\text{E} \mid} \overline{\text{SMAQP}}$ $\overline{\text{P} \mid} \overline{\text{SMAQP}}$ $\overline{\text{P} \mid} \overline{\text{SMAQS}}$ $\overline{\text{P} \mid} \overline{\text{SMAQ?}}_2$
 $\overline{\smile \mid} \overline{\text{SMAQP}}_4$ $\overline{\smile \mid} \overline{\text{SMAQS}}_3$ $\overline{\smile \mid} \overline{\text{SMAQ?}}$ $\overline{* \mid} \overline{\text{SMAQP}}$

RIC 12(b)

$\overline{\text{Q} \mid} \overline{\text{SMAQP}}_{24}$ $\overline{\text{Q} \mid} \overline{\text{SMAQP}}_5$ $\overline{\text{Q} \mid} \overline{\text{SMAQS}}_3$ $\overline{\text{Q} \mid} \overline{\text{SMAQ?}}_3$
 $\overline{\text{SMAQS}}_{29}$ $\overline{\text{SMAQ?}}_{11}$ $\overline{\text{SMAQP}}_2$ $\overline{\text{SMAQS}}_3$
 $\overline{* \mid} \overline{\text{SMAQP}}$ $\overline{* \mid} \overline{\text{SMAQS}}$ $\overline{* \mid \cdot} \overline{\text{SMAQS}}$ $\overline{* \mid \cdot} \overline{\text{SMAQ?}}$

RIC 9(b)

Aquileia

*SMAQP *SMAQS

RIC 17(b)

Roma

RIC 17(b) és 24(b)

SMRT SMRQ R P₃ R T₂

RPRIMA₄₀ R·PRIMA₂₉ (R)PRIMA₁₉

RSECVNDA₆ R·SECVNDA₄₉

(R)SECVNDA₃₆ RTERTIA₂₇

R·TERTIA₁₄ (R)TERTIA₃₈

RQVARTA₆ R·QVARTA₃₈ (R)QVARTA₃₂

RIC 24(b) és 28(a)

SM∅RP₄ SM∅RB₃ SM∅RT₅

SM∅RQ₄ SM∅R?₃

Siscia

RIC 7(b)

BSISC₂ ·ASISC₃ *ASISC₁₀ DASISC₁₈
* A * A * A
?SISC₂ ·ASISC₇ ASISC DASISC₃₁

RIC 15(b)

<u>R</u>	<u>D</u>	<u>D</u>	<u>S</u>	<u>* F</u>	<u>'S</u>
<u>·ASISC₃₁</u>	<u>*ASISC₂₁</u>	<u>ASISC₁₈</u>	<u>ASISC₄</u>		
<u>* F</u>	<u>* M</u>	<u>* P</u>	<u>* M</u>	<u>* K</u>	<u>Q</u>
<u>ASISC₂₀</u>	<u>ASISC₁₇</u>	<u>ASISC</u>	<u>ASISCR</u>		
<u>R</u>	<u>R</u>	<u>C</u>			
<u>Ŕ</u>	<u>Ŕ</u>	<u>Ŕ</u>	<u>Ŕ</u>	<u>Ŕ</u>	<u>Ŕ</u>
<u>ASISCV₈</u>	<u>ASISCE</u>	<u>ASISCA</u>			
<u>R</u>	<u>R</u>				
<u>Ŕ</u>	<u>Ŕ</u>				
<u>ASISCP</u>	<u>ASISC?</u>				

Sirmium

RIC 7(b)

SIRM

Constantinopolis

RIC 21(c)

$\overline{\text{CONSA}} \quad \overline{\text{CONS?}} \quad \overline{\text{*} | \text{CONSG}_2} \quad \overline{\text{*} | \text{CONSS}_2}$

RIC 42(b)

$\overline{\text{Q} | \text{*} \text{CONSA}_4} \quad \overline{\text{Q} | \text{*} \text{CONSA}} \quad \overline{\text{Q} | \text{*} \text{CON?}} \quad \overline{+ | + \text{CONSB}}$
 $\overline{\cdot | \text{CONSB}} \quad \overline{\cdot | \text{CONSG}_3} \quad \overline{\cdot | \text{CONSS}} \quad \overline{\cdot | \text{CONS?}}$

Nicomedia

RIC 12(c)

$\overline{\text{SMNB}_2}$

Antiochia

RIC 12(b)

$\overline{\text{ANTB}_2} \quad \overline{\text{ANTG}_2} \quad \overline{\text{ANTA}_4} \quad \overline{\text{ANTZ}}$

Bizonvtalan verdehely

Coh. 47 $\overline{\text{*} | \text{?}}$

Gratianus

i.sz. 367-375

DN GRATIANVS AVGG AVG $\overline{\text{?} | \text{?} \text{CP}}$
 GLORIA NO-VI SAECVLI

$\overline{\text{?CON}_2}$

RIC 15

DN GRATIAN-VS AVGG AVG $\overline{\text{?} | \text{?} \text{CP}}$
 GLORIA RO-MANORVM

Lugdunum RIC 20(c)

$\overline{\text{O} | \text{FII}} \quad \overline{\text{O} | \text{F II}}$
 $\overline{\text{LVG?}} \quad \overline{\text{LVGS}_2}$

Aquileia RIC 11(c)

$\overline{\text{SMAQS}} \quad \overline{\text{*} | \text{SMAQP}}$

Siscia RIC 14(c)

$\overline{\text{R} | \text{BSISC}_6} \quad \overline{\text{D} | \text{*BSISC}_7} \quad \overline{\text{D} | \text{*} \text{SISC}_8} \quad \overline{\text{S} | \text{D} \text{SISC}_{10}} \quad \overline{\text{*} | \text{D} \text{SISC}_8} \quad \overline{\text{*} | \text{F} \text{SISC}_3} \quad \overline{\text{*} | \text{F} \text{SISC}_{13}} \quad \overline{\text{*} | \text{P} \text{SISC}_9}$
 $\overline{\text{M} | \text{*} \text{P} \Delta \text{SISC}_{15}} \quad \overline{\text{M} | \text{*} \text{P} \Delta \text{SISC}_2} \quad \overline{\text{M} | \text{*} \text{R} \Delta \text{SISC}} \quad \overline{\text{Q} | \text{*} \text{K} \Delta \text{SISCR}} \quad \overline{\text{S} | \text{R} \Delta \text{SISC}_2} \quad \overline{\text{F} | \text{R} \Delta \text{SISCE}}$

$\frac{|}{TES} \frac{*}{\Gamma}$
 $\frac{|}{TES} \frac{\Gamma}{\Gamma}$
 $\frac{|}{\cdot TES_2} \frac{B}{\Gamma}$
 $\frac{|}{TES} \frac{*}{B}$
 $\frac{|}{TES} \frac{*}{A}$
 $\frac{Q}{TES} \frac{\dot{\Gamma}}{\Gamma}$
 $\frac{V}{TES} \frac{*}{\Gamma}$

Thessalonica RIC 26(c)

Constantinopolis RIC 41(d)

$\frac{Q}{CONST} \frac{\ddagger}{\Gamma}$

Bizonvtalan verdehely Coh. 16

$\frac{?}{7}$

DN GRATANVS P F AVG
GLORIA RO-MANORVM

$\ddot{>} \textcircled{CP}$

$\frac{|}{\cdot BSISC} \frac{R}{\Gamma}$

RIC 14(c)

DN GRATIANVS P F AVG
SECVRITAS-REIPVBLICAE

$\ddot{>} \textcircled{CP}$

Siscia RIC 15(c)

$\frac{R}{\Delta SISC_{10}} \frac{|}{\Gamma}$

$\frac{D}{?SISC_{17}} \frac{|}{\Gamma}$

Thessalonica RIC 27(c)

$\frac{\dot{\Gamma}}{TES} \frac{|}{\Gamma}$

$\frac{*}{TES?} \frac{|}{\Gamma}$

$\frac{\Delta}{TE. ?} \frac{|}{\Gamma}$

Bizonvtalan verdehely Coh. 34

$\frac{?}{5}$

DN GRATIAN-VS AVGG AVG
SECVRITAS-REIPVBLICAE

$\ddot{>} \textcircled{CP}$

Lugdunum RIC 21(b)

$\frac{OF}{LVGPA} \frac{|}{I}$

$\frac{OF}{?} \frac{|}{I}$

DN GRATIA-NVS P F AVG
SECVRITAS-REIPVBLICAE

$\ddot{>} \textcircled{CP}$

Aquileia RIC 12(c)

$\overline{SMAQP_3}$

$\overline{SMAQS}$

$\overline{\cdot SMAQS}$

Roma RIC 24(c)

$\overline{RPRIMA_3}$

$\overline{R \cdot PRIMA_2}$

$\overline{RSECVNDA_3 \cdot R \cdot SECVNDA}$

$\overline{RTERTIA_4}$

$\overline{RQVARTA_2}$

Roma RIC 24(c) és 28(b)

$\overline{SM\check{O}RT_2}$ $\overline{SM\check{O}R?}$

Siscia RIC 15(c)

$\overline{R \mid}$
 $\overline{\Delta SISC}$

Alexandria RIC 5(c)

$\overline{ALEB_2}$ $\overline{ALE\Gamma}$

Bizonvtalan verdehely Coh 34

$\overline{?_{23}}$

II. Valentinianus

DN VALENTINIA-NVS IVN P F AVG
SECVRITAS-REIPVBLICAE

$\overline{* \mid \cdot}$
 $\overline{?}$

A további megállapítások nemcsak az itt feldolgozott részre, hanem a lelet egészére vonatkoznak.¹⁰

Mint táblázatunkból látjuk, itt is érvényesül az a szabály, hogy a legközelebb levő verdehelyről van a legtöbb veret.¹¹ Így Siscia, Róma Aquileia és Thessalonika töltik be az első helyeket. Sirmium, bár a közelben van, háttérbe szorul, mivel ott majdnem kizárólag csak arany pénzeket vertek, míg Sisciában rezet.¹²

Leletünkben teljes biztonsággal kimutatható egy újabb sisciai emissió és pedig az

$\overline{R \mid}$
 $\overline{\Delta \mid F}$
nSISCx

$\overline{F \mid R}$
 $\overline{\Delta \mid}$ jegyű, amely I Valentinianus Gloria és Securitas, Valens Securitas és Gratianus Gloria nSISCx

típusú veretein összesen 20 darabbal van képviselve. RIC verdejegy táblázatában a XXXV—XXXVI sz. típusok közé helyezhető, időben pedig II. periódus (i. sz. 367—375) végére tehető.¹³

I. sz. 367-től óriási mennyiségben áramlik be a pénz Pannonia területére. Ez nemcsak a Zsófia-pusztai, hanem a vele korban megegyező leletekből is kitűnik.¹⁴ I. Valentinianus pénzei a lelet 26%-t, Valensé 39%-t, Gratianusé 5%-t képezik. Nemcsak az infláció okozza, hogy ekkor felpeszűl a pénzforgalom, hanem valószínűleg I. Valentinianus limes megerősítő tevékenysége is. A határmenti erődök helyreállításával, kijavításával próbálkoznak.¹⁵ Ez meggyorsította és megnövelte a pénz beáramlását a tartományba munkabér és zsold formájában. Hirtelen azonban

¹⁰ A lelet már publikált részének vizsgálata során kitűnt, hogy nem 2881 db-ot publikált Kubitschek—Voetter, hanem 2963 db-ot, ez a megállapítás a további statisztikai adatok érthetősége szempontjából lényeges.

¹¹ Arch. Ért. 1920—22. Alföldi, A.: A keczeli lelet. 100.

¹² Alföldi, A.: i. m. 101.

¹³ RIC. 143.

¹⁴ Barb, A.: Der Münzfund von Jabling (374. n. Chr.) Num. Zeitschr. XXIX. 1936. 61—68. Radnóti, A.: Későrómai éremlelet Öregcsémről. Num. Közl. XLI. 1942. 11—23. Jónás, E.: Az árpási római éremlelet. Num. Közl. XXXII—XXXIII. 1933—1934. 3—27. Polaschek, E.: Zwei römische Münzschatze aus Wien. Num. Zeitschr. 1925. NF XVIII. 127—132. Jónás E.: Az öcsödi éremlelet. Num. Közlöny XXVIII—XXIX 1929—1930. 30—44.

¹⁵ Alföldi, A.—Nagy L.—László Gy.: Budapest története. Budapest az ókorban. Budapest 1942. 384.

	Treveri	Lugdunum	Arelate	Ticinum	Aquileia	Roma	Siscia	Sirmium	Serdica	Thessalonica	Heraclea	Constantinopolis	Cyzicus	Nicomedia	Antiochia	Alexandria	Verdejege nélkül	Bizonytalan	Összesen
Gallienus																	2		2
Tetricus																		1	1
Aurelianus									1										1
Licinius sen.																	1		1
Nagy Constantinus	1			1		1	3					4	4					4	18
Constantinopolis						2					1								3
Urbs Roma												1							1
Populus Romanus												1							1
Claudius Gothicus							1												1
Theodora	1																		1
Delmatius							1												1
II. Constantinus							1			1			1	2		1			6
Constans	7	1	1		1	12	5			2		1	3		1	1		4	39
II. Constantius		4	16		39	40	78	42		26	7	31	49	16	15	7		294	664
Magnentius																		1	1
Constantius Gallus					2		2	3				2	1	4				4	18
Iulianus		1	1		20	8	19	21		3	2	11	13	3				76	178
Helena Iuliani																1			1
Iovianus						3	3	1			1							3	11
I. Valentinianus	2	27	42		329	281	2004	4		135	5	32	13	5	7	10		157	2153
Valens	4	41	56		610	704	850	1		280	37	87	55	19	36	12		458	3250
Procopius												2							2
Gratianus		16	5		19	18	301			30	1	22	2			4		35	453
II. Valentinianus					3	4													7
Theodosius							2												2
Arcadius							4												4
IV. századi barbár utánpótlás																		2	2
Császár neve ?			2		10	62		13		2	5	13		2	3	5		1241	1358
Összesen:	15	90	123	1	1033	1131	2391	74	1	482	54	208	142	49	63	39	4	2280	8180

megszakad a pénzáradat, ennek oka a 374-ben bekövetkezett quad szarmata támadás.¹⁶ Ezzel az időponttal zárul a már említett jabingi, öregcsémi és wien-krottenbachi lelet. Pár évvel később rejtették el az árpási és az öcsödi leleteket, mivel előbbiben 1 db, utóbbiban 3 db II

Valentinianus veret is előfordul. Későbbi elrejtésű a mi leletünk, amelyben a $\frac{* | \cdot}{\text{SMAQ } n} \frac{P}{P} \frac{S}{P}$

jegyek jelzik, hogy közvetlenül 375 után is eljutott néhány darab pénz tartományunkba.

Az i. sz. 370-s évek vége igen zavaros korszak és keveset is tudunk róla. 379-ben a római seregek a gót, hun és alán csoportokat a Balkánról a Duna vidékére szorítják vissza, 380-ban Altheus és Saphrax hordái törnek Pannoniára, majd Gratianusnak sikerül békét kötni velük, a háború a gótokkal még két évig húzódik.¹⁷ Valószínűleg ezek az események okozzák, hogy ezekből az évekből leletünkben egy veret sincs. II. Valentinianus, Theodosius és Arcadius ASISC ASISC BSISC BSISC jegyű párhuzamos veretei 384–387 időszakra tehetők, az elrejtés tehát 387 után történt, mint ezt Alföldi a lelet egy részének ismeretében már megállapította.¹⁸

B. Sey Katalin

¹⁶ Stein, E.: Histoire du bas-empire. I. 1959. 182.

¹⁷ Stein, E.: i. m. 191.

¹⁸ Alföldi, A.: Untergang... i. m. 57.

CNH. II. 133.

Albert király pénzei sorában ismeretes egy igen ritka denár, amelyik már éremképénél fogva is különös veret, mert a király mellképét ábrázolja, ami középkori pénzeinken általában ritka éremkép-típus. A denár leírását és rajzát a Corpus 133. sorszám alatt adja.¹ Az érem leírása ott a következő:

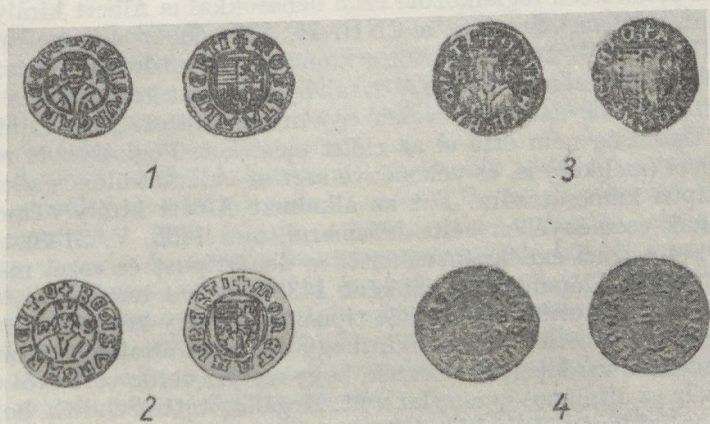
E) + RAGIS VnGARIA AT·a

Koronázott mellkép szemben, oldalt n-S

H) + MONETA ALBARTI

Négy részre osztott címerpajzs (1. magyar pólyák, 2. és 3. cseh oroszlán, 4. morva sas). [2. kép].

Tehát az érem hátlapján a címerpajzs 2. és 3. mezejében ugyanazon címerkép (cseh oroszlán) foglal helyet, akárcsak a CNH. II. 131. sz. aranyforinton és az n-S verdejegy tanúsága szerint a denár nagybányai veret. A Corpus az érem rajzát nyilván Rupp művéből² vette át, aki az érem leírása után megjegyzi „C. Festetich”, vagyis a Festetich hercegek gyűjteményéből ismeretes. Ugyanezen éremképet találjuk Weszerle művében is³ és egészen nyilvánvaló, hogy

mindketten Schoennis korábbi művéből⁴ kölcsönözték az éremképet. Legalábbis ott ugyanez az éremkép látható és az érem leírásánál ez áll: „Com. Festetics. Hic denarius ob effigiem Regis Alberti rarissimus est.” Tehát ez a ritka denár 1801-ben jelent meg először tudományos feldolgozásban és azóta is csak ebben a formában volt ismeretes egészen a Corpus megjelenéséig és a különböző szerzők mind a Schoennis rajzát közlötték tovább.

Úgy látszik azonban, hogy Schoennis rajza sem az eredeti érem után készült közvetlenül. Ugyanis a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára könyvtárában van egy régi kötet rézmetszetű éremképekkel tele (minden szöveg vagy magyarázat nélkül) és a címe után ez a rézmetszet-sorozat a Festetich gyűjtemény ritkább érmeinek a rajzait tartalmazza.⁵ Ebben a gyűjteményes munkában a 79. (számozatlan) lapon Albert szóban forgó arcképes denárának ugyanazon rajza ismerhető fel, mint az említett művekben, tehát bizonyos, hogy a többiek közvetlenül vagy köz-

¹ Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae. II. Budapest 1907.

² Rupp Jakob: Magyarország ekkorig ismeretes pénzei. II. Buda 1846. II. Spec. XVI. t. 446.

³ Weszerle József: Hátrahagyott érmészeti táblái. Budapest 1911. B. VII. 3.

⁴ Stephanus Schoennis: Notitia Hungaricae rei numariae. Buda 1801. III. t. 114.

⁵ Numophilacium Hungaricum Festeticsianum Keszteniense.

vetve, de ezt az éremképet ábrázolták műveikben és az említett szerzők közül valószínűleg egyiknek sem volt kezében az eredeti ritka példány. [1. kép].

1926-ban a Numizmatikai Közlöny jubiláris évfolyamában Leszih Andor közölt egy érdekes összeállítást Albert király pénzeinek néhány új fajáról.⁶ Ezek az új típusok a miskolci múzeum gyűjteményéből kerültek ismertetésre, ahová Máhr Pál miskolci éremgyűjtő gyűjteményének beolvadásával jutottak. Minthogy pedig Máhr Pál gyűjteményében sok Albert denár volt, köztük három olyan is, melyekről Belházy a szerencsi lelet feldolgozásakor olyan formában tett említést, hogy ezeket vele Rohde Tivadar egy miskolci barátja révén csak legújabban közölte és e miskolci barát Máhr Pál volt, úgy látszik Máhr a szerencsi leletnek egy részét megtartotta magának s ez a rész természetesen nem kerülhetett feldolgozásra. Ebből az anyagból 3. sz. alatt Leszih a következő érmet közli.

E) + ΜΟΝΑΤΗ·ΑΛΒΑΡΤΙ

Koronás mellkép, oldalt K — R⁺

H) + RAGIS·VNGARIA·ΑΤ·Α

Négyszű címerpajzs (1. magyar pólyák, 2. cseh oroslán,
3. osztrák pólya, 4. morva sas).

Az érem súlya 0,745 g. [3. kép].

Tehát ez az új típus a következőkben tér el a Corpus ábrájától: 1. Az előlapi és a hátlapi körirat fel van cserélve, de meg kell állapítani, hogy ez a helyes elrendezés, mert az uralkodó neve és mellképe ugyanazon az oldalon, az előlapon kell hogy elhelyezve legyen. 2. A verdejegy

K — R⁺, tehát ez a típus körmőci veret és végül 3. a címerpajzs harmadik mezejében osztrák pólya foglal helyet és nem cseh oroslán, mint a Corpus ábráján. Ugyancsak ez lehet a helyes ábrázolás, mert ugyanilyen címer található a CNH. II. 132. aranyforinton is.

Schulek Alfréd részletesen foglalkozott ezen denárokkal is Albert király pénzeiről készült összefoglaló monográfiájában.⁷ Szerinte a CNH. II. 133. denár ugyanolyan pénzláb szerint készült, mint a CNH. II. 134., tehát eszerint a finomság harmadrészig égetett ezüst (966/1000) kellene hogy legyen és a budai márkából 320 darab ilyen denárt kellett volna verni 0,73 g átlagsúllyal, mely denárokból 100 darab ért volna egy aranyforintot. Megállapítja azonban, hogy sem a súly, sem a finomság nem érte el az előírt mértéket. Foglalkozott részletesen e denár szokatlan éremképevel (mellkép) is, és véleménye szerint valami különös alkalom szolgáltatott okot e ritka típus kibocsátására. Ezt az alkalmat Albert király német-római császárrá történt koronázásának eseményében vélte felismerni, ami 1438. V. 31-én történt meg. Ezen az alapon alkalmi koronázási emlékpénznek ítéli e denártípust és ezzel magyarázza e denár ritkaságát is. Veretésének időpontját egyébként 1438 nyarára teszi.

Sok gondot okozott Schuleknek e kétféle típus. Igaz, hogy két különböző verde veretéről van szó, de mégis feltűnő a kétféle címer, minthogy ezidőben általában azonos típus került ki minden verdéből, csupán a verdejegyek jelezték, hogy melyik verde veretéről van szó. A madonnás denárok veretéséig ez általános gyakorlat volt. Megállapította Schulek, hogy a régóta ismert nagybányai típus az ujonnan felbukkant körmőci verethez viszonyítva hibás kibocsátás. Hibásnak ítéli a köriratok felcserélését, továbbá a címerképet a kettőzött cseh oroslánnal. Szerinte ez a nagybányai típus nem lehet más, mint a CHN. II. 131. aranyforint címerképének téves vagy félreértett másolása. Valami nagybányai kísérletezést lát ebben a típusban, a hibátlan körmőci veret feltűnése után. Megjegyzi azt is, hogy az eltérő veret érthető lenne, ha az egykorú királyi pénzverési rendeletek nem lettek volna elég világosak vagy egyértelműek, de Zsigmond fennmaradt számos rendeletéből kiderül, hogy azok pontosan és részletesen intézkedtek a kiveretendő pénzekről, és nem lehetett másként Albert idejében sem.

A rejtélyt megfejti egy legújabban előkerült példány, mely a sárospataki főiskola régi gyűjteményéből tűnt fel és jelenleg a Tiszáninnen Ref. Egyházkerület Múzeuma gyűjteményének a része. Ez a gyűjtemény az elmúlt években új feldolgozás alá került és a magyar anyag egy

⁶ Leszih Andor: Albert király ismeretlen denára. Num. Közl. XXV. 1926. 89.

⁷ Schulek Alfréd: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. III. Albert és Erzsébet. Num. Közl. XI. 1941. 34.

részét néhai dr. Eszláry István határozta meg. Ő tett figyelmessé minket az alább leírt éremre, mely a CNH. II. 133. típusnak eddig ismeretlen változatát mutatja. Az érem leírása a következő:

E) + RAGIS·VNGARIA·AT·A

Koronás mellkép, oldalt n — S

H) + MONETA·ALBARTI

Négyrésztű címer (1. magyar pólyák, 2. cseh oroszán,

3. osztrák pólya, 4. morva sas)

Az érem súlya 0,70 g. [4. kép].

Tehát előkerült megint egy nagybányai veretű denár ugyanazon n-S verdejeggyel, mint a Corpus példánya, de a hátlapi címer harmadik mezejében nem cseh oroszán foglal helyet, hanem osztrák pólya ugyanúgy, mint a körmöci vereten és a CNH. II. 132. aranyforinton. Kiderül tehát, hogy egy valódi nagybányai veret előkerülése esetén ott olyan az éremkép, amilyennek lenni kell és így alapjában véve nincs eltérés a két verde ismert példánya között. Tehát nincs kétféle CNH. II. 133. típus, hanem egy és ugyanazon típus a négyrésztű címerpajzzsal, de különféle verdejegyekkel.

Némi eltérés azonban mégis van a két verde veretei között és ez a feliratok elhelyezésében nyilvánul meg. Ebben a vonatkozásban a körmöci veret a helyes, mert a mellkép körül látható a király neve és a nagybányai típus a hibás, mert ennél fel van cserélve az elő- és hátlapi körirat. Erre nézve is lehet azonban némi magyarázatot találni, amire különben már Schulek is utalt. Azt tudniillik, hogy az aranyforintokon a címer körül van a király neve, ami ott természetes, mert ez az előlap és nyilván ez a körülmény tévesztette meg a nagybányai vésnököt, amikor a denáron is a címer köré helyezte az uralkodó nevét, ami persze itt már nem helyes, mert a denár a címer csak hátlap. Mindenesetre ez az eltérés másodrendű jelentőségű a két verde verete között és hasonló körirat felcserélésére számos analógia akad XV. századi pénzverésünkben.

Jelenleg tehát az a helyzet, hogy ismeretes eredeti példányban körmöci és nagybányai jegyű CNH. II. 133 denár, mindkettőn azonos a címerkép és ezenkívül ott van a régi irodalomban az ugyanolyan nagybányai jegyű érem eltérő címerképpel, mint a Festetich gyűjtemény példánya. A Festetich gyűjtemény darabjának holléte azonban ma már nem ismeretes, a rajzot ellenőrizni tehát nem lehet és csak feltevésekre vagyunk utalva, hogy milyen misztifikáció történthetett ezen érem körül. A kiváló numizmatikusok, akik eddig ezt a rajzot közölték — amint említettük — valószínűleg nem látták soha az eredeti Festetich-példányt, hanem csak annak a rajzát vették át egymástól. Nyilvánvaló ezekután, hogy a rajzoló, aki az eredeti Festetich-példányt lerajzolta, nem lévén numizmatikus, a talán kissé kopott érem címerképében nem ismerte fel világosan az egyes címerképeket és tévesen rajzolt esetleg valóban a CNH. II. 131. aranyforint analógiájára, ahol a 2. és 3. mezőben tényleg cseh oroszán foglal helyet. Más magyarázatot nem lehet nyújtani, mint a rajzoló tévedését, mert elképzelhetetlen, hogy ugyanazon jeggyel Nagybányán kétféle típust verjenek ilyen ritka éremből főként akkor, amikor az egyiknek (a hibásnak) másutt nincs sehol analógiája.

A sárospataki példány eredetére nézve sajnos nincs semmi közelebbi adat, de eléggé valószínű a feltevés, hogy ez is a szerencsi leletből kerülhetett elő. Sárospatak közel van a lelőhelyhez és könnyen lehetséges, hogy valamelyik környékbeli kisebb vagy nagyobb gyűjteménnyel együtt kerülhetett oda, de a mi szempontunkból ez most mellékes kérdés.

A dolgok ilyen állása mellett bizonyos mértékig problematikusá válik a CNH. II. 133. denár datálása is. Schulek említett tanulmányában e denár veretését 1438 második felére helyezte részint Albertnek császári koronázására történt vonatkoztatása miatt, részint pedig a CNH. II. 134. denár pénzlabával való azonosság következtében. Ugyanezen időre tette a CNH. II. 131. aranyforint veretését is. Most azonban kiderült, hogy ez a denár tökéletesen azonos címerképet mutat a CNH. II. 132. aranyforinttal, melynek veretését viszont Schulek 1439-re helyezte. A mi denárunknak azonban nemcsak a címerképe azonos a CNH. II. 132. címerképével,

hanem ugyanazon verdejegyek (K — ⁺R, n-S) találhatók mindkettőn. A CNH. II. 131. aranyforinttal viszont csak a K-⁺R jegy közös, mert ez az aranyforint n-S jeggyel nem ismeretes. Így tehát az arcképes CNH. II. 133. denár mindenképpen a CNH. II. 132. aranyforint mellé kívánkozik és úgy látszik, egyidőben verhették őket. Ez azonban sokkal fogasabb kérdés, minthogy Albert pénzei közül kiragadva önmagába véve meg lehetne oldani és ezért csak felvetjük ezt a problémát, anélkül, hogy végleg meg kívánnánk oldani.

Mindent összevetve megállapíthatjuk tehát, hogy Albert király ritka arcképes denárából csak egyféle típus létezik, melyen a hátlapi címerkép azonos a CNH. II. 132. aranyforinton látható címerképpel. A jövőben tehát e típusnak Miskolcon őrzött körmöci jegyű változatát kell felvenni az elkövetkező új Corpusban mint főtípust, mert ezen helyes a köriratok elhelyezése. A másfél század óta meggyökeresedett ábrát pedig el kell ejteni, mint téves rajzot, legalább is addig, míg a Festetich gyűjtemény példánya valami módon egyszer elő nem kerül és nem igazolja esetleg a régi rajz hitelességét, amire azonban véleményünk szerint igen kevés a valószínűség.

Huszár Lajos

Adalékok a tizes aranyak forgalmához

A XIII. század második felében a nemzetközi kereskedelem igényeit már nem elégítette ki az akkori egyetlen forgalmi-vert-pénz: a dénár. Számolása — nagyobb mennyiségek esetén — sok időt vett igénybe, azért elkezdtek súlyra (márka, font, libra, talentum, végül gira) mérni, vagy ezüst rudakkal fizettek (Barren) vagy öntött arany-ezüst darabokkal,¹ ami viszont a pénzverési jog tulajdonosainak érdekét sértette: elmaradt a pénzverési haszon. Ezen egy nagyobb — több dénár értékű — ezüst pénz verésével próbáltak segíteni (garas, grossus) és forgalomba került az arany is, a forint és a dukát.

Ez a megoldás a XV. század végéig megfelelőnek bizonyult, akkor azonban ugyanazok a nehézségek jelentkeztek, mint két évszázaddal azelőtt. Az orvoslás módja is ugyanaz maradt: nagy ezüst pénzekkel — tallér — és többszörös arany súlyban vert aranyakkal — főleg tizes aranyakkal² — igyekeztek segíteni. Az ilyen tizes aranyakat nálunk portugál, lisimachus, arany tallér, öregarany néven emlegették.

PORTUGÁL

Az első tizes aranyakat Portugália verette (ezért portugál, portugéz, portugaleser, portugiesius néven emlegetik), majd 1560 után Európa-szerte verték. Erdélyben a XVI. sz. első felében is akad, de a század második felétől kezdve rendszeresen verik, nálunk 1601-ben verték az első

¹ Az öntött arany és ezüst, mint fizetési eszköz, az egész XVI—XVII. századon át forgalomban maradt.

é. n. (XVI. sz. közepe) „Duas azymas argenti wlgo pogachya”.

OL. Kállay lev. fasc. 25.

1566. „egy négy szegő arany pogácsát, melyben 200 arany és 39 vagyon benne”.

Károlyi cs. oklev. III. 361.

1573. febr. 27. Majorossy Gáspár végrendeletében: „Liszi János uramnak 100 aranyat hagjok, mert ados vagyok vele es egy arany golyobist.”

OL. Múzeumi törzsanyag.

1574. ápr. 22. Trencsén. „2 ewsth pogachya volna, hogh vagion zaz zaz Taller egykyben”.

OL. Lymbus III. fasc. 18.

1576. (Szamosújvár. „una massa argenti oblonga, due masse Auri oblonge... due masse aurei rotunde, item dimidius globus argenteus”.

OL. Bánffy lev. id. ág. fasc. 2.

1578. jún. 6. Szeleste. „2 darab eziüst öntött”.

OL. Múzeumi törzsanyag.

1579. Pozsony. „particulam seu Massam auri, ponderis pisetorum 80, valentem florenos in auro 87 et denarios 100.”

OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 25. et C.

1583. Hunyad vm. „300 florenos consignati Argenti usualis”.

OL. Múzeumi törzs.

1624. márc. 26. néhai Baranyay István hagyatékában:

„Egy Ezwsth pogacha”.

OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 25. et B. n. 6.

1659. máj. 29—30. Szászsebesi adószedők számadásában:

„Aranyat is in massa 41 arany nyomonit... in massa 9 aranyakat, facit flor. 33/30.”

OL. Múzeumi törzsanyag.

1689. júl. Nagybánya: „küldöt 12 goliobis Aranyat... melyben volt 45 nehezék”.

OL. Teleki lev. (Marosvásárhely), Teleki Sándor osztály.

é. n. (XVI. sz. vége) „2 tábla eziüst, Vardaj Mihalj attá volt az feleséginek keziben”.

OL. Esterházy hg. lev. Rep. 26. fasc. H. számozatlan (p. 7.).

² Bár éremgyűjteményeinkben nem maradt fenn a XVI. sz. első feléből többszörös súlyban vert magyar arany, 1637. okt. 7. Rákóczi Pál özvegyének hagyatékában olvashatjuk, hogy „Mas zaczkoban Lajos király arania. Ennek tize cötteös, kilencez harnas arany, Uy kiraly koronazattiaara csinalt Arany penz n. 5.” OL. N. R. A. fasc. 108. n. 6. Ezek pedig 1526 előtti veretek.

Nagybányán, de a portugál említésével jóval előbb, 1564-től kezdve találkozunk. 1564. dec. 14. Garnabitzer Kristóf „Kriegszahlmeister in Ungarn” felvett 10 000 forintot magyar és 10 000 forintot német pénzben. A német között „88 Stück Portugalesische # zu 200 kreuzer.”

Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien. IV. évf. „ein neulicher Beweis des häufigen Vorkommen dieser Münzsorte zu Ende des 16. Jahrhunderts in Niederösterreich”. 1576. Szamosújvár. „52 Lisimachi Aurei, 13 Aurei Portugalenses, Hispanici Aurei maiores 26, minores 39”.

OL. Bánffy lev. id. ág. fasc. 2.

1578. Gyulafehérvár. „Portugál Arany wagon 3, Lisimachus Arany wagon 17”.

OL. Radák lev.

1585. Lánzsér. Oláh Ilona asszony írja: „Magda asszonnak hagyok egy portwgalyay aranyath, ky nyom tyz aranyat” és a veszprémi püspöknek „egy portwgalyay aranyath, ky nyom tiz aranyat”.

OL. Esterházy hg. lev. Rep. 4. fasc. C. n. 25.

1596. „5 portugál aranyatt, melyben tiz-tiz arany űgagon”.

OL. Bánffy lev. id. ág. fasc. 5.

1600. k. „Portugesius 10 Aureos” (ponderans).

Széchenyi könyvtár, Quarta Lat. 2400. „Institutiones Rethoricae et Arithmeticae” pag. 115. (kézirat.)

1602. k. Dobó Ferenc hagyatékában:

„17 guldene Portugaleser”.

OL. Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 957. 167—175.

1621. júl. 7. Huszt. A huszti porvisor írja:

„Egi aranjat, mellj ugian csak egi aranjat niem, Portugal van rea irva . . . Egy eöreg h araniat, melliben merve vagion tiz aranj” . . .

OL. Sombory lev. fasc. 3.

1629. Roth János özvegye szerződése az örökösökkel: „Ein Portugal, darin Dukaten n. 10. per fl. 3, flor. 30”.

OL. Dl. Eperjes város számadáskönyvében, 3. k. p. 197.

Mint a fentiekből kitűnik, az ország nyugati szélén már 1564-ben német utánveretek — Portugaleser —, az ország keleti felében — bizonyára a Balkánon keresztül — valóságos portugál veretek érkeztek hozzánk, spanyol aranyakkal együtt.

LYSIMACHUS

Nagy Sándor halála után birodalmának európai részében egy Lysimachos nevű katona jutott uralomra. Ennek aranyaiból a XVI. század közepén óriási lelet került elő Erdélyben.³ Természetesnek látszanék a feltevés, hogy az ő aranyaira gondoljunk, mert a Lysimachos aranyak említése is röviddel ezután bukkan fel Erdélyben. De a görög Lysimachos aranyak többszörös súlyban ismeretlenek, a nálunk így nevezett aranyak ellenben a legkülönbözőbb súlyban — egész 100 aranyig — fordulnak elő, de egyes Lisimachus nincs.

1566. Nyugta „super depositione 500 florenorum et pro eis 10 Lisimachorum impignoratorum”, OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 36/b. n. 28. (Károlyi cs. iratai között).

1575. Melyth Istvánné birtokában van —

„2 arany forint es egy lasymarkos” (!)

OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. p. 25—26.

1576. (Szamos)újvár.

„item 52 Lisimachy Aurei, 13 Aurei Portugalenses, Hispanici Aurei maiores 26, minores 39.”

OL. Bánffy lev. id. ág. fasc. 2.

1578. Gyulafehérvár.

„Portugal Arany wagon 3, Lisimachus Arany wagon 17.”

OL. Radák lev.

1584. Varkocs hagyatékában:

„Vagion 4 dupla arany es 2 aranj forinth, XX arany Lisimachus, ket aranj penz.”

OL. Múzeumi törzsanyag. 1584. márc. 8.

³ Gohl Ödön: A görög pénzek forgalma Magyarországon. Arch. Értesítő, Új folyam XIX. 289; Hunyadmegyei tört. és régészeti társulat Évkönyve IX. stb.

1589. Várday Káta: „Lysimachus formara csinált boglarok”.
Magyar Gazdaságtört. Szemle, 1905. 261.
1590. Gyulafehérvár. Csáky Zsigmondnak jutott osztályban:
„aurei floreni n. 33, Lisimaczj regis aurei 5, talleri 288.”
Csáky oklev. II. 596.
1599. „3 öreg arany és egy lisimachus”
Károlyi oklev. III. 604.
1626. „2 Lisimachus arany, mely nyom 5 aranyat”.
Károlyi oklev. IV. 224.
1627. máj. 29. Keresd.
„Egy arani remekes eő, 13 Lysimachus arani benne. Egy bokor hasonlo forma kekre valo hozza, mellicben 8 Lysimachus vagion”.
OL. Bethlen lev. id. ág. (évrendes részben)
1650. „Aurei ducati 64, uulgo Lysimachus Arany vocati, singuli decem Aureos ducatos communis valentes”.
OL. Esterházy hg. lev. Rep. 36. fasc. B. n. 109.
1667. szept. 24. Ostrositth Borbála bevételei között:
„Lizimachus n. 11, facit aureos 110, florenos 330”.
OL. Bethlen lev. (évrendes rész).
1668. Nagyszombat. Posgay Miklós esztergomi nagyprépost hagyatékában:
„In alteri bursa cerulia Lisimachum unum, ducatorum 100. In eadem bursa Lisimachum alterum 50 ducatorum. Item Lisimachus ducatorum 28. Item duorum ducatorum 50 Lisimachus . . . Lisimachus unus, continens aureos 10 id est flor. 30.”
Történelmi Tár 1895. 554—555.
1681. febr. 18. Egy kölcsönt „Dupla es Lysimachos aranyakban” kell visszafizetni.
OL. Teleki lev. (Nagyzáblát).
1682. aug. 6. Nagyszombat. Benyovszky Mihály végrendeletében:
„Item aurei Lisimachi Decennarii 5 et quinquennarii 4.”
OL. Múzeumi törzsanyag.
1689. júl. 5. Görgényszentimre. Kamuti Zsuzsanna hozományában:
„19 arany Numismák s Lisimachus aranyak egy erszényben.”
OL. Teleki lev. (Marosvásárhely) fasc. D. új rendezés.
1699. Fenessy püspök hagyatékában:
„Item Lysimachus unus, 50 aureorum ponderans.”
OL. Acta Ecclesiastica, fasc. 67. n. 89.
1714. jan. 13. Lipóczi Keczer Ambrus „2000 körmöczy Arany id est 2000. 1 Lizimachus arany, circiter 100 aranya. Szentelt arany circiter 40 . . .”
OL. Múzeumi törzsanyag, 15 borít. 21. p.
1727. jún. 5. Ghillányi György tinini püspök végrendeletében:
„1. Inter maximos Lisimachos habeo n. 5., ponderantes aureos simplices n. 50. Quorum primum effigiei Ferdinandeae lego . . . secundum et tertium Lisimachum lego . . . aedificandae Ecclesiae Strigoniensis . . . quartum Lisimachum lego pro restauratione Sanctuarii Ecclesiae S. Nicolai Tyrnaviae, quintum Lisimachum lego . . .”
2. Inter eosdem Lisimachos habeo unum 40 aureos ponderantem, quem lego pro necessitate Capellae B. M. V. sub turri Ecclesiae S. Nicolai existentis. . .”
3. Inter Lisimachos habeo duos per 30 aureos ponderantes . . .
4. Inter eosdem Lisimachos habeo unum Lisimachum 15 aureos ponderantem . . . Inter eosdem Lisimachos reperitur unus 12 aureos ponderans . . .
5. Inter praefatos Lisimachos reperiuntur 2, per 11 aureos ponderantes . . .
6. Inter eosdem Lisimachos reperitur unus 6 aureos ponderans . . . Inter eosdem Lisimachos reperiuntur alii per 5 ponderantes . . .
7. Inter praespecificatos Lisimachos reperiuntur 2, per tres aureos ponderantes . . .
8. Praeter praespecificatos Lisimachos reperiuntur adhuc 14, quilibet decem aureos simplices ponderantes . . .”
OL. N. R. A. fasc. 45. n. 11.
1756. febr. 14. Szeben.
„Lisimachus, 10 körmöczy arany nyomó.”
OL. Teleki lev. (Marosvásárhely) Lymbus.
1759. Vác. Forgách Pál váci püspök hagyatékában: „Lisimachos majores Aureos cum effigie S. Georgii Militis et Martiris n. 4. Minores Aureos eiusdem speciei n. 12.”

OL. U. et C. fasc. 94. n. 43.

A felsorolt adatokból nyilvánvaló, hogy

1. más a portugál és más a Lysimachus,
2. nemcsak éppen a tízes aranyat nevezték Lysimachusnak,
3. nem magyar aranyat értettek alatta, sem erdélyit,
4. ismerték és forgott az ország minden vidékén,
5. hanem valószínűleg a Habsburgok nem magyar veretét nevezték így, mert — mint az 1727. adat mutatja — az Ferdinánd aranya volt. Már pedig csak III. Ferdinándnak volt ilyen 50-es karinthiai aranya. Hogy azonban honnan jutott a Lysimachus névhez, nem tudtam rá magyarázatot találni.

ARANY TALLÉR⁴

Alapjában véve contradictio in terminis. A tallért mindig ezüsből verik, még a Vas tallért is, csakhogy rossz ezüsből. Értelme még is van, mert tallér nagyságban, többnyire tallér bélyeggel verik az ötös és tízes aranyakat.

1619. márc. 28. Kassa.

„10 arany niomo arany taller”.

OL. kam. lev. Lymbus III. fasc. 28 (XVII. sz.).

1637. okt. 7. Hrussov.

„2 darab Arany, kerekded Tallér formára”.

OL. N. R. A. fasc. 108. n. 6.

1645. k. 160 arany tallért fizet Nagykőrös városa: Majlát Jolán: Egy alföldi civis város 97. (Galgóczy: Nagykőrös monográfiájára hivatkozik)

1661. okt. 18. Lesnek.

„... a ládában vagyon Arany Talyer”...

OL. Berzenczey lev. fasc. 1.

1668. „arany tallérokkal együtt”

Szádeczky Béla: I. Apaffy Mihály fejedelem udvartartása.

1678. „egy aranyas taller vagyon raíta” (láncon)

OL. Bethlen lev. évrendes rész.

1678. dec. 17. „Item 3 ezüst aranyas tallyér”.

OL. Soos lev.

1689. júl. 5. Görgényszentimre.

„Egy aranyas tallér, 5 kettős tallérok ... 8 ezüst Numizma”.

OL. Teleki lev. (Marosvásárhely), új rendezés 109. cs.

1696. „adtam aranyas tallerokat”.

OL. Kállay lev. fasc. 30.

TÍZES ARANYAK

Ami a tízes aranyakat illeti, rendes forgalmi pénzeknek tekintendők, gyakran találkozunk velük az ország minden vidékén a XVIII. sz. első feléig.

1569. ápr. 25. Mezőlaký Ferenc zalavári apát hagyatékában:

„Dicitur esse apud Chany Vienne unum numisma aureum, 10 aureos ponderans, aut circiter”.

OL. Városi és kamarai iratok, fasc. 25. 9. csomó.

1604. Kolozsváry Litteratus Mihályné végrendeletében: mind a három örökös kap egy-egy tízes aranyat: „VIRTUS UNICA VALET benne excudálva”.

OL. Radák lev.

⁴ Aranyos tallér alatt azonban többnyire övre vagy ruhadisznek használt aranyozott ezüst tallért értettek, de néha egynek veszik az aranytallérral.

1618. Eperjes „Egy eörögh aranyas tallerak”.

OL. Melczér lev.

é. n. (XVII. sz. közepe). „Ezüst aranyas tallerok n. 3.”

OL. Lymbus III. fasc. 28. XVII. sz.)

1673. márc. 19. Kassa. „Unus tallerus vulgaris metalli deauratus pro cingulo vel vero collo applicandus.”

OL. Szepesi kam. Litt. fasc. 45. n. 19.

1616. febr. 2. Parnó. özv. Rákóczi Zsigmondné végrendeletében:
„Az Jeszeney porkolábnál 2 eöreggh tizes arany. Miklós deáknál egy eöreggh tizes arany . . .
Rakoci Palnak vagion marhaim közt egy eöreggh tizes Aranya. Rakoci Geörginek is
vadnak tizes aranjai . . .”
OL. Zichy lev. (Zsély), fasc. 12. n. 718.
1623. „hagyok egy araniot, az ki niom tizet”.
OL. Szüllő lev.
1624. febr. 15. Kassa. „3 tizes Arany”.
OL. Soós lev. (1634. évi átiratban).
1628. Kolozsvár. „Egy tizes arany”.
OL. Radák lev.
- (1629 előtt.) é. n. „Bethlen Gábor kepere vert tizes aranyak, nem keregdeden, hanem hosszú
forman vert 2, mely 2 tizes arany bővön nyom 20 aranyat”.
OL. Lónyay lev. Series II. csomó 20. p. 285—286. (1653)
1629. Győri végrendeletben: 1 tizes arany.
Tört. Tár 1899. 523.
1631. okt. 30. Eperjes. „4 tizes Araniakat” (stb. vesz kölcsön).
OL. Ibrányi lev. (1653 évi átiratban).
1632. „Tizes arany vagion n. 52.”
OL. kam. Rákóczi lev. B. 1578. p. 392.
1633. ápr. 16. I. Rákóczi György fejedelem ad ajándékba Szalánczynak:
„aranyat tizest, magunk képeire vertet hetet”.
Erdélyi Múzeum 1900. p. 472.
1634. szept. 13. „500 apro araniakban . . . Az 42 tizes araniat is . . .
Adot 50 tizes araniat is”.
OL. kam. Rákóczi lev. B. 1579. p. 119.
1634. Kassa. Egy végrendeletben minden örökös kap egy-egy tizes aranyat (összesen hetet).
OL. Soós lev.
1637. Semberi István nyitrai kanonok hagyatékában: „Aurea numismata, ad valorem decem
ducatorum n. 8., unum 20 ducatorum, quattuor ducatorum n. 7.”
Vágner: Adalékok a nyitrai káptalan történetéhez. p. 192.
1637. okt. 7. özv. Rákóczi Pálné hagyatékában:
„tizes arany n. 14 . . . réghi Matthias kiraly Arania n. 75., réghy Laszlo kiraly Arania
n. 75. János kiraly Arania n. 1. Lajos kiraly Arania n. 77. . . Tizes arany n. 3., mely
teszen Araniat n. 30 . . .”
OL. N. R. A. fasc. 108. m. 6.
1639. „90 id est kilenczven egy esztendőben vert tizes öregh Aranyakat in specie”
(fizetnek).
OL. Perényi lev.
1639. febr. 7. tizes és ötös aranyakat említenek a számadások.
OL. Batthyány lev. XVII. sz. számadások.
1641. dec. 6. Monaky Erzsébet hagyatékában:
„Tizes aranyatt n. 20., négyes aranyatt n. 26., kettős aranyatt n. 14.”
OL. Barkóczy lev.
1641. jún. 17. Galgóc. „4 tizes araniat” (de nyolcas és ötös aranyakat is említ).
OL. Forgách lev.
1650. nov. 23. Fogaras. Rákóczi Zsigmond utasítja provisorát:
„Vagyon abban az ladaban még egynehany ezer arany, Idvezült Urnak kepere vert es
tizes aranyakon kívül egy nehany ezer Laszlo kiraly kepere vagy mas közönseges
arany . . .”, csak azokból fizessen.
OL. kam. Rákóczi lev. B. 1594. p. 247.
1651. máj. 14. Ráttky család osztályában (Kereszturon):
„exceptis 5 ducatis aureis, singulum pro singulis 10 aureis consimiliter ducatis compu-
tando”.
OL. Nádasdy lev. B. 1568. F. n. 3.
1656. szept. 12. (Nagy)károly.
„az mely 14 tizes arany maratt volt Károly Ádám Uram ő Nagánál”. . .
OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 36/f. n. 5.
1658. Pozsony. Wesselényi nádor kölcsön vesz: „Aureorum ducatorum 10, quorum unus
ponderat minores 10, qnorum singuli constituunt florenos Hung. 3. Aliorum item

- Aureorum Ducatorum 20, quorum quilibet ponderat minores 5..."
OL. N. R. A. fasc. 515. n. 6.
1658. Sárospatak. Rákóczi György kincseinek összeírásában:
„egy vasas tölgyfa láda, kiből NB. zaczkoban tízes arany 270. ... Apro veres szatian zaczkoban apro vert araniok n. 17000.”
OL. Múzeumi törzsanyag.
1661. máj. 10.
„Egi vaszon saczkoban tízes arany n. 72 ... Ezen aranyakat, mond eő Naga mikor mátkája volt, az úr eő Naga adta, 100 volt, mind tízes Araniak, de az teőbbit ugi mint 28-át az Aszony eo Naga el keolteotte”.
OL. Teleki lev. (Marosvásárhely) Misc. 1075.
1661. márc. Károlyi Ádám hagyatékában:
„Tízes Aranyak 19.”
Károlyi oklev. IV. 421.
1663. júl. 31. Nagyszombat. Esterházy György püspök végrendeletében:
„vagyon 3 tízes aranyom”.
OL. Esterházy hg. lev. Rep. 4. fasc. A. n. 8.
1664. nov. 30. 4 tízes aranyat említ a
OL. Soós lev.
1665. máj. 9. Szenna. Húszas és 13-as aranyon kívül 18 tízes arany és 2, 3, 5, 6-os aranyakat említ.
OL. Perényi lev.
1669. jún. 24. Eperjes. Pethő Jánosné vesz kölcsön: 1 tízes, 1 nyolcas és 5-ös aranyat.
OL. kam. Gyulay lev.
1669. júl. 3. Szentmiklós. Bethlen Ferencné adott fiainak:
„50-ötven tízes Aranokatt”.
OL. Bethlen lev. évrendes rész.
1673. márc. 13. Eperjes: Conscriptio rerum in Curia ... civitatis.
„5 decennary Ducati. Item unus quinqueducatorum.”
„... aurei ..., quorum unus est decem ducatorum ...”
„... in alia charta 5 species decem Ducatorum, faciunt Ducatos 50.”
OL. U. et C. fasc. 79. n. 2.
1678. márc. 29. Bársony György egri püspök hagyatékában volt:
167 tízes dukát.
OL. Litt. Cam. Scepus. rksz. 1213.
1679. Panajoth kölcsön vesz:
„700 formalis Aranyakat id est Aureos 70 tízes aranyakul.”
OL. Bethlen lev. évrendes rész.
1680. jún. 25. Nagyszében. Az osztálykor Nagy Borbálának jutott:
„13 Egy Brandenburgumi feiedelem képére vert Tízes Aranj nyakláncon logott ... vagion 105 Tízes Arian (!), id est 105, negyvenöt cikkin Aranj n. 45.”
OL. Bethlen lev. rksz. 5605. p. 5.
1682. Arany láncon van egy „tízes arany”.
OL. Soós lev.
1683. jan. 25. A Batthyányak pénztárában van:
öreg, százas, tízes stb. arany.
OL. Batthyány lev. XVII. sz. számadások.
1699. júl. 18. Gicz. Fáy István végrendelete:
„Pénze ... több nem volt tizenegy tízes Arany nál.”
OL. Múzeumi törzs. 143. boríték.
1710. Széchényi Pál kalocsai érsek hagyatékában:
„43 aurei, quibus ponderans decem aureos ... fl. 430.”
OL. N. R. A. fasc. 45. n. 20.
1711. jún. 1. Zsámbék. Vázsonyi Márton hagyatékában:
„Tízes Arany 1. Erdélyi öreg Arany 1.”
OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 14. n. 393.
1714. nov. 23. Tótvázsony. Orosz Anna hagyatékában volt:
„2 tízes Aranya, 1 dupla talléra.”
OL. Múzeumi törzsanyag, 10 boríték p. 2.
1720. szept. 10. Benkő János (Kézdiszékben) felvett:

„egy tizes aranyat zálogban mas folyo penzert”

OL. Múzeumi törzsanyag, 31. boríték 2. p.

1732. aug. 26. Kornis Péter hagyatékában:

„A tizes aranyakat (amelly jegye a Domina relictának), ki kell kérni.”

OL. Múzeumi törzsanyag, 8. boríték p. 4.

1766. Bethlen Farkas tulajdonában van:

„11 drb. Tiz-Tiz Aranyas . . . teszen 110 aranyat.”

OL. Bethlen lev. rksz. 5605.

Természetes, ilyen nagy aranyforgalom mellett majd mindenkinek volt aranymérlege. De olyan, amely százaz aranyig mindenféle mérésére alkalmas súlyokkal fel volt szerelve, csak egy akadt elém és pedig az ecsedi urbáriumban:

1669. „Aranyméréshez való réz mértékek, promiscue husz, n. 20. Ennek nemellyike egi aranyhoz, nemellyike tizeshez, nemellyike 50-hez, nemellyike százashoz, kettőshöz, hármashoz etc. 20 mind meg vagyon. Ehez valo réz serpenyő rudastul n. 1., mindkét serpenyője meg vagyon.”

Horváth Tibor Antal

Adatok a nagybányai pénzverőház alkalmazottairól (1660—1829)

A Numizmatikai Közlöny hasábjain már két ízben (LIII—LIV. és LV—LVI. évfolyamokban) közöltünk adatokat a nagybányai pénzverőház régi személyzetéről. Ezek az adatok részben Schönherr Gyula gyűjtéséből származtak, saját kutatásainkkal kiegészítve. Az eddigi közlésekben az 1660. évig jutottunk el. Ezt az évet azért választottuk határpontul, mert a korábban az erdélyi fejedelmek részére dolgozó nagybányai verde ezután változott véglegesen királyi verdévé. Ezúttal 1829-ig bezárólag közöljük folytatólag a pénzverőház személyzetére vonatkozó adatokat. A korábbi gyakorlathoz híven, az előforduló neveket a forráshelyeken talált formában közöljük. A forrásadatok idézésénél alkalmazott rövidítések a következők:

OL	Országos Levéltár
SCH	Schönherr Gyula kézírata
VGI	Városi Levéltár gazdasági iratok
Vjk	„ „ jegyzőkönyv
VKI	„ „ közigazgatási iratok
VLT	„ „ Nagybánya
pvh. számadások „ „	pénzverőházi számadások

1. *Lisbona Jakab Vordain*

1660. VIII. 25. Felesküszik a császárra. VKI. 1660, szám nélküli akta.

2. *Martinus Storján választó*

1660. VIII. 25. Felesküszik a császárra. VKI. 1660, szám nélküli akta.

1690. „Census extraordinarius. Platea Nagy Pénzverő” . . . f. 12. VGI. 1690.

1691. Adó 6 frt. VGI. 1691.

3. *Timár Mihály választó*

1660. VIII. 25. Felesküszik a császárra. VKI. 1660, szám nélküli akta.

4. *Neubauer Dániel választó*

1660. VIII. 25. Felesküszik a császárra. VKI. 1660, szám nélküli akta.

5. *Daniel Sturján pénzverő*

1661. Borösszeírásakor szerepel. „Circulus Fori” VGI. 1661.

6. *Litthner György pénzverő*

1669. VIII. 30. Tanúként szerepel a pénzverőházból ellopott ezüst ügyében. VGI. Töredékes jkv. 1665—1671.

7. *Szász István pénzverő*

1669. VIII. 30. Tanúként szerepel ugyanezen ügyben. VGI. Töredékes jkv. 1665—1671.

8. *Proczner Mihály II*

1672. Adókiivetés. „Circulus Fori. D. Valentini Proczner, ibidem Michael Proczner filius f. 3” VGI. 1672.
1675. Sz.Mártoni Szabó Ferenc házában lakik a Híd utcában, 2 frt. adót fizet. VGI. 1675.
1681. II. 10. Tanúvallomási jkv-ben „Proszner Mihály annor. circ. 26” VKI. 1687. 34. sz.
1685. I. 21. Kéri a városi tanácsot, hogy fizessen le érlette a szatmári császári parancsnoknak 2000 frt. kezességi díjat. „Resolutio. Ob certas rationes a b. Tanács és Ctas az kezességre nem léphetik.” VKI. 1685. 4. sz.
1688. „Census extraord. Circulus Fori f. 36” — „Census annualis. Platea Nagy Pénzverő. Pistrina Mich. Proczner/50” VGI. 1688.
1690. Consul. VI/T. II. jkv. 1640—1756.
- 1691—1692. Praeconsul. VI/T. II. jkv. 1640—1756.
- 1693—1694. Senator „ ”
- 1697—1700. Consul „ ”
1701. I. 25. Senator. Kassára küldik. VGI. 1701.
1702. XII. 4. Senator. A város megtiltja, hogy a város ványolójában ványolhasson. VI/T. V. jkv. 1701—1715.
1703. V. 30. Consul. Lézengő kuruc csapatok hírére a tanács a város fokozottabb védelmét rendeli el. „A piaci két tizedben” többek között ő volt a kapitány. VKI. 1703—21.
1703. XI. 19. Sok szolgálataiért visszaadták a ványolóját. VI/T. V. jkv. 1701—1715.
1704. Proconsul. Kísérettel Forgách Simon generálshoz küldik. VKI. 1704.
1705. Senator. Adókiivetés. „Circulus Fori . . . f. 7.”
1705. I. 15. A város rendelkezésének nem akarván engedelmeskedni, „eő kegme esztendő s három napigh exiliumba küldetik, vagy penigh száz forinttal váltja magát”. VI/T. V. jkv. 1701—1715.
1707. Összeírás: öt családtag, 4 ökre s 2 tehene van. VGI. 1707.
1708. „Census dicalis . . . dica 19 3/4 — f. 3//80, quartely pénz f. 14//40, buza cub. 4 3/4, zab meg annyi. Az ellenseghnek adott summa . . . f. 450.” VGI. 1708.
1711. Juratus plebis. Rendkívüli adó 48 frt. VGI. 1711.
1712. Összeírás „vineae foss. 40, prata falcat 16.” VGI. 1712.
1713. Consul. Adófizetés. „Circulus Fori . . . f. 23//25”. Hadak számára kölcsön adott pénzbe. VGI. 1713.
- 1715—1718. Praeconsul. VI/T. II. jkv. 1640—1756.
1725. V. 2. Tagja a városi tanácsnak. Máj. 2-án Proczner Timár István pereli bátyjának néhai ifjú Proczner Mihálynak a feleségét Tuczentaller Zsuzsánnát bátyja végrendelete miatt, melyben említik többek között, hogy „. . . egy láda argenteria is hozatott ki Szebenből 1718 esztendőben néhai öreg Proczner Mihály uram halála előtt kevés idővel, az mellyben arany láncok, medállyok, függők és egyéb drága jók voltak . . . Ezen kívül maga Proczner Dániel uram is adott el majort, szántó földeket, kaszálókat, kertet, gyümölcsöst, circ. 100 frt.-ig”. VKI. 1725. 34. sz.
1726. Adókiivetés. „Circulus Fori. Proczner Mihályné f. 2.” VGI. 1726.

9. *Michael Saxo példázó (Szabó)*

1673. Adókiivetés. „Platea Pénzverő.//75.” VGI. 1673.

10. *Leopoldus Mittermajer és*

11. *Nicolaus Heinrich Hartungh*

1673. V. 5. Hartungh Kassáról Nagybányára jött commissariusként szerepel. VKI. szám nélküli akta.
1674. III. 13. A szepesi kamarának a városi tanácshoz intézett levelében: „. . . posteaquam certos in domo hac cusoria Nagyban. substituerimus officiales et quidem egregium dnum Leopoldum Mittermaier minear. inceptorem et Vardain seu metallor. separator. et alterum Nicolaum Henricum Hartungh in Conservator. Domus Cusoriae, seu proventuum exinde subveniendor. perceptorem . . .” VKI. 1674. 14. sz.
1677. XI. 18. „Nicolaus Henricus Hardungh Domus Cusoriae et Bonorum provisor” aláírása szerepel. VKI. 1677. 50. sz.

12. *Christof Sies Vordain*

1679. A városi tanácshoz a magyar kamara administratora által írt levélből kiderül, hogy ő volt a pénzverőház vordainja. VKI. 1679. szám nélküli akta.

13. *Zapki Péter pénzverő*

1679. A magyar kamara administratora leveléből kiderül, hogy ő volt a pénzverőház pénzverője. VKI. 1679. szám nélküli akta.
1685. IV. Tanúvallomási jkv-ben említve „Czap Péter.” VKI. 1685. szám nélküli akta.
1692. IV. 17. „Pénzverő Czapki Péter” neve aktában szerepel. VKI. 1692. 4. sz.
1696. VII. 2. A szépesi kamara levelében: „Petrus Czapka in domo hacce Cassovien. monetarius” szerepel. VKI. 1696. VII. 2.
1700. Nagybányán lakó „Csap alias Pénzverő Péter” mint felperes szerepel. VKI. 1700. 28. sz.

14. *Zakariás választó*

1680. Februárban lefolyt per tanúvallomási jkv-ben tanúként szerepel, kb. 45 éves. VKI. 1680. 31. sz.
1686. „Census extraord. Platea Nagy Pénzverő. Zacharias Valaszto f.15” VGI. 1686.
1687—1688. Adóval szerepel a Nagypénzverő utcában. VGI. 1687—88.

15. *Biber György separator*

1680. Februárban lefolyt per tanúvallomási jkv-ben tanúként szerepel, kb. 40 éves. VKI. 1680. 31. sz.
1701. Adókiivetés. „Platea Kis Pénzverő. Domus Fiscalis Biberiana /50. Biber György. f. 3.” VGI. 1701.
1702. 9 frt. adót fizet. Ezév dec. 13-án kezesként szerepel. VLT. V. jkv. 1701—1715.
1703. „Iurata communitas. Secunda classis . . . Georgius Biber separator in domo monetaria”. VLT. V. jkv. 1701—1715.
1703. V. 30. A háborús hírek miatti fokozottabb vigyázásra a pénzverőházhoz Biber Györgyöt tesz kapitánynak „a mosókkal és a Nagypénzverő utcai tizeddel”. VKI. 1703. 21. sz.
1711. Kezesként szerepel. VLT. V. jkv. 1701—1715.
1713. 15 frt. adót fizet. VGI. 1713.
1717. A Kispénzverő utcában 14 frt. 40 // adót fizet. VGI. 1717.

16. *Zakariás választólegény*

1681. II. Tanúvallomási jkv-ben „13. testis. Zacharias Valaszto legen, annor. circ. 30”. VKI. 1687. 34. sz.

17. *Joannes Sies vordain*

1679. VI. 10. „Consignatio rerum mobilium Vordaini Joannis Sies, Kövarini in aresto defuncti remansarum apud rletam Matthei Aiton”. A részletes felsorolás 6177 frt-ra értékeli vagyonát. VKI. 1679. 32. sz.

18. *Választó István*

1684. III. 7. A szatmári városi tanács levele, melyben a Szatmáron lakó Választó István, a Nagybányán élt néhai Választó János és ennek öse, néhai Választó Péter rokonaként szerepel. VKI. 1684. 10. sz.

19. *Pénzverő Péter*

1684. IX. 14. Tanúvallomási jkv-ben tanúként szerepel. VKI. 1684. 2. sz.
1699. VII. 26. Debrecenbe küldi a város Hunyadi Istvánnal együtt Svajger komiszárhoz. VGI. 1699.

20. Pénzverő György

- (Nem lehet azonos Biber Györggyel, mert Pénzverő Györgynek 1713-ban már csak a felesége szerepel, Biber György pedig 1717-ig előfordul az adókönyvekben.)
1690. Adóösszeírásban a Pénzverő utcában szerepel. VGI. 1690.
1691. „Regestum portionis hybernalis, duplicem censum ordinarium complectens, pro mensibus nov.—dec. anni 1691. Platea Kis Pénzverő . . . f. 3.” VGI. 1691.
1692. 12 frt. adót fizet. VGI. 1692.
- 1693—1701. Adóval szerepel a Kispénzverő utcában. VGI. 1693—1701.
1702. „Electio iuratorum plebeorum. Quinta mensa . . . Georgius Penzverő novitius”. VLT. V. jkv. 1701—1715.
- 1703—1705. A városi tanács tagja. VLT. V. jkv. 1701—1715.
1708. Különböző adókat fizet. VGI. 1708.
1709. „A kővári szükségre 9 veder bort adván, defalcaltatott f. 9”. VGI. 1709.
1712. Összeírás „Georgius Pénzverő servitor domus monet. vineae fossor.8.” VGI. 1712.
1713. Adókimutatás. „Platea Kis Pénzverő . . . Pénzverő Györgyné f. 3.” VGI. 1713.

21. Samuel Regel Pénzverő

1689. XI. 29. „Census extraord. Platea Pénzverő . . . Samuel Régel Pénzverő f. 3.—
1691. Census annualis. Rlcta Samuelis Régel Pénzverő /15”. VGI. 1691.

22. Vitézy János

1692. IV. 17. Mint volt „domus cusoriae inspector” szerepel. VKI. 1692. 4. sz.

23. Misse Pénzverő

1692. II. 16. „Census annualis . . . Platea Kis Pénzverő . . . ibidem Misse Pénzverő /24.—
- Census extraord. Platea Kis Pénzverő, Misse nevű pénzverő /48.” VGI. 1692.
1693. „Első kettős adó. Platea Kis Pénzverő Misse Pénzverő /48.” VGI. 1683.

24. Ocsovay Dániel

1692. „Census extraord. Processus Primus. Circulus Fori. F. B. Sz. András haza, ibidem Olczvai Daniel Vasmező”. VGI. 1692.
1694. „Census annualis. Circulus Fori. D. D. Kökenyesdianae, ibidem Ocsvay Daniel f. 1//20.” VLT. II. jkv. 1640—1756.
1694. IV. 24. Reformatio Magistratus . . . Senatores . . . Petrus Ocsovay. (a név valószínűleg elírás) VLT. II. jkv. 1640—1756.
1696. „Kökényesdi uram házában Olcsvaj Dániel 18 frt. adót fizet.” VLT. II. jkv. 1640—1756.
1696. IV. 15. „Consules . . . Daniel Ocsovay cat.” VLT. II. jkv. 1640—1756.
1697. Összeírás. „Ocsovai Daniel uramnak eő Fölseghe vasmetszőjének vagyon az városon kívül egy veteményes kertye, a mellett egy jo csürös major háza, melyben néhány vonó ökrei, öreg és apro barom marhái, imponaltatott f. 12.” VKI. 1697. 34. sz.
- 1698—1702. Adóval szerepel. VGI. 1698—1702.
1702. „Senatores . . . D. Daniel Ocsovay sculptor monetarius. Circulus Fori . . . f. 10/50. Platea Felsőbánya. Domus Danielis Ocsovay f.1.” VLT. II. jkv. 1640—1756 és VGI. 1702.
1703. VII. 23. Háborús hírek hallatára, „hogy jobb modgyával valo vigyázás observáltassék” a pénzverő házból többek között „Vasmező Ocsovay Daniel” is „ide az tanács házra felhivattattanak”. VGI. 1703.
1703. XII. 8. „Nem kevés difficultással jelentetik, hogy Vasmező Ocsovay Dániel uram az Méltos. Fejedelemtől maga házára olyan protectionalist obtinealt, mely iránt mindenemü civile onusoktól immunitaltassék,” ez ellen többen protestálnak. VGI. 1703.
1705. Adókimutatás. „Circulus Fori. Ocsovay Dániel f. 3/50.— Rest. 1702—1705 summa f.11/99. VGI. 1701—1715.
1705. II. 13. „N. Kökenyesdi Ferencz uram másodszeri procuratora által Ocsovai Daniel ellen protestal, mivel most is in foro suo competenti nem compareal.” VGI. és V. jkv. 1701—1715.

- 1706—1708. Házát adókimutatásban említik. VGI. 1706—1708.
 1711. „Domus Danielis Ocsovay ab ao 1709 usque 1711 f. 86”. VGI. 1711.
 1715. „Consules . . . Daniel Ocsovay sculptor”. VLT. II. jkv. 1640—1756.
 1715. „Census extraord. Circulus Fori . . . f. 6”. Rest. ab 1709 usque 1713 f. 51, ao 1714, 1715 f. 12”. VGI. 1715.
 1716—1718. Consul. VLT. II. jkv. 1640—1756.
 1719—1720. években a piacon adóval szerepel. VGI. 1726.
 1723. XI. 19. Fröhlich Zakariás münzmeister és Farkas Simon „rationum magister” véleményezést és igazolást, „attestatist” adnak ki „Nemes Nemzetes Ocsovay Daniel, ide való császár és koronás királyunknak pénznek valo vas Példametszőjé”-ről, . . . „hogy ő kglme in ao 1692 az eö fölsége Aulica camarajanak, ugy mint pénznek vas-példa metkezésre, cum 300 fl. Rhen. annuatim, pro assumendorum, ide Banyara dexretaliter elküldetett, mely fizetes eo kglmének minden számadás nélkül az ami napig jár.” Ezen idő alatt O. D. békés családi életet élt, mint jó katolikus, két kőházat vásárolt a piac soron, szőlőt Váralján és Nagybányán, vett egy bányát is, melyben jó nyereséggel dolgozik, 50 esztendő, két házas fia van. VKI. 1723. Fasc. 1. 28. sz.
 1724 és 1726 években a piacon adóval szerepel. VGI. 1726.

25. *Österreicher Péter*

1697. „Österreicher Péter uramnak eö fölséghe Münzmeisterének vagyon az városon kívül egy nagy veteményes kertye, a mellett egy jo major háza és néhány barom marhája, imp. f. 6.” VGI. 1697. 34. sz.

26. *Samuel Vaisz alias Borbély*

1697. Összeírás. „Vaisz Sámuel uramnak eö felsege pénzverő mesterének vagyon az szőlőhegyen két darab szőleje s egy kertye, imp. f. 5/40.” VGI. 1697. 34. sz.
 1701. I. 1. „Senatores . . . Samuel Vaisz alias Borbély cusor monetarius”. VLT. V. jkv. 1701—1715.
 1703. „Iudex primarius Samuel Borbely Weisz cusor monetarius”. VLT. V. jkv. 1701—1715.

27. *Bretschneider Krisztian*

1701. II. 22. A nagybányai pénzverőház prefektusa volt. VKI. 1701. 3. sz.
 1705. I. 5. Meghalt, mint a pénzverőház felügyelője. VKI. 1705. 4. sz.

28. *Választó Sámuel*

1705. Szerepel a neve. VLT. V. jkv. 1701—1715.
 1708. A borát árulták. VGI. 1708.
 1713. III. 29. Ellentmond bizonyos szőlő és rét ügyében. VLT. V. jkv. 1701—1715.

29. *Pénzverő András*

1718. 1720. Adókimutatás. „Platea Nagy Pénzverő-Domus Dni Zachariae Frölich . . . ibidem Pénzverő András // 76”. VGI. 1718. és 1720.

30. *Fröhlich Zakariás*

1720. „Platea Nagy Pénzverő-Domus Dni Zachariae Fröhlich” VGI. 1720.
 1725—1726. Adóval szerepel a Pénzverő utcában. VGI. 1725—26.

31. *Proczner Dániel* (talán pénzverő)

1720. A piacon lakik s 4 frt. adót fizet. VGI. 1720.
 1725. Városi tanács tagja. VGI. 1725.
 1730. Adókimutatás. „Circulus Fori. Proszner Dániel f. 14/25.” VGI. 1730.
 1734. XII. 23-i borszámadási könyv néhainak említi. VGI. 1734.

32. *Választó Pál*

1725. Adókiivetés. „Platea Nagy Pénzverő . . . ibidem Választó Pál //18”. VGI. 1725.
 1730. A Seller utcában 1 frt. 20 d. adóval szerepel. VGI. 1730.
 1733. Tőle a toronyhoz „kész pénz percipialtunk f. 2.” VGI. 1733.

33. *Pénzverő Naisz (Vaisz?) Ábrahám*

1725. Tagja a városi tanácsnak. VGI. 1725.
 1726. Platea Nagy Pénzverő. Pénzverő alias Naisz Abraham f. 1”. VGI. 1726.
 1730. „Platea Nagy Pénzverő. Vaisz Abraham f. 3//60.” VGI. 1730.

34. *Ocsovai Ferenc vasmetsző*

1726. VII. Tiltakozik a városi tanácsnál testvére Ocsovay Zsófia Anna részéről támasztott követeléssel szemben, melyben az atyjukról, néhai Ocsovay Dánielről még megmaradt, állítólag őt illető javakat követeli. VKI. 1726. fasc. 2. 33. sz.
 1730. Adókiivetés. „Circulus Fori.” Ocsovai Ferenc vasmetsző adószedés alkalmából megtagadta a reá eső rész kifizetését, sőt szitkozózó szavakat mondott a tanácsra, hogy neki sem a bíró, sem a város nem parancsol. Az egyik tanú a következőket mondja: „. . . mint-hogy németül szitkozódott, mit mondott, nem tudom . . . Azt mondgia, hogy még az nemes kamarára is fel megyen . . . hogy ő kegyelmének nem parancsol a bíró, mert ő kglme császár szolgája”. VKI. 1730. 24. sz.
 1731—1739. A piacon adóval szerepel. VGI. 1731—1739.
 1740. „Iurati cives seu senatores: . . . 2-da classis. Franciscus Ocsvay cath. novitius.” VKI. 1740. 1. sz.
 1743. Ocsovay Dániel és felesége Koller Ursula halála után utódaik a hátramaradt javak felett osztozkodnak . . . Részlet a periratokból: „Elhalálozván Ocsvai Péter Ferencz hasonlóképen királyi Nagybányai pénzverő háznál vasmetsző mester és semmi gyermeki nem maradván . . .” VKI. 1743. 10. sz.
 1745. Adókiivetés. „Circulus Fori . . . ibidem Ocsvay Ferenczne”. VGI. 1745.

35. *Lippert Gábor*

1730. Adókiivetés. „Circulus Fori. Domus Perill. Monetae Magist. D. Gabr. Lippert f. 18”. VGI. 1730.
 1741. „Mincz mester”-ként szerepel. VGI. 1741.

36. *Pénzverő Mátyás*

1730. Adókiivetés. „Platea Sellér . . . ibidem Pénzverő Mátyás”. VGI. 1730.

37. *Trébelő Varga Márton*

- 1731—1737. A felsőbányai utcában adóval szerepel. VGI. 1731 és 1737.
 1739. „Platea Sellér . . . ibidem Trébelő Varga Márton f. 2//10.” VGI. 1739.

38. *Pénzverő Mihály*

1733. „Platea Nagy Pénzverő. Domus Bretschneideriana. Ibidem Pénzverő Michl.” VGI. 1733.

39. *Pénzverő Németh Mihály*

1733. Adókiivetés. „Circulus Fori. Domus orph. Andreae Gellert, Ibidem Pénzverő Németh Mihály //24.” VGI. 1733.

40. *Jager Pénzverő*

1733. Adókiivetés. „Platea Nagy Pénzverő. Domus Joannis Füsüs, ibidem Jager Pénzverő // 60.” VGI. 1733.

41. *Vallendorff János*

1738. Az adókimutatás a Nagypénzverő utcában említi. VGI. 1738.
1745. „Circulus Fori. Wallendorfer János pénzverő.” VGI. 1745.

42. *Vildt Sebestyén*

1743. „Néhai Ocsovay Dániel királyi Nagy Bánya pénzverő háznál vasmecző mester” leánya, a Pozsonyban élő Ocsovay Anna, a pozsonyi tanács útján keresi vejét „Vildt Sebestyént királyi felsőbányai Pénzverő háznál vasmetsző mestert”, hogy az apja öröksége felől vele megállapodjék. VKI. 1743. 10. sz.

43. *Joannes Helt auriseparator*

1769—1772. Adókimutatás a Zsellér utcában jelöli. VGI. 1769—72.
1774. „Conscriptio. Platea Zsellér . . . domus lignea, impos. f. 1//32.” VGI. 1774.

44. *Mathias Rek auriseparator*

1770. „Conscriptio. Platea Szent Miklos . . . domus lignea 3-ty ord. vineae foss. 9. impos. ord. f. 2//50.” VGI. 1770.
1774. A Szt. Miklós utcában adóval szerepel. VGI. 1774.

45. *Mathias Cseh auriseparator*

1772. „Platea Nagy Pénzverő . . . cath.” VGI. 1772.

46. *Elias Abrugyán auriseparator*

1783. A Híd utcai hóstátban lakik. VKI. 1783. fasc. 6. 46.

47. *Matthias Alexa auriseparator*

1783. A Nagypénzverő utcában lakik. VKI. 1783. 6. fasc. 46. sz.
1790. „Platea Nagy Pénzverő . . . fundus orgiarum 2-ae ord. 122, impos. bellica f. 2//9”. VGI. 1790.

48. *Abraham Chraus*

1784. „Platea Uj . . . cuprifaber, civis.” VKI. 1784. fasc. 13.

49. *Joannes Juracsek auriseparator*

1790. „Platea Nagy Pénzverő. Rlcta Joannis Juracsek auriseparator, impos. bellica f. 1//15.” VGI. 1790.

50. *Hegedüs István*

1793. IX. 22. „Hegedüs Stephanus r. kath. Locus orig: Girodttotfalu, monetarius. Receptus: 1793. 22. Sept.” VLT., VKI. Nagybánya polgárainak lajstroma 1782 óta.

51. *Ludinszky József*

1798. III. 10. „Ludinszky Josephus r. kath. Locus orig: ex Stiria poone Bestidorf, monetarius. Receptus: 10 Marty, 1798.” VLT. mint előbb.

52. *Mezibroczy Ferenc*

1798. III. 10. . . . „r. kath. Locus orig: Nagybánya, monetarius. Receptus: 10 Marty 1798.” VLT. mint előbb.

53. *Marosán András*

1798. III. 10. „Marosán Andreas g. kath. Locus orig: Latzfalu, monetarius. Receptus: 10 Marty 1798.” VLT. mint előbb.

54. *Tirimpach József*

1799. IX. 5. . . . „r. kath. Locus orig: ex Bohemia, poone Jochuntzdorf, monetarius. Recept: 5. Sept. 1799.” VLT. mint előbb.

55. *Minich Joannes*

1811. VII. 17. . . . „r. kath. Locus orig: Nagybánya, monetarius. Receptus: 17 July 1811.” VLT. mint előbb.

56. *Hammerschmidt Ferenc*

1804. V. 5. . . . „Franciscus, r. kath. Locus orig: ex Bohemia, monetae magister. Receptus: 1804 5 Maj.” VLT. mint előbb.

57. *Grosz Ferenc*

1812. IX. 2. . . . „Franciscus, r. kath. Locus orig: Nagybánya, monetae incisor. Receptus: 2 Sept. 1812.” VLT. mint előbb.

58. *Gontzwald Antal*

1815. IX. 13. . . . „Antonius, r. kath, Locus orig: Citte Kremnitz, monetarius. Receptus: 13 Sept. 1815.” VLT. mint előbb.

1820. XI. 1. Marczelly János vasmetsző megveszi Gontzwaldnak a Lakatos utcai házát. VKI. 1820. 47. sessio 2046.

59. *Kerekes Pál*

1807. V. 30. . . . „r. kath. Locus orig: Ex magno Transylvaniae Principatu Poone Hosszuaszó, monetarius. Receptus: 30. May 1807.” VLT. mint előbb.

60. *Mártzelly János vasmetsző*

1820. Ír a városi tanácsnak, hogy feleségül vette néhai Gonzwald Antal pénzverő sógorasszonyát s gondviselése alá vette ennek József nevű 7 éves kis fiát. Ugyanakkor megvette Gonzwald Antalnak Lakatos utcában levő házát 500 frt-ért. VKI. 1820. 47. seesio 2046.

1829. VI. 2. A javait saját kérésére árverezték, mert hivatala miatt kénytelen volt máshová költözni. VKI. 1829. fasc. 12. 1235.

Szász Károly

Tervezet az erdélyi pénzforgalom szabályozására (1736)

A Habsburgok már a XVI. század első felében egységes birodalom megszervezésére törek-
senek. Pénzügyi téren ez valami egységes pénzrendszert jelentene, mert a tallér, a sexagena
(Schockgroschen), az ausztriai font számítás és a magyar forint rendszer összeegyeztethetetlen-
nek bizonyult. Magyarországon az aranyon kívül csak apró ezüstpénzt (dénár, obulus) vernek,
a Habsburgok tartományaiban pedig a nehéz ezüst — a tallér — rendszer mellett foglaltak
állást, márcsak azért is, mert ezüstabányájuk sok volt, aranyuk meg nem.

I. Ferdinánd 1552-ben el is éri, hogy a magyar rendek ellenkezése dacára megkezdik a
magyar tallér verését — de a császári tallérral azonos, tehát birodalmi ligában —, utóda Miksa
pedig már elrendeli a magyar kis ezüstpénzek ligájának (finomságának) leszállítását, bár ezt
egyelőre titokban kívánta tartani. Már ekkor felvetődik a lengyel pénz kitiltásának vagy
legalább devalválásának gondolata is, de ezt egyelőre a külpolitikai helyzetre és a magyar pénz-
forgalomra való tekintettel meg sem kísérel megvalósítani. A XVII. században számos esetben
ismétlik meg a lengyel pénz devalválását, amit egyébként az egyre rosszabb finomságban vert
lengyel pénz maga is indokolt. 1661-ben pedig megkezdődik a régi magyar pénzrendszer teljes
felszámolása. I. Lipót megkezdeti a 3 krajcáros, tehát idegen pénz veretését, a század végére
pedig a magyar pénz már csak névben él: a dénár értéke fele a krajcárnak.

A XVIII. század első felében — a török hatalom megtörése után — elérkezettnek látja
az időt a török pénzek kitiltására — beleértve a török aranyat is —, egy csomó kis, birodalmi
pénzverde vereteinek forgalmon kívül helyezésére és a lengyel érmeek forgalmának csökkenté-
sére is. Ehhez a tervezethez (Entwurf) 2 rézmetszetű táblán csatolja azoknak a pénzfajoknak
a rajzát, melyeket kitiltanak a forgalomból, és néhány olyan pénzfajt is, melyre vonatkozó-
lag javaslatot vár.

Nincs ugyan meg a tervezet kibocsátójának a neve, se éve, de az erdélyi pénzforgalom
szabályozása lévén a célja, nyilván a bécsi erdélyi cancellária juttatta el a tervezetet az erdélyi
guberniumhoz. A tervezet, melyhez bizonyos pontokban javaslatot kér, kétségtelen 1731 után
jelent meg — ez ugyanis az ábrázolt pénzfajok legfiatalabbikának a verési éve —, de még 1740
előtt.¹ A névleg felsorolt érmeek között 3 olyat is ábrázol, melyet „unbekant”-nak (ismeretlen-
nek jelez), amelyeket azonban Huszár Lajos dr. volt szíves meghatározni,² és általános szabály-
ként jelöli meg, hogy minden egyéb pénzverde érmei forgalomban maradhatnak, ha azok
császári ligában vannak verve, értéküket pedig krajcárban állapítja meg.

„Entwurf, deren in Sibenbürgen rollirenden verschiedenen Müntz Sorten, welche hie von Cours
verbliben, und wie hoch jedwedere Sort, oder Stuckh angenommen, auch welche annoch valviret, oder
hierüber berichtet, und welche gänzlich veruffen werden sollen.

Cremnizische venezianische und ordinari Türkische Ducaten Kaysersliche frantzösische à Ludovico XIV. und sonsten nach Reichsschrot, und Korn gemünzte ganze	<table> <tr> <td rowspan="2">} Ducaten.</td><td>Dermahlen à 4 fl. 50 kr. Mitlerzeit ausser der Cremnizer so a fl. 4 50 kr. verbleiben a 4 fl. 6 kr.</td></tr> <tr> <td>gänztlich verrufen.</td></tr> <tr> <td rowspan="2">} Thaller 2 fl.</td><td></td></tr> <tr> <td></td></tr> </table>	} Ducaten.	Dermahlen à 4 fl. 50 kr. Mitlerzeit ausser der Cremnizer so a fl. 4 50 kr. verbleiben a 4 fl. 6 kr.	gänztlich verrufen.	} Thaller 2 fl.		
} Ducaten.	Dermahlen à 4 fl. 50 kr. Mitlerzeit ausser der Cremnizer so a fl. 4 50 kr. verbleiben a 4 fl. 6 kr.						
	gänztlich verrufen.						
} Thaller 2 fl.							

¹ A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Tört. 4r. 19 sz. utolsó darabja egy évnélküli pénz-
rendelet (limitatio-nak nevezi a leltár) szerint III. Károly 1736-ban patenset adott ki „ezen rossz Moneta”-k
kiirtására. Akkor meg is szűnt ezek forgalma, de most megint a háború következtében „sok féle hamis
és mértéktelen Monéta bé hozatott eő Feölseghe Ditioiban”, ezért megújítja elődje patensét. Ebben a ren-
deletben azonban a török és lengyel pénz már meg sincs említve.

² A három ismeretlen (Unbekandte) jelzésű érem közül az első Pfalz, Carl (1680—1685) albus 1681
cf. Groschenkabinett XI. XVII. t. 143, a másik Mainz érsekség Anselm Kasimir (1629—1647) batzen Groschen-
kabinett IX. VI. t. 43. A harmadik bizonytalan veret (Desana pénzeire emlékeztet).

Num: i. *Annum Sub O.*
 Exemplar illarum exterarum Monetarum, quæ sunt
 ita devaluatæ, quod amplius in nulla solutione
 acceptari vet etiam expendi debeant.

Num: 2.

Exemplar illarum exterarum Monetarum, quae sunt
ita devaluata, quod amplius in nulla solutione
acceptari vel etiam expendi debeant.

Hochfürstliche Sachs. Hil.
burg Dauter 5. Kr.

Bischoff Osnabrück
2 Marien groschen

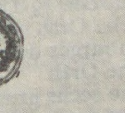
Stadt Basel.
Baren.

Fürstliche Hildesheim u. halbe groschen

Detto groschen oder halbe groschen
2. Jahne

St. Galler

groschen

Schwab 6. Kr.

Salzburgerische

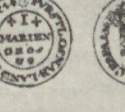
St. gallische

Baslerische

Osnabrückische

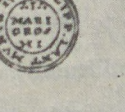
Paderbornische

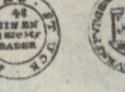
Paderbornische

Gräflich Lippische

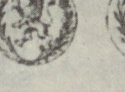
Strassburgerische

Ravensburgerische

Unbekannte

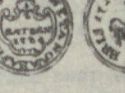
Unbekannte

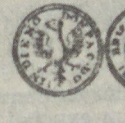
Unbekannte

St. B. halbe hahen

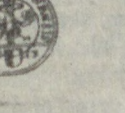
Freiburgerische

Schweizer 5. Kr.

Lucerner 5. Kr.

Pohlnische Thaller	seynd erst zu valviren.
Holländische	
Burgundische	} Thaller á 1 fl. 54 kr.
und so genante Bern	
Gantze Löwen Thaller á	1 fl. 34 kr.
Türkische gantze, halbe und virtl Thaller	gäntzlich zu verrufen.
Kayserliche	
frantzösischen von Ludovico XIV.	} Gulden oder
auch andrer nach Reichs schrot	
und Korn gemünzte	
Türkische ganze, halbe, und virtl Gulden	gäntzlich zu verrufen.
Guldiner oder so genante	} erst zu berichten, wasz vor Sorten rolliren.
Sibenschillinger	
Wallachischer Slott	zu verrufen.
Deto halber Slott, oder Tuld	zu verrufen.
Halbe Löwen Thaller	47 kr.
Kayserlich, auch sonsten nach Reichs	} Halbe Gulden 30 kr.
Schrott und Korn gemünzte, wie	
nicht weniger frantzösische von	
Ludovico XIV. auszer deren Stras-	
purgern geschlagene	
Burgundische $\frac{1}{4}$ Thaller	28 $\frac{1}{2}$ kr.
Pohlnische Orth oder 25 kr. Stück	à 22 kr.
Brandenburger deto	à 20 kr.
Türkische Orth	gäntzlich zu verrufen.
Polnische sechs groschner Stück der-	
mahlen per	18 kr.
NB. Dies ze differente Species, seynd verodneter masszen zu valviren, und ein zu sänden.	17 kr.
Sibenzehner	
Luneburgische	} fünf groschner Stuckh gäntzlich zu verrufen.
Ragusaner	
und Bayrische	
Sibner	7 kr.
Pohlnische zwey Groschen Stuckh	5 $\frac{1}{2}$ kr.
Kayserliche Groschen	3 kr.
Deto frembde	zu verrufen.
Deto Polnische	2 $\frac{1}{2}$ kr.
Türkische Para]	gäntzlich zu verrufen.
Halbe Patzen	in simili.
Kayserliche Sechs Pfeninge oder	
Polturacken	1 $\frac{1}{2}$ kr.
Pohlnische deto	1 $\frac{1}{4}$ kr.
Ragusische Marionzen	gäntzlich zu verrufen.
Kayserliche Kreützer	1 kr.
frembte deto	zu verrufen.
Pohlnische deto oder Lazkay	$\frac{3}{4}$ kr.
Gröschl	$\frac{3}{4}$ kr.
Wallachische Pfening	$\frac{3}{4}$ kr.
Zwayer	$\frac{1}{2}$ kr.

A hozzáfűzött első rézmetszetű táblán:
 „Exemplar illarum externarum Monetarum, quae amplius in nulla solutione acceptari vel etiam expendi debeant”,

Bern 20 kr.	1717.	Bischöffe Sittil 20 kr.	1710.
Zürich 20 kr.	1712.	Bischof Baszel 20 kr.	1723.
Zug 20 kr.	—	Baszel város 12 kr.	1724.
Luzern 20 kr.	1713.	Szász-Meiningeni hg.	$\frac{1}{2}$ ort, 1714.
Freiburg 20 kr. (kétféle), —		Hochfürst Sachsen $\frac{1}{2}$. (Orth?)	1717.
Freiburg 10 kr. 1700.		Hildburghausen $\frac{1}{2}$ Ort. (kétféle)	1717.
Genf 20 kr.	—	Hochfürst. Münster $\frac{1}{2}$ Ort.	1726.
Neu Chatel 10 kr.	1695.	Bern, kr. (kétféle)	1622., 1721.
Unterwald 20 kr.	1724.	S. Gallen 6 kr.	1726.

II. táblán:

„Exemplar illarum exterarum Monetarum, quae sunt ita devaluatae, quod amplius in nulla solutione acceptari vel etiam expendi debeant”.

Sachsen Hildburg Hauser	5 kr. 1719.	Ravenspurgi,	1701.
Osnabrücki püspök	2 Mariagroschen, 1724.	3 féle „Unbekandte”	1682, — —
Basel város Batzen,	1724.	Bazeli,	1724.
Fulda 1 és $\frac{1}{2}$ garas, (kétféle)	1724.	Freyburgi (3 féle)	1716, — 1728,
S. Galleni garas, (3 féle)	1724, 1715, 1722.	Schweizer	5. 1630.
Bischöf Curisch,	1722,	Lucerni	5. 1613.
Osnabrücki,	1714.		
Paderborni (2 féle)	1716, 1731.		
Lippe,	1722,		
Stralsundi,	1725.		

O. I. Múzeumi törzsanyag 1735. 25. boríték

Horváth Tibor Antal

A volt Monarchia papírpénztervezetei (1790-1918)

Amíg a tervezőművész elképzeléséből és a nyomda dolgozóinak munkájából — papír és festék hozzáadásával elkészül a papírpénz, igen sok állomáson megy keresztül. Ennek a sokrétű munkának egyik, legfontosabb célja a hamisítások elleni védekezés, másik nem kevésbé fontos célja pedig az, hogy ízléses és tartós formában jelentesse meg az egyéb feltételek alapján értékálló valuta pénzjegyeit, amelyek ilyen vonatkozásban — rendes körülmények között — reprezentálják államuk és koruk minden keletkezésükkel kapcsolatos színvonalát.

Természetesen, nem mindegyik tervezetből lesz pénz, még akkor sem, hogyha csupán annyi hiányzik ehhez, hogy forgalomba hozzák.

A pénzjegynyomdák munkája, így a tervezés és a nyomás is, mindenütt és mindenkor bizalmas természetű tevékenység, ami végeredményben azt jelenti, hogy a pénzjegynyomdából csak a forgalomra teljesen elkészített pénzdarabok kerülhetnek ki; mégis előfordul, hogy tervezetek, fázisnyomatok, próbanyomatok stb. — amelyekből talán éppen azért, mert idő előtt nyilvánosságra kerültek, nem lett pénz — gyűjtők kezébe, vagy múzeumokba jutnak, szükségesnek tartjuk, hogy a papírpénz keletkezésével kapcsolatos egyes fázisok, illetve a hamisítás elleni védelmet szolgáló egyes termékek fogalmát meghatározzuk, mert ezek mindegyike más-más célt szolgálva, különböző összetételben és előhaladásban jelenik meg.

A pénzjegy keletkezésében különbséget kell, hogy tegyünk a tervező művészi és a nyomda kivitelező munkája között. Ebben a logikai sorrendben soroljuk fel a vonatkozó fogalmakat.

VÁZLAT a tervezőművész elképzeléseit csupán nagy vonásokban tartalmazó pénzjegyrajz.

RÉSZRAJZ a neve a pénzjegy egy-egy részét (pl. arckép) tökéletesen kidolgozó rajznak.

TERVEZET a tervezőművész által teljesen elkészített festmény vagy rajz, amely után a pénzjegynyomda legyártja a forgalom számára szánt pénzjegyet.

A pénzjegyek nem egy nyomással készülnek, hanem bizonyos nyomatok egymásután kerülnek papírra, így az alnyomatok, keretek, képek, szövegek; ezeknek a különböző részeknek egyenkénti lenyomatát nevezzük FÁZISNYOMAT-nak. Hogyha azonban már több ilyen fázisnyomat került ugyanarra a papírra, akkor már — összefoglaló néven — PÉNZJEGY-TERVEZET-ről beszélünk, tekintet nélkül annak teljességi fokára.

TÜKÖRNYOMAT a neve azoknak a képfordított nyomatoknak, amelyeket a nyomólemezek (klisék) gyártása céljából, menetközben készítenek a teljes pénzjegytervezetről, vagy annak egyes részeiről.

RÉSZNYOMAT a készülő pénzjegy egy-egy összefüggő részét (guilloche, arckép, szövegrész) tökéletesen tartalmazó nyomat.

PRÓBANYOMAT a teljesen elkészült pénzjegy lenyomata. Az 1850-es évekig más színű papírra nyomták, mint a forgalomra szánt pénzjegyet; sorszámozása nem folyamatos, hanem szimbolikus.

SZINPRÓBANYOMAT tulajdonképpen olyan próbanyomat, amely a forgalomba kerülő pénzjeggyel mindenben — a színezést kivéve — tökéletesen megegyezik.

BLANKETTA (BLANQUETTE) az aláírást, a hitelesítő bélyegzőt, a sorszámozást és esetleg az értékjelzést nem tartalmazó, egyébként teljesen kész pénzjegy, amelybe a hiányzó részek utólag kerülnek bele, rendszerint más szervek közreműködése révén.

MINTA, MUSTER, SPECIMEN a kibocsátandó pénzjeggyel mindenben (papír, méret, szöveg, színezés, aláírások, sorszámozás) teljesen megegyező mintadarab, amelyen azonban a sorszámozás szimbolikus és magán a fenti kifejezések valamelyikét perforálva, vagy feltűnő színnel nyomva — esetleg mindkét formában — viseli. Szokásos az ilyen mintadarabok elő és hátoldalát külön-külön papírra nyomni, hogy visszaélésre semmiféleképpen felhasználhatók ne legyenek. Ugyanezért előfordul néha az átlósírányban való áthúzás is rajtuk. Viszont ismerünk olyan mintadarabokat is, amelyeket teljesen elkészült és folyamatos sorszámozással

ellátott forgalmi pénzjegyekből perforálással, vagy átnyomással, esetleg mindkettővel alakítottak át. Célja ezeknek a mintadaraboknak az, hogy az illetékes szervek, főként a külföldiek megismerjék a forgalomba kerülő új pénzjegyeket.

FORMULARE, FORMULAR, ABBILDUNG, PÉLDÁNY a rendszerint másszínű, vastagabb papírra fekete színnel nyomott pénzjegyrajz- és szövegismertető a pénzjegy eredeti méreteiben, amely jól látható helyén a fenti kifejezések egyikét tartalmazza és néha még átlós irányban áthúzással is meg van jelölve. Mivel ezek a hivatalos használatra készült pénzjegyismertető körözhvények (circulare) mellékletei voltak, valamennyi pénzjegyminta egy ívre van nyomva. A minta, muster, specimen elődei voltak és ugyanazt a célt szolgálták, mint utódaik.

E megkülönböztető megjelöléseket nem tartalmazó, teljesen kész pénzjegy — a közforgalom számára gyártott papírpénz.

Ezek előrebocsátása után bemutatunk a Magyar Nemzeti Múzeum — Történeti Múzeum Éremtárában levő és még a Wiener Stadt Banco korából származó három papírpénztervezetet, amelyek még nincsenek publikálva és így a nemzetközi numizmatikai szakirodalom sem ismeri azokat.

Mindhárom tervezet háborús idők terméke, bizonyítva azt, hogy az akkori pénzügyi körök is tisztában voltak már azzal, hogy a háború költségeinek előteremtésére a legolcsóbb mód — a papírpénznyomás.

Ezekből a papírpénztervezetekből az 1790. november 1-i keltezésű 5 Guldenes „Wiener Stadt Banco Zeddel” 11 fázisnyomatával a korabeli papírpénznyomást is elmeséli nekünk. Valószínű azonban, hogy a vonatkozó fázisnyomatok száma nagyobb lehetett, mert az egyes példányok számozva vannak, és a legnagyobb szám a 18-as.

Ezek után álljon itt az egyes darabok teljes ismertetése.

A legteljesebb példány a 18-as jelzésű (III t. 1. sz). Ennek szövege: „5 / Das ist / Fünf / Gulden / Wiener Stadt Banco Zeddel / welcher in allen Kontributions kameral und Banko / Kassen der ungarisch böhmisch und österreichischen / Erblande in allen Abgaben für baares Geld das ist / für Fünf Gulden angenommen wird. / von gmr Stadt Wien Banko Zeddel Haupt Kasse.” Vastagabb fehér melírozott papíron szürkésfekete nyomással készült 77×130 mm nagyságú gazdag levélmintás keretben. Teljes nagysága 81×164 mm. A pénzjegytervezet alsó részén, „als Muster von / keinen Erfolg” feketetintás kézírásos szöveg van.

A 17-es jelzésű példány szövegében is azonos az előbbivel, de tükör dombornyomás az előoldalon.

A 16-os példány előoldalán pozitív dombornyomással szerepel az előbbi szöveg, mégis a megfelelő helyeken szürkéskéék nyomással a következőkkel van kiegészítve „Fünf Gulden” és „WIENER ST. B. ZED. / FÜNF GULDEN”. Ezen is szerepel a már ismert „als Muster von / keinen Erfolg” feketetintás, kézírásos szöveg.

A 2-es jelzésű példány még gazdagabb levélmintás keretben készült egészen vékony fehér melírozott papíron, előoldalán a 18-as példány már ismert szövegével pozitív dombornyomásban, amit megfelelő helyeken írónnal berajzolt „FÜNF GULDEN” és „WIENNER STADT BANCO / ZEDDEL / FÜNF GULDEN” szöveg egészít ki. Hátoldalán a később ismertető 6-os jelzésű példány tükörnyomata szerepel fekete színnel; így az előoldal szövege teljessé válik. Csupán a „Das ist” és a „von gmr Stadt Wien Banko Zeddel Haupt Kasse” szövegrészekről hiányzik a hátoldali fekete nyomás; ezzel szemben a „Portrait” és a „Wappen” szavak az előoldalon külön vannak fekete színnel benyomva.

A 3-as példány előoldalán levő szöveg domború tükörnyomat, amely teljesen azonos a 18-as jelzésű példány szövegével. Hátoldalán azonban fekete színnel pozitív nyomásban „5 — Fünf Gulden — Wien den 1 November 1790” szövegrészekkel van kiegészítve. Ennek előoldalán is szerepel feketetintás kézírás „als ein Muster / ohne allen Erfolg” szöveggel. Vékonyabb fehér melírozott papíron készült.

A 4-es példány vastagabb fehér melírozott papíron készült előoldalán domború tükörnyomással — szövege azonos a 3-as példányéval — hátoldalán azonban a később ismertető 8-as jelzésű példány pozitív formában feketével nyomott szövegével; ennek középső szövegrésze körül külön rajzdíszítés van.

Az 5-ös jelzésű példány is vastagabb fehér melírozott papíron, előoldalán pozitív dombornyomással, hátoldalán pedig a 8-as példány feketeszínű tükörnyomású szövegével készült; nyomtatott szövege így azonos a 2-es példányéval. Ezen is szerepel a már ismert „als Muster von / keinen Erfolg” feketetintás kézírású szöveg.

A 6-os példány vékonyabb fehér melírozott papíron készült hátoldalán feketeszínű tükörnyomással, de keret- és minden más díszítés nélkül. Szövege: „5 Fünf / Gulden / Wiener

Stadt Banko Zeddel / Fünf Gulden / welcher in allen . . . angenommen wird. / Wien den 1 Novem-
ber 1790". A szöveg alatt középen Bécs város címerével ellátott kétfejű sas van.

A 7-es jelzésű példány szövegben és elhelyezésben teljesen megegyezik a 6-os példánnyal, mindössze vörösesbarna színű nyomással készült.

A 8-as példány vastagabb fehér melírozott papíron készült és hátoldalán tükörben fekete színnel a következő szövegrészeket tartalmazza „Fünf Gulden” és „Wien den 1 Novem-
ber 1790”. A szöveg alatt Bécs város címerével ellátott kétfejű sas van. A papír egyébként semmiféle díszítést sem tartalmaz.

Az utolsó, a számozás nélküli példány díszesebb keretben pozitív dombornyomással mutatja be a már ismert teljes szövegből a „Wiener Stadt Banko Zeddel . . . von gmr Stadt
Wien Banko Zeddel Haupt Kasse” közötti részt, de az összefüggő szövegben a „Fünf Gulden”
és a „Wien den 1 November 1790” fekete színnel van benyomva. Ennek a töredéknek teljes
mérete 81 × 44 mm.

E fázisnyomássorozat a Történeti Múzeum Éremtárában 228/1912. 2—8, 10, 15 szám
alatt van nyilvántartva.

Az 1802. január 1-i keltezésű 5 Guldenes Wiener Stadt Banko Zettel (III t. 2. sz.) sima
fehér papíron feketével készült tollrajz-tervezet, amely tervezőjének nevét is feltünteti „ge-
zeichnet von I. G. Mansfeld”. A tervezet hátoldala üres; keretmérete 70 × 140, teljes mérete
pedig 89 × 165 mm. Szövege:

„5 / Das ist / Fünf / Gulden / Wiener Stadt Banko Zettel / welcher in allen Kontributions —
— Kameral — und Banko — Kassen / der hungarisch — böhmisch — und österreichi-
schen Erblanden in al / len Abgaben für baares Geld, das ist für Fünf Gulden an / genommen
wird. Wien den 1-ten Januar 1802. / N^o / v. Gr. St. Wien Banco Zettels / Haupt — Kasse / Jos:
G. Hörl Bürgermeister, Th. Fräss. E. v. Ehrfeld Oberl / Johann Growy Augusti Vize Bürger-
meister, Jos: E. v. Schmerling Gegenhand / FÜNF GULD”. A facsimile aláírások alatt Bécs
város címerével ellátott kétfejű sas látható még a díszes kereten belül, míg a szövegben meg-
adott FÜNF GULD már a kereten kívül van, alul. Érdekessége ennek a tervezetnek az, hogy
a „N^o”, a „v. Gr. St. Wien Banco Zettels Haupt — Kasse”, valamint a már említett „FÜNF
GULD” szavakon kívül a többi szövegrész gótbetűs. A keret négy sarkán fekete alapon szürke
római számmal (V) van megadva az értékjelzés.

Az 1805. október 1-i keltezésű 25 Guldenes Wiener Stadt Banco Zettel (III t. 3. sz.) sima
fehér papírra fekete és vörösesbarna színekkel 85 × 150 mm nagyságú keretben készült próba-
nyomat. A keret csak a két felső sarkán és az alján mutat művészibb rajzot, egyébként egy-
szerű pontokból áll. Teljes mérete 89 × 161 mm. Szövege a következő: „25 / Das ist / Fünf -
und - Zwanzig Gulden / Wiener Stadt Banco - Zettel / welcher in allen Contributions - Came-
ral - und / Banko - Kassen der hungarisch - böhmisch - und öster - reichischen Erblände in
allen Abgaben für bares / Geld, das ist für Fünf - und - zwanzig Gulden / angenommen wird.
Wien den 1ten October 1805. / Huszonöt forint / Piet a dwaczet zlategh / Venti cinque fiorini /
Piec a dwadziescia / Rynskich / v: G: Stadt Wien Banko-Zettel-Haupt-Kasse / Stephan v:
Stohlleberg (?) Bürgermeister, Th. Fräss. E. v. Ehrfeld Oberl / Balthasar Steberg (?) Vize Bür-
germeister, Jos. E. v. Schmerling Gegenhand / 58348120 / 18 FÜNF u: ZWANZIG GULDEN 05”.
A facsimile aláírások között a Bécs város címerével ellátott kétfejű sas alatt Magyarország
koronás kis címere látható. A szövegből a „Fünf - und - Zwanzig Gulden / Wiener Stadt Banco -
Zettel” és a kereten belüli díszítmények fekete és vörösesbarna színekkel vannak nyomva;
a „Das ist / Banko - Kassen der hungarisch - böhmisch - und öster - / Geld, das ist für Fünf -
und - zwanzig Gulden / October 1805 / Huszonöt forint / Venti cinque fiorini / 18 05 /” vöröses-
barna színnel nyomattak, a szöveg többi része pedig fekete nyomással készült. Hátoldalán is
feketével vannak nyomva a különböző nyelvű értékjelző szövegek felváltva gót és latin betűk-
kel, így a „Fünf u. zwanzig Gulden” gót, „Huszonöt forint” latin, „Piet a dwaczet zlategh”
gót, „Piec a dwadziescia Rynskich” és „Venti cinque fiorini” latin betűkkel. A hátoldal kereté-
nek felső sarkaiban „VXX” és „Ff” jelek, alján pedig „W. Stadt - Banko - Zettel” szöveg lát-
hatók. A hátoldal felső részén levő értékjelzés (25) és ennek díszítése az előoldal tükörnyomata.

Ez a bankjegypróbanyomat teljesen mondható annak ellenére, hogy nem vízjeles bank-
jegynyomó papíron készült és a hitelesítő dombornyomások is hiányoznak róla, viszont sor-
számozással (feketetintás kézírással) már el van látva.

Bánki Vajk Emil tagtársunk gyűjteményében megtaláltuk ennek a pénzjegytervezet
sorozatnak 100 Guldenes darabját. (III t. 4. sz.) Ez a pénzjegytervezet rajzában, szövegezésé-
ben és elosztásában még jobban megközelíti az 1806. június 1-i keletű 100 Guldenes Wiener
Stadt Banko Zettelt, mint az előbb tárgyalt 25 Guldenes az ugyancsak 1806. június 1-i kelte-
zésű hasonló címletű bankjegyet. Szövege a következő: „Hundert 100 Gulden / Wiener Stadt -

Banko Zettel / Welcher in allen Kontributions - Kameral - und Banko - Kassen der hun - / garisch - böhmisch - und österreichischen Erblanden in allen Abgaben für bares Geld — das / ist für Hundert Gulden angenommen wird. Wien den / Szaz forint, Sto zlategh / Cento fiorini, Sto rynskich / v: G: Stadt Wien Banko - Zettel - Haupt - Kasse / Stephan von Stohlleberg (?) Bürgermeister, Th. Fräss. E. v. Ehrfeld Oberl / Balthasar Steberg (?) Vizebürgermeister, Jos. E: v: Schmerling Gegenhand / Hundert Gulden”.

A facsimile aláírások között Bécs város címerével ellátott kétfejú sas van. Az egyszerű fehér papírra nyomott pénzjegytervezet keretmérete 152×92 , teljes mérete pedig 164×105 mm.

A keret négy sarkán levő függőleges piros vonalzason „Hundert / Gulden / Hundert / Gulden”, kétoldalán pedig „Hundert 100 Gulden” szövegrészek fekete színnel vannak benyomva. A mindenütt szereplő díszítések felül a tervezet felső részén levő „Hundert Gulden / Wiener Stadt - Banko Zettel” szövegrészek vegyesen vörös és fekete nyomásúak. A szöveg többi része — kivéve a felsőrészen és a kétoldalán elhelyezett számmal megadott és alul betűvel kiírt értékjelzéseket, amelyek fekete alapon galambszürke nyomással készültek — feketével van nyomva. A különböző nyelvű értékjelzések közül a „Szaz forint” és a „Sto zlategh” vörössel, a „Cento fiorini” és a „Sto rynskich” pedig feketével vannak nyomva. A sorszámozás részére alul fenntartott hely is vörös vonalazású.

A pénzjegytervezet hátoldalán — kivéve a kétoldali „100” és alul a „Wiener - Stadt - Banco Zettel”-t, amelyek fekete alapon galambszürkével vannak nyomva — minden szöveg és díszítés fekete nyomású. A hátoldal szövege egyébként: „Hundert Gulden / Száz forint, Sto Zlategh / Sto rynskich, Cento fiorini / Wiener - Stadt MDCCCVI Banko Zettel”. A keret négy sarkán elhelyezett vonalkás részen levő „Gulden / Hundert / Gulden / Hundert” szövegen, valamint a középen elhelyezett ötnyelvű értékjelzésen és a „Wiener - Stadt MDCCCVI Banko Zettel”-en kívül minden más szöveg az előoldal pontos tüköryomata.

Hogy e két utóbbi pénzjegytervezetből miért nem lett pénz, biztosan nem tudjuk, de azt hisszük, hogy nem messze járunk az igazságtól, hogyha ezt a negatívumot az 1805-ben Bécsset megszállva tartó Napóleon jelenlétének tudjuk be. Az osztrák államvezetőség ugyanis élt azzal a gyanúval, hogy ezeket a bankjegytervezeteket Napóleon is megszerezhetette. Napóleon azonban nem ezeket, hanem a már forgalomban volt 1800. január 1-i keltezésű, valamint a sokszorosításra teljesen előkészített 1806. június 1-i keltezésű bankjegyek nyomólemezeit és a bankjegypapír gyártásához szükséges hengereket vitte magával és ezekkel olyan tökéletes Wiener Stadt Banko Zettel-eket gyártatott a háború egész tartama alatt, amit csak a papírnak kékes fehér színe különböztetett meg az osztrák sárgásfehér színű papírra nyomott „eredeti” bankjegyeiktől. Napóleon így már az ellenség papírpénzeinek hamisítását is a hadviselés eszközei közé iktatta — nem megvetendő eredménnyel.¹

Több, mint egy évszázadig az osztrák papírpénzgyártás akkora körültekintéssel és olyan fegyelmezetten folyt, hogy nincsen tudomásunk gyűjtői körbe került ilyen bankjegytervezetekről.

A következő ismert papírpénztervezetek az első világháború idejére esnek. Ezek első darabja élenken igazolja azt a fejvesztett kapkodást, amit a 2—3 évvel későbbre remélt világháború váratlan kitörése okozott az osztrák hivatalos pénzügyi körökben. Ez a bankjegytervezet (III t. 5. sz.), illetve a rajzával később megjelent 1914. augusztus 5-i keltezésű 2 koronás csaknem kizárólag a hadvezetőség követelésére készült el hihetetlen gyorsasággal, mert nem biztonságosnak és főleg nehézkesebb bizonyult a hadrakelt seregek pénzzel való ellátása a forgalomban volt arany- és ezüstpénzekkel, részben a nagy terjedelem, de még inkább a hatalmas súlyuk miatt.

Ezzel szemben a háborúra következetesen készülő Franciaország már 1912-ben (!) forgalombahelyezi az ezüst 5 frankos mellett az 1912. január 12-i és későbbi keltezésű 5 frankos bankjegyeit,² Németország pedig 1914. augusztus 5-i, illetve 12-i keltezéssel egész sorozat Darlehenskassenschein-t tett forgalomba 5, 20 és 50, illetve 1 és 2 márkás címletekben már 1914. augusztus 8-án, illetve 12-én³, és ezek a papírpénzek — valamennyien — remekül sikerült „békebeli” papírpénzek voltak, nem úgy, mint a monarchia siralmasan csúnya 1914. augusztus 5-i kelte-

¹ Jean Michel: Napoléon faux monnayeur. Bulletin de la Société d'Étude pour l'Histoire du Papier-Monnaie. Paris, 1952. 7e Année — 1952. pp. 13—26.

² Catalogue des émissions officielles françaises de papier-monnaie 1797—1952. Bulletin de la Société d'Étude pour l'Histoire du Papier-Monnaie. Paris, 1953. 8e Année — 1953. pp. 1—49.

³ Dr. Arnold Keller: Das Papiergeld des Deutschen Reiches von 1874 bis 1945. 5. Auflage, Berlin—Wittenau, 1956. p. 27.

zésű 2 koronás bankjegye, amit csak 1914-augusztus 21-én tudtak gyöngé minőségű papírra nyomva „A” sorozatjelzéssel nagy kapkodva forgalomba hozni.

A szóbanforgó bankjegytervezet igen érdekesen van beosztva, mindkét oldalán ugyanis a baloldali részen az osztrák, a jobboldalin pedig a magyar szöveg szerepel. Az előoldal szövege a következő: „EINE KRONE / ZAHLT GEGEN DIESE BANKNOTE BEI / IHREN HAUPT-ANSTALTEN IN WIEN / UND BUDAPEST SOFORT AUF VER- / LANGEN IN GESETZ- LICHEN METALL- / GELDE. DIE OESTERREICHISCH-UNGARISCHE BANK / WIEN, 5. AUGUST 1914 / EGY KORONA / TÖRVÉNYES ÉRCZPÉNZT E BANK- / JEGYÉRT BÁRKI KIVÁNSÁGÁRA / BÉCSI ÉS BUDAPESTI FŐINTÉZE- / TEINÉL, AZONNAL FIZET AZ / OSZTRÁK-MAGYAR BANK / BÉCS, 1914. ÉVI AUGUSZTUS 5.-ÉN / POPOVICS GOUVERNEUR — KORMÁNYZÓ / SZTODIN GENERALRAT — FŐTANÁCSOS, SCHMIDT GENERALSEKRETÁR — VEZÉRTITKÁR”. A kétnyelvű szöveg között szembe- néző női fej a következő köriratban van elhelyezve „DIE NACHMACHUNG DER BANK- NOTEN WIRD GESETZLICH BESTRAFT — A BANKJEGYEK UTÁNZÁSA A TÖRVÉNY SZERINT BÜNTETETTETIK.” Az osztrák szöveg fölött az osztrák címer és díszes körben nyolc- nyelvű értékjelzés; a magyar szöveg felett pedig a magyar koronás középcímer és díszes körben az értékjelzés (1) helyezkednek el.

A hátoldalon középen az egész teret betöltő guilloche, tőle balra „KRONE 1”, jobbra „KORONA 1” és ezek alatt a sorozat és sorszámolás (1,124—058250) helyezkednek el. A 105 × 60 mm keretméretű és 113 × 68,5 mm teljes méretű pénzjegytervezet fehér papíron világos vöröses- barna alapon nyomaton sötétzöld nyomással készült mindkét oldalán, de a guilloche vöröses- barna színű.

Az ugyanekkor tervbevett 5 koronás bankjegy (III t. 6. sz.) rajzával később az 1917. március 1-i keltezésű 2 koronás bankjegy készült el. Keretmérete 111 × 72, teljes mérete pedig 120 × 80 mm. A fehér papíron készült bankjegytervezet alapnyomata a magyar oldalon az értékjelzésnél (5) és a kereten világoskék, a két guilloche alatt zöld, nyomása sötétkék; az osztrák oldalon ugyanilyen, mégis azzal a különbséggel, hogy itt csupán egy guilloche van és az is az értékjelzés alatt van.

A magyar oldal szövege a következő:

„5 / ÖT KORONA / AZ OSZTRÁK—MAGYAR BANK E BANKJEGYÉRT BÁRKI KIVÁN- / SÁGÁRA AZONNAL FIZET BÉCSI ÉS BUDAPESTI FŐINTÉZETEINÉL / ÖT KORONA / TÖRVÉNYES ÉRCZPÉNZT / OSZTRÁK—MAGYAR BANK / BÉCS, 1914. ÉVI AUGUSZTUS 5.-ÉN / HEINRICH FŐTANÁCSOS, POPOVICS KORMÁNYZÓ, SCHMIDT VEZÉRTITKÁR.” A felső ÖT KORONA „A BANKJEGYEK UTÁNZÁSA A TÖRVÉNY SZERINT BÜNTETETTETIK” szöveggel van körülvéve alul és felül; ettől balra jobbránéző női arckép, jobbra pedig a koronás magyar középcímer foglalnak helyet.

Az osztrák oldal szövege:

„5 / DIE OESTERREICHISCH—UNGARISCHE BANK ZAHLT / GEGEN DIESE BANKNOTE BEI IHREN HAUPTANSTALTEN / IN WIEN UND BUDAPEST SOFORT AUF VERLANGEN / FÜNF KRONEN / IN GESETZLICHEN METALLGELDE / WIEN, 5. AUGUST 1914. / OESTERREICHISCH—UNGARISCHE BANK / POPOVICS GOUVER- NEUR / ZIMMERMANN GENERALRAT, SCHMIDT GENERALSEKRETÁR.” A középen elhelyezett szövegtől jobbra és balra nyolc nyelven az értékjelzés és a „DIE NACHMACHUNG / DER BANKNOTE WIRD / GESETZLICH BESTRAFT” szöveg olvashatók. A baloldali oldalrész felett az osztrák címer, a jobboldali felett pedig egy balránéző női fej láthatók.

Mindkét oldalon gazdag virágdíszes keret övezi a szöveget.

Az első világháború vége felé megegyszer felvetődött az 5 koronás címletű bankjegy kibocsátásának a problémája akkor, amikor az Osztrák Magyar Bank vezetősége elhatározta, hogy 1918. október 1-i keltezéssel 5 koronás bankjegyet nyomtat. (III t. 7. sz.) A tervek el is készültek, de 1918. október 31-én a volt monarchia már oszladozóban volt, és így nem kerül- hetett sor ennek a kis címletű bankjegynek a legyártására és forgalomba hozatalára, helyette inkább legyártották és forgalomba hozták — tekintettel az inflációra — az 1918. november 2-i keltezésű 10 000 koronás bankjegyet, amit azonban az utódállamok közül nem mindegyik ismert el területén forgalomképes pénznek.⁴

A szóbanforgó 1918. október 1-i keletű 5 koronás bankjegytervezet szövege a következő a magyar oldalon:

⁴ Dr. Kupa Mihály: Common Currencies of the Austro Hungarian Monarchy 1759—1918. Bulletin de l'Alliance Numismatique Européenne. Nos. Janvier—Novembre 1959. Borgerhout—Anvers, Belgique, 1959. pp. 67—88.

„AZ / OSZTRÁK—MAGYAR BANK É BANKJEGYÉRT / BÁRKI KIVÁNSÁGÁRA AZONNAL FIZET / BÉCSI ÉS BUDAPESTI FŐINTÉZETEINÉL / ÖT KORONA / TÖRVÉNYES ÉRCZPÉNZT / BÉCS, 1918. OKTÓBER 1-ÉN / OSZTRÁK—MAGYAR BANK / GRUBER ALKORMÁNYZÓ / JOSIPOVICH (?) FŐTANÁCSOS, SCHMIDT VEZÉRTITKÁR. / A BANKJEGYEK UTÁNZÁSA A / TÖRVÉNY SZERINT BÜNTETTTETIK.” A szövegtől jobbra és balra más-más beállításban szereplő azonos női fej van mintásan kiképzett ovális keretben; ezek felett az értékjelzés (5) számmal, alattuk pedig a sorozat- és sorszámozás láthatók. A facsimile aláírások között a tölgy- és babérkoszorús koronás magyar középcímer van elhelyezve.

Az osztrák oldal szövege így hangzik:

„DIE OESTERREICHISCH—UNGARISCHE BANK / ZAHLT GEGEN DIESE BANK-NOTE BEIIHREN / HAUPTANSTALTEN IN WIEN UND / BUDAPEST SOFORT AUF VERLANGEN / FÜNF KRONEN / IN GESETZLICHEN METALLGELDE / WIEN, 1. OKTOBER 1918 / OESTERREICHISCH—UNGARISCHE BANK / GRUBER VIZEGOUVERNEUR / HAUSCH (?) GENERALRAT, SCHMIDT GENERALSEKRETÄR / DIE NACHMACHUNG DER BANKNO- / TEN WIRD GESETZLICH BESTRAFT.” A szöveg felett az új osztrák kiscímer van elhelyezve. A szöveg kétoldalán mintásan kiképzett nyolcszögletű keretben más-más beállításban levő azonos női fej látható. Itt is az arcképek felett az értékjelzés számmal van megadva, alattuk pedig nyolcnyelvű értékjelzés szerepel két részletre osztva.

A fehér papíron készült pénzjegytervezet közepének alapnyomata világosbarna, a képek alatt pedig irizálva piros-világosbarna-piros, a középső rész fekete, az oldalak pedig piros színnel vannak nyomva. A sorozat- és sorszámozás feketészöld színű. Keretmérete 115 × 71, teljes mérete pedig 122 × 78 mm.

Érdekessége ennek a pénzjegytervezetnek az, hogy a magyar oldal rajzával jelent meg az 1919. április 16-i (16. Dubna 1919.) keltezésű első önálló csehszlovák 5 koronás államjegy.

Az Osztrák Magyar Banknak itt ismertetett pénzjegytervezetei csupán 2—2 példányban ismeretesek, ezek egyike az Österreichische Nationalbank, másika pedig Dr. Arnold Keller berlini numizmatikus tulajdona. Mindháromról készült eredeti felvételek Kupa Mihály és László gyűjteményében vannak meg.

Köszönetet mondunk mindazoknak, akik lehetővé tették számunkra, hogy adatközléseik nyomán ezt a cikket megírhattuk, nevezetesen Dr. Huszár Lajos tagtársnak, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára vezetőjének, Bánki Vajk Emil tagtársnak, Kupa Mihály és László gyűjtőtársaknak, Dr. Arnold Keller berlini pénztörténeti szakírónak, Franz Kohlberger s Karl Trenker osztrák gyűjtőtársaknak, valamint az Österreichische Nationalbank vezetőségének; külön mondunk köszönetet Légrády Sándor grafikus és festőművésznek és Pretsch Ernő főmérnöknek (Magyar Pénzjegynyomda), akik nagy segítséget nyújtottak nekünk részben a grafikai, részben pedig a nyomdászati amaz alapfogalmak tisztázásában és meghatározásában, amelyek nélkül ma már komoly pénztörténeti szakirodalom és komoly gyűjtés elképzelhetetlenek.

A fényképezés nehéz munkáját Ambrus Béla munkatárs végezte el.

Ambrus Béla—Dr. Kupa Mihály

Reményi József éremművészete

Az elmúlt esztendő legjelentősebb éremművészeti eseménye Reményi József gyűjteményes kiállítása volt a Műcsarnok Kamaratermében.¹ A kiállítás jelentőségét sokban az a körülmény fokozza, hogy az idősebb éremművész generáció e kiváló mesterének némi ízelítőt kaphattunk életművéből. Nem csak a régi művek voltak kiállítva, melyeket a közönség szinte már elfelejtett, hanem láthatók voltak a mester utóbbi években készített gazdag éremsorozatának leg-szebb alkotásai is, melyeket ez ideig csak igen szűk körben ismerhettek meg.

Reményi életművének zömét és javát pályájának kezdetétől napjainkig az éremművészet speciális, finom műfaja alkotja. Ennek az intim nagyműltű művészetnek már a századunk első évtizedeiben lett egyik legjelentősebb magyar képviselője. Beck Ö. Fülöp, Telcs Ede és Berán Lajos mellett igen nagy szerepe van érmészeti kultúránk kiszélesítésében. Főle pályája olyan szép határozott, olyan tömör, mint amilyenek egyes érmei. Kassán született 1887. január 23-án.² Művészi tanulmányait 1902-ben kezdte Budapesten, az Iparművészeti Iskolában, Mátrai Lajos tanárnál, majd később Telcs Ede tanítványa lett. A „Sas” című munkájára 150 korona jutalmat kapott az Iskolától, melyet olaszországi tanulmányútra fordított. Később 1909-ben állami ösztöndíjjal Münchenbe ment és az éremművészet akkori neves mesterénél, Roemernél képezte magát tovább. 1912-ben aratta első jelentős sikerét a Kisplasztikai Kiállításon bemutatott Liszt Ferenc, Berger Ignác, A művész édesanyja, Gábor Ignác stb. érmeivel. Első alkalommal 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején, majd újból 1928-ban nevezték ki az Iparművészeti Iskola tanárává, ő volt az ország első érmészeti tanszékének tanára és igen eredményes pedagógiai munkásságot fejtett ki. 1943 után az Állami Pénzverőben mint fővénse dolgozott.³ Nagyobb méretű műveket is készített, pl. A 32-es gyalogezred hőseinek emléktáblája Budapesten (1929), Arany János-pad reliefje (1934) a Városligetben. (Elpusztult.) A zalaegerszegi Pénzügyigazgatóság épületének szobrászi díszítése között műve Ohmann Bélával (1940). Továbbá számos portrét és vízfestményt alkotott, melyek érmészeti tevékenységétől függetlenül is figyelemre méltó alkotások, azonban életművét a szinte számbavehetetlen mennyiségű, egyes becslések szerint ezernél több érem teszi számunkra annyira gazdaggá, értékké. Volt olyan esztendő (1924), amikor 150-nél több érem került ki keze alól.⁴ Számos pénz- és érme-minta-tervvel is foglalkozott. Mai pénzeink közül a 10, 20, 50 filléres és az 5 és 10 forintos érmék

¹ A kiállítás a Műcsarnok Kamaratermében 1960. december hónapban volt látható.

[illegible]

³ Nemzeti Újság 1943. július 4.

⁴ Magyar Iparművészet 1925. 20. 1.

modelljét készítette. Legutóbb 1923-ban volt gyűjteményes kiállítása az Ernst Múzeumban, és ezért igen öröndetes, hogy válogatott művei újra a közönség elé kerülhettek.

Bár a kiállítás anyaga csak egy kis töredéke volt érmészeti munkásságának,⁵ mégis jó áttekintést adott ezirányú tevékenységéről. Komoly művészi élményt nyújtott az egyszerű látogatónak és a szakértőnek egyaránt. Reményi főleg az éremművészet klasszikus hagyományaihoz kapcsolódik. Mondanivalóját a reneszánsz mesterekhez hasonlóan érthetően, tömören, világosan fogalmazza meg a plasztika formanyelvén. Nagykultúrájú, széles érdeklődéskörű ember, és ez áthatja művészetét is. Életművében megszámlálhatatlan téma közül leginkább az orvosokról készült gazdag sorozata emelkedik ki. Ifjú korában orvos szeretett volna lenni, azonban az érmészet területén találta meg azt a műfajt, amellyel sokat tett az orvostudományért, számos érme állít emléket neves orvosainknak, dicsőíti az orvostudományt. Ezen érme hátlapján többnyire kígyóval küzdő, másik kezében fáklyát tartó allegorikus alakot látunk, vagy nyitott könyvet ugyanezekkel az attribútumokkal. Másik jelentős sorozata sportérmekből tevődik össze, melyek mint kitüntető díjak igen széles körben lettek ismertek.

Korai munkáin még érződik a századforduló éremművészetének szecessziós, dekoratív szempontokra törekvő hatása, pl. Áldozás, A nagy magyar festőnek (1916), Nyilazó magyarok (1910), A háború fúriája (1914). Majd később a húszas években alakul ki Reményi művészetének tiszta klasszikus irányvonala, mely sokban a reneszánsz nagymesterek törekvéseire emlékeztet. Műveit szabályos köralakú mezőben arányosan elosztott kompozícióban, precízen kidolgozott feliratokkal, többnyire alig domborodó plasztikában formálta meg, pl. Beethoven (1927), Dohnányi Ernő (1927), Nemzeti Hajósegylet, Pelláthy hátlap, Török Lajos (1934). Érmei általában 5—6 cm átmérőjűek, szögletes plakett, vagy nagyobb formátumú mű viszonylag kevés akad művei sorában, pl. Áldozás, Álom (1913), Kner Izidor (1921), Magyar orvosok (1935), Polgári Lovászegylet (1925), Lovas Lándzsával. Érmeit többnyire az eredeti kis formátumban mintázza hihetetlen türelemmel, nagyobb méretűről technikai eljárással kicsinyített érem nem sok akad munkái között. Igen kedvelt témája a női akt. A Danaek és Lédák egész sorozatot alkotnak: Lédá 1910, 1940, ennek változata szintén 1940, Danae 1916, Balranézó Danae, Házassági érem 1919, Három Grácia 1916, Vénusz születése 1927.

Számos képmást is mintázott, részben családtagjainak, közeli ismerőseinek, vagy neves művészeti, kulturális és tudományos történelmi személy arcvonásait örököltette meg érmeiben. Jelentősebb képmásai: Reményi Péter (1931), Nagy Zoltán, Liszt Ferenc (1933), Procopius Béla (1938). Semmelweis Ignác többféle változatban, Korányi Frigyes (1955), Banner János, Rudnay Gyula, Fejér Lipót, Gerevich Tibor (1924), az utóbbi szinte pisanellói hatásra emlékeztető kompozíciójú és kidolgozású emelt hangulatú műalkotás.

Emlékérmei sorában megtalálhatók a hazai kulturális múlt és a külföldi nagy lángelmék ábrázolásai: Ady Endre, Széchenyi István (1925), Madách Imre (1923), Beethoven, Petőfi (1923), Jókai Mór (1925), Erkel Ferenc (1923), Liszt Ferenc, Basilides Mária (1923) stb.

Reményi főleg az éremhátlapok figurális komponálásának igen ötletes mestere, azonos témákból számos variánst találunk érmei sorában. Van olyan érme, melyhez többszáz rajzvázlatot készített. Orvosi érmein pl. a következő fontosabb jelenetek fordulnak elő: Korányi Frigyes (1955). kígyóval küzdő férfi jobbában fáklya. Semmelweis Ignác férfi akt kezében könyvvel és fáklyával, Veszprémi István nyitott könyv közepén fáklya és kígyó, Szegedi Orvosi Egyetem álló lepelbeöltözött férfi kezében felemelt fáklya és irattekercs, Brunner Emőd (1935) nyitott könyv mécsessel, Preisz Hugó (1935) férfi hatalmas mikroszkóppal, Rothmann Ármin (1921) férfi akt kígyóval. Ezeknek mind szimbolikus jelentősége van. Több vágatató lovas-kompozíció is található munkásságában: Lovas dárdával (1910), Auróra (1918), Lovas lándzsával (1928), Magyar lovassport (1936).

Későbbi munkái között már feloldottabb kompozíciókat és íveltebb mintázásokat is találunk, pl. Szathmáry Tibor (1934), Manninger Vilmos (1935), Fejér Lipót matematikus és Banner János régészprofesszor.

Érmeinek gyakran költőien sejtelmes, mély gondolatokat rejtő a felirata, pl. Basilides Mária „A dal a szív beszéde” (1923), Babkó „Bűnöm, hogy éltem és hittem” (1923), Feleségem arcma „Csak álmodni szeretem az életet” (1924?), Babkó „Ha te nem volnál, nem látnám önmagamot”, Terstyánszky „Csak a kötelességemet teljesíttem” (1928), ifj. Pachér Béla „Jöttem, hogy szeresetek, szívetekre öleljetek” (1932). Ezek a szépen hangzó, allegorizáló feliratok szorosan kapcsolódnak az éremkompozíciókhoz, szavakban igyekeznek hangsúlyozni azoknak értelmét.

⁵ A katalógusban 366 érem szerepel, de a valóságban ennél kevesebb volt kiállítva.

Alkotásai sorában gyakoriak a kitüntető jutalomérmek, melyek több példányban készültek és kerültek szétosztásra, pl. Auróra (1918), Éremkedvelők Egyesületének jutalomérme, a Pécsi Dalárda félszázados jubileumának emlékérmé (1912), Országos Dalosverseny érme (1928) stb. vagy az olyan egyedi darabok, mint pl. Rudnay Gyula, Gerevich Tibor, Banner János stb. jubileumára, vagy kitüntetésére készültek. Ezért a szép és gazdag munkásságért Reményi számos kitüntetést kapott, olyan eset is előfordult, hogy saját érmével tüntették ki.⁶ 1908-ban, az Éremkedvelők Egyesülete által hirdetett pályázaton a „Turi lány” című plakettjével második díjat nyert, majd 1911-ben a Nemzeti Szalon jubiláris aranyérmével tüntették ki. Párizsban két alkalommal arany diplomát kapott. Elnyerte a Szinyei Társaság kisplasztikai és a Műcsarnok Grünwald-díját.

Reményi több mint félévszázados érmészeti munkássága egységes képet alkot. Lényeges stílusváltozásokat nem találunk benne, inkább fejlődésének periódusai figyelhetők meg. Hűségesen követte az antik hagyományokra visszanyúló, reneszánsz-kori, eszményien klasszikus éremművészetet, és mégis valami újat alkotott a mának. Érmei művészi megjelenése majdnem azonos mindig, mégsem unalmas számunkra, mindegyik alkotása jellegzetes szépségű.

Századunk modern művészi törekvései, az új formák nyugtalan keresgélése megbontotta éremművészetünk klasszikus egységét. Főleg a fiatalabb generáció vázlatosan kidolgozva, pillanatnyi impressziókat igyekszik kifejezni alkotásaiban. A szabályos köralak, vagy szögletes forma helyét a szabálytalan deformálódott, szinte véletlenszerű formátum, a precízen megszerkesztett kompozíció és a gondos megmunkálás helyét egyre inkább a foszlányos, sejtelmes, rögtönzött formaképzés vette át. Ebben a változó, új utakat kereső, a realizmus útjáról elcsapongó nyugtalan légkörben Reményi napjainkban is sorra alkotja legszebb érmeit, melyekben a régi klasszikus éremművészi szépség születik újra kezenyomán.

Soós Gyula

⁶ A Szegedi Orvosi Egyetem kitüntető érme 1937.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A kiskunmajsai friesachi éremlelet

Az 1920-as években Deli Antal kiskunmajsai lakos tanyájának építésekor egy kis edénykében érmeikkel telt vászonzacskót talált. Az edényt, sajnos, szétérték, s a vászonzacskó a szabad levegőn szétfoszlott. A pénzeket azonban Frech Miklós tudományos kutató — akinek ez úton is köszönetet mondok, hogy számomra lehetővé tette a lelet közlését — megmentette, és ezek a keszthelyi Balaton Múzeumba kerültek.

A leletben 5 db magyar brakteátán kívül 29 db friesachi dénár van. Meghatározásaikat az alábbiakban adjuk:

Rövidítések:

L: Arnold Luschin—Ebengreuth: Friesacher Pfennige. Numismatische Zeitschrift 56 (1923) 33—146.
BE: Egon Baumgartner: Das Friacensis Gepräge und seine Beischläge. Ugyanott. 68 (1935) 67—88.
r: retrográd felirat.

A

CNH. I. 272. 5 db 0,32, 0,29, 0,21, 0,14, 0,09 gr. 2 sérült.

B

- 1, L. 6. BE. 1. r. ...ACE L^..... 0,775 gr.
- 2, L. 6. BE. 1. r.CE L^~..... 0,76 gr.
- 3, L. 17. ...B.....~ 0,69 gr.
- 4, L. 18.EP~ 0,77 gr.
- 5, L. 18.~ 0,75 gr.
- 6, L. 19. E) EBERHA.....~ H) r. F..I~ACh 1,05 gr. sérült.
- 7, L. 19. E) .BER...~EP.. H) olvashatatlan. 0,74 gr. sérült.
- 8, L. 21.H..... 0,94 gr.
- 9, L. 21. olvashatatlan. 0,76 gr.
- 10, L. 24. olvashatatlan. 2 db. 0,90 0,72 gr.
- 11, L. 25.F..... 0,86 gr.
- 12, L. 25. olvashatatlan. 7 db. 1, 26 1,00 0,99 0,92 0,85 0,64 0,61 gr.
- 13, L. 118. ...ERHA..... 0,93 gr.
- 14, L. 123a.R.~ 0,76 gr.
- 15, L. 132. olvashatatlan. 0,43 gr. sérült.
- 16, L. 194. olvashatatlan. 4 db. 0,81 0,80 0,72 0,67 1 sérült.
- 17, L. 198.H..... 0,76 gr.
- 18, L. 301. E) DVXCA..... H) ..P..... 0,81 gr.
- 19, L. 349. E) P..T.....C.. H)VO..... 0,87 gr.

Ezekről a friesachi dénárokról bizonyosan tudjuk, hogy egy kivételével a XIII. század első felében, illetve az előtt verték őket. Pontosan az alábbiak szerint oszlanak meg:

Az érseki veretek közül 2 db még XII. századi. II. Eberhard salzburgi érseknek (1200—1246) 1240 előttől 17 db verete van leletünkben, 2 db nem keltezhető pontosabban. Ezeken kívül IV. Henrik andechsmeráni hercegnek (1204—1228) 1, Bernhard karinthiai hercegnek (1202—1256) 1230 előttől 5, VI. Lipót steier hercegnek († 1230) pedig 1 verete.

A pontosan keltezhető érmeiket tehát 1240 előtt verték. Ezek alapján bizonyosra mondhatjuk, hogy a lelet elrejtésének oka a tatárok betörése volt, és 1241-ben került földbe.

Gedai István

Bodó István hagyatéki leltára 1537-ből

A mohácsi vész körüli idők pénzforgalmát érdekesen világítja meg Bodó István választott boszniai püspök és ábrányi apát hagyatékát illető három egykorú írásos feljegyzés. Az első János királynak egy Váradon, 1537. augusztus 15-én kelt parancsa, melyben utasítást ad, hogy a meg nem nevezett címzett néhai Bodó Ferencnek és néhai Bodó István püspöknek ingóságait és okiratait Bodó Ferenc Klára nevű leányának adja ki.¹ A második irat e paranccsal nyilván egykorú fogalmazvány, mely Bodó püspök értékeit sorolja fel. Először a főpap ötvösművészeti tárgyairól szól (virágos fedeles aranyozott serleg, három helyen aranyozott, ezüst lábas pohár, aranyozott ezüst handzsár, ezüstözött bíborszínű öv, két kis ezüst tálca, egyik közülük aranyozva, ezüst pohár, 14 ezüst kanál, egy nagyobb ezüst tálca tokkal, aranyozott és ezüstözött köves női öv csüngővel, ezüstözött villa disznósértéből). A leltár hátlapján azonos írással részletes jegyzék olvasható a püspök arany és ezüst pénzeiről. Ezek a következők: 65 darab különböző arany forint, két régi arany forint, két török arany forint, két régi ezüst pénz, 14 egyenként 8 dénárt érő német ezüst garas, két egyenként 20 dénárt érő ezüst garas, 6 egyenként 16 dénárt érő garas és végül 20 forint 80 dénárt érő folyó pénz. E felsorolás után szerepel még egy török kancsó ezüst fedele és egy nagy aranyozott ezüst kehely paténával.² A harmadik irat az előzővel azonos írású jegyzéket tartalmaz Bodó püspök saját és elzálogosított ingóságairól, melyet a pécsi püspök a pécsi egyház részére Matusnai Kristófnak adott át. Tanúk voltak Török Bálint, Mérei Mihály, László deák a pécsi vár gondnoka, János püspöki helynök, Mekcsei Ferenc pozsegi prépost és Henyei János pécsi kanonok. A saját ingóságok közt olvasunk 5 marka 4 lat súlyú ezüstről, két asztali készletről és négy törölőruháról. Az elzálogosított holmik a következők: két paplan (20 forint értékben), egy kancsó (32 forint értékben) és Baráth Fábian ezüst tálcája.³ E legutóbbi feljegyzés értéke szempontunkból abban rejlik, hogy belőle világosan kiderül Bodó püspök ingóságainak a pécsi egyházzal fennálló kapcsolata. János király említett parancsa tehát nyilván szintén a pécsi egyháznak szült. Érdekes, hogy ugyanez időben kerültek Pécsre a török veszély miatt Miklós mester boszniai olvasókanonok révén a boszniai káptalan kincsei is. Ezeket előbb Gyöngyösi János boszniai prépost és pécsi olvasókanonok őrizte, majd ennek halála után Sulyok György pécsi püspök az ottani várba vitette. Sulyok elhunytakor a kincseket a pécsi káptalan veszi át. Az 1537. december 6-án kelt erre vonatkozó egyezség a drágaságokat részletesen felsorolja. A káptalan kiköti, hogy — ha János király kívánja a gazdag boszniai felszerelés kiadatását, vagy ha annak megóvását az ellenségtől nem tudja biztosítani — a visszaadás kötelezettsége alól mentesül.⁴ Mindebből kitűnik, hogy a boszniai püspök és káptalan értékes ingóságait 1537-ben a pécsi káptalan őrizte s velük János király rendelkezett. Ennek eredményeképpen kaphatta meg Bodó Klára apjának Ferencnek, valamint István püspöknek holmijait és okleveleit. A püspökről egyéb adatot nem ismerünk, de a fentiek alapján valószínű, hogy Bodó Ferencnek, János király kipróbált hívének fivére, esetleg unokatestvére lehetett. A közeli rokonságot éppen a király szóban forgó parancslevele bizonyítja. Bodó püspök felsorolt ingóságai a XV–XVI. század fordulójának iparművészeti alkotásai voltak, melyek anyagi értékük mellett jelentékeny művészi értéket is képviseltek. A darab szerint felsorolt 93 érme a leírás alapján nagyrészt forgalomban, illetve használatban levő pénz lehetett. A két-két réGINEK mondott aranyat és ezüstöt XV. századi, Mátyás vagy korábbi király által vert forintnak, illetve dénárnak tarthatjuk. A német garasok eredetét Szászországban vagy Salzburchban kereshetjük. Mindkét fajta garast használták nálunk. Az említett 20 forint 80 dénár egykorú váltópénz volt. Az érmek száma és változatossága egész kis gyűjteményt mutat, mely összetételében az egykorú érmeleletekre emlékeztet. Ha a rendelkezésünkre álló adatokból nem is feltételezhetjük Bodó püspöknél a gyűjtés kifejezett szándékát, mégis figyelemre méltó az az írásos tudósítás, mely a török hódoltság fenyegető árnyékában hírt ad pusztulás elé néző régi magyar iparművészeti alkotások mentési kísérletéről s egy feltehetően művészetkedvelő főpap azóta veszendőbe ment értékeiről.

Entz Géza

¹ Orsz. Levéltár. Fényképgyűjtemény. 46. doboz. 56 (82). Gyulay—Kuun lvt.

² Uo. 46. dob. 60 (86).

³ Uo. 62 (88).

⁴ Ifj. Entz Géza: A pécsi székesegyház kincseinek sorsa. Pannonia. VII. 1941—1942. 329—341. A dolgozatban közölt oklevelek is a Gyulay—Kuun levéltárban vannak.

Bodó István választott boszniai püspök hagyatéki leltára 1537 körüli időből. O. L. Fényképgyűjtemény. 46. doboz. 60 (86).

Res domini Episcopi Bodo Item vna cupa cum Copertura deaurata cum floribus. Item vnus Cratus Argenteus cum pedibus In tribus locis deauratus mediocris Item vnus hangyar argenteus deauratus In Extremitate fractus, Item vnus Cingulus ex purpura Brunaticj coloris Argentatus satis vilis Item due Tacie Argenteae Altera deaurata, parue Item Cratus Argenteus sine Auro, Item Coclearia argentea quattuordecim Item vna tacia Argentea Maior cum teca Item vnus Cingulus Muliebris vlgo Maych Argentatus et deauratus cum lapillis vilibus et pendula In fine Item vna furca ex dizno serte deargentata

A Hátoldalon:

Item Aurej floreni diuersi generis Sexaginta quinque
Item duo floreni Aurej Antiquitatum
Item duo floreni Aurej turcalis
Item duo Numj Argentej Antiquitatum
Item Grossi Argentej germanicj singuli singulos octo Numos facientes quattuordecim
Item grossi Argentej duo facientes singuli d XX
Item grossi sex facientes singulj denarios XVI
Item floreni currentis Monete XX d LXXX
Item tegumentum vnus Cantarj turcalis
Item vnus Calix Argenteus Magnus cum patena dauratus.

Bodó István saját és elzálogosított ingóságainak jegyzéke 1537 körüli időből. O. L. Fényképgyűjtemény. 46. doboz. 62 (88).

Regestrum rerum domini Bodo Episcopi propriarum et Impignoratarum per Reuerendum dominum Episcopum Ecclesie Quinque-ecclesiensis domino Christophoro Matwsnaj coram Infrascriptis redditarum.

Item Argentj Marce quinque Lathones quattuor

Item Mensalia duo

Item Manutergia quattuor

Res Impignorate

duo paplon pro florenis XX

Itemvna Cupa pro florenis XXXII

Itemvna Tacia argentea Fabiani Barath

Hec sunt redditu presentibus Magnifico, Egregijs honorabilibus dominis Valentino Therek, Michaeli Merej, Ladislao literato prouisore curie Castrj Quinqueecclesiensi, Joanne vicario, Francisco de Mekche preposito Posegano et Joanne de Hene Canonicis dicte Ecclesie Quinqueecclesiensis.

Székesfehérvári bárcák a XVIII. században

I. ZSIDÓ BÁRCA

1742-ben Székesfehérvár új, addig ismeretlen adót vetett ki azokra a zsidó származású kereskedőkre, akik a városban töltötték az éjszakát.¹ Ezért 1743 legelején Blessel Hirschl móri védett zsidó és Hirschl Izsák veszprémi zsidó bíró azzal a kéréssel fordultak a városhoz, engedje meg ennek az adónak megváltását évi átalány fejében. Márc. 5-én elutasító választ kaptak, sőt úgy határozott a város, hogy „keinen Juden / ohne Erlegung eines Thallers / allhier übernachten” fogja csak megengedni.²

1753. február elején — tehát pontosan tíz év múlva — a lovasberényi, óbudai és környékbeli zsidó származású kereskedők egyenesen a Helytartótanácsához fordultak panaszukkal. Előadták, hogy Székesfehérvár évek óta külön adót vetett ki azokra a zsidókra, akik a városon átmentek, és pedig fejenként 7 krt, minden egyes szekér után pedig 3 krajcárt, ha pedig ott „über Nacht aber 1 fl. 30 kr. (soferne wir alda verbliben) zahlen müssen.” Így van ez már 1743 óta „alleinig, weillen wir unser ansuchen nicht urgiret”, így van ma is. Most azonban a város újabb nehézséget támasztott: „dasz gahr kein Jud in die Stadt gehen, sondern bey dero schrankhen Baumb (tehát a város sorompójánál) alda warthen und bleiben muesz.” Ez lehetlenné teszi kereskedésüket, már pedig mióta türelmi adót fizetnek, ők „aller Orthen in Hungarn tollerieret”, ennek ellenében kereskedhetnek is.

Kérvényükhöz mellékelnek egy vámbárcát (boletta), mely fel van varrva egy ív papírra. A 30/31 mm vastag sárga karton a város benyomott pecsétjével, egyik oldalán a sarkokban az évszám 1752, hátlapján vízszintes vonal felett 7 kr., alatta Juden és egy olvashatatlan aláírás látható, tintával írva. (VI t. 1. sz.)

¹ Az ilyen adónak a neve Pesten: „Schlafgroschen”.

² OL. Helytartótanács, Acta Judaica fasc. 997. p. 26.

A Helytartótanács febr. 12-én jelentéstételre utasítja a várost és megjegyzi: a zsidók 1744-ben tett panaszára már akkor meghagyta, hogy ha a város privilégiummal nem tudja bizonyítani az ellenkezőjét, nem tilthatja meg a zsidók átjárását a Városon, most tehát megismétli, hogy „quatenus Judaeos quaestus causa in civitatem hanc venturos citra ullius taxae desumptionem admittere” tartoznak.

II. KÖVEZETVÁM³

1786. febr. 16-án a Pesti kamarai Administratio felszólítást intézett Székesfehérvár városához, tegyen jelentést, miféle visszaélés történt a városi útdadó és helypénz szedése körül.

A város márc. 10-én kelt válaszából kitűnik, hogy a vizek és erődítmények között fekvő Székesfehérvárra csak néhány út vezet, melyeken a város emberei útdadó és helypénz címén (Pfastergebühr) az átmenő vagy a város piarcára jövő szekerektől illetéket szoktak szedni. Jelentéséhez több mellékletet csatol a város, melyek közül a C) jelzésű mellékletben felterjeszti a város 1768. évi statútumát — kitől mennyi illetéket kell szedni —, az A) jelzésű mellékleten pedig egy ív papírra felvarrva mellékeli a régibb és újabb időkben használni szokott Boletták egy-egy példányát. Ebből kitűnik, hogy a városnak 1768-ban rézbárcái voltak, melyek azonban sokba kerültek, sok el is kallódott belőlük, mert a gyerekek játéknak használták, azért a város áttért a szintén eredetiben mellékelt papírbárcák használatára. Ez utóbbiakat viszont az egyik vásárbíró meghamisította és ezáltal — bár nem jelentékeny — kárt okozott a városnak. Mint a jegyzőkönyvből kitűnik, a hamisítót meg is büntette a város.

A rézbárcák tehát hosszabb ideig — 17 évig voltak forgalomban: „Zettln von Messing Blech angeschafft, welche sie denen herein passierenden Fremden, jegleichen nach seiner Class zur Weisung der Marktrichters eingehändigten. Diese dauerten lange Jahre, aber mit grossen Kosten, massen viele von diesen Zettln theils durch die ankommende unversehener Weise in Verlust gerathen, theils aber vorsätzlicher Weise entwendet und zu einem Kinder Spiel entführt worden”.

1785. nov. 9 óta „förmliche, mit der Stadt Wappen gezeichnete von Steifen blauen Pagine” vannak forgalomban, de már ezelőtt is voltak ugyanily fehér papírbárcák is, és pedig:

1. 1768 előtt is volt vámcédula, bár ilyet nem mellékel a város.
2. 1768. nov. 29. után „Uj Czédulák” kerültek forgalomba rézbádógból 5 féle értékben.
3. 1785. nov. 9-én kék papírgyegy került forgalomba.
4. 1786 után ugyanilyen méretű fehérkartonok, 5 féle — 2, 5, 7, 10 és 17 d. értékekben.

A fehér kartonok $3 \times 2,8$ cm nagyságúak. Előlapjukon a város préselt (domború) címere, a sarkokban tintával írva 1786. évszám. A hátapon — fent római, lent arab számmal — 2, 5, 7, 10 és 17 dénár. (VI t. 2—6 sz.)

Az 1768-ban bevezetett „Zettl von Messing Blech” az előbbiekkal azonos értékben. Előlapján domború keretben S W B, alatta római számok: II, V, VII, X vagy XVII. Mérete: $3,5 \times 3$ cm. Hátlapja üres. Az SWB betűk feloldása = Stuhlweissenburg, azaz Székesfehérvár német neve. (VI t. 7—11 sz.)

Az egyetlen kék karton boletta $3 \times 3,5$ cm. Hátán 2 — II. (VI t. 12 sz.)

Horváth Tibor Antal

Függelék

I. 1753. február 8.

Judaei Vetero-Budenses et aly in illa Peripheria existentes, ratione tollendae per civitatem Albaregalensem ab iisdem eo adventantibus exigi solitae certae taxae supplicant.

„Hochlöbl... Statthalterey Ihro Excellenzien... Herren. Euer Excellenzien und Gnaden sollen wür Handels Juden in tiefster unterthänigkheit gehorsambst vortragen, wasz gestalten der Magistrat zu

³ A város „Weeg, Maut und Platz Gefälle” néven nevezi, vagy Poleten, Zettl, Messing Blech-nek mondja, a Kameraladministration „Pfastergebühr”-nek írja.

A boleta szónak számos jelentése van:

- a) Balassa József: A magyar nyelv szótára szerint: „Pénzt helyettesítő jegy” (Bp. 1940).
- b) Balita (= boleta). 1673. a 30-ados tölgyfa és nyírfa balitát használ, melyre felrója a kivitt, vagy behozott állatok számát. OL. U. et C. f. 20. Munkácsi urbarium (Magyar Nyelv 1906. 130).
- c) „Boletta a m. ellenőrzőjegy, vámcédula, vámbárca az árukhoz a vámrendelkezéseknek megfelelően kitöltött útlevele” (Közgazdasági Enciklopédia, Bp. 1929.).
- d) „Boletta az olyan árubevallási elnevezés a régi (1853 előtti) osztrák vámanyagban, amelyen már a vámhivatal is feljegyezte a megvámolásra vonatkozó adatokat s amely vámnyugtául is szolgál.” (Révai kereskedelmi, pénzügyi és ipari Lexikon. Bp. 1929)
- e) Du Cange szerint: „Bolleta... Domus in qua Bolleta seu Scheda hospitandis militibus expeditur”. „Bulla, quae Chartis appenditur”.

Stuhlweissenburg schon vor villen Jahren vor sich eigenmächtig auf unsz Juden eine Laibmauth (so vorhero niemahls gewesen) errichtet: und haben wür, die Persohn verstehend, so in Stuhlweissenburg zu thuen und Verrichtungen gehabt, zutags 7 kr., gleich wie dieses Zeichen anlag A. wiest, und von einen Kallen⁴ oder Wagen 3 kr. extra bey Tage, über nacht aber 1 fl. 30 kr. (soferne wür alda verbliben) zahlen müssen: welches eigenmächtige Begünnen der Statt wür zwar damahls und zwar A. 1743. gehorsambst angezeigt, alleinig weillen wür unser ansuchen nicht urgiret, so ist es also bisz anhero bei diser Leib Mauthe verbliben. Nunmehr aber verbietet unsz gedachter Magistrat gahr auf dasz neue und freyer Dings, dasz gahr kein Jud in die Statt gehen, sondern bey dero schrankhen Baumb alda warthen und bleiben muesz, durch welches unsz aller Handel und Wandel gestöhret wirdt, ja auch da wür noch ville Schuldner und auszständige forderung darinnen zu suchen haben, nichts alsz dasz Lange nachsehen mit grösten unseren schaden übrigen: Wann nun vermög Allerhochst. Kays. Königl. gnädigster Resolution wür aller Orthen in Hungarn tolleriret, und daher unser Tolleranzgelder abführen müessen, derley Inhibition und eigenmächtiges Vertolleriret, und aberdem Comercio schädlich und hinterlich, folgsamb dem Aerario Regio nachtheillig, so haben wür both aberdem Comercio schädlich und hinterlich, folgsamb dem Aerario Regio nachtheillig, so haben wür umb gnädigste untersuchung und remedie gehorsambstes fuszfähliges Bitten höchst dieselbte geruchen, dise unsers anzeige und Beschwäurnussen zu Ir wegen und zu untersuchen, und gnädigste Remedue sehn vor zukheren, damit wür doch nicht zu schaden komen und an unseren Comerciern ruiniret werden: die wür Gnade anhoffen und unterhänigst gehorsamster sterben, Euer Excellenzien und Gnaden unterthänigst gehorsambste N. N. Juden Handelschafft von Lowosbeurin,⁵ Altoffen und selbiger Gegendt.

Mellékletképpen felvarrva egy zsidó vámbárca: Vastag sárgás kartonon a város száraz pecsétje.
Av.: a négysarokban tintával írott évszám $\begin{smallmatrix} 1 & 7 \\ 5 & 2 \end{smallmatrix}$

hátlapján: 7 kr. Mérete: 30/32 mm.

Juden. (olvashatatlan aláírással)

OL. Helytartótanács, Acta Judaica fasc. 997. pag. 26—90.

II. A. melléklet

Poleten.

Welche der Markth Richter zur bestättig auch der Zallung denen durch Passirenden zu ertheilen pflöct. (Ide van felvarrva 5 egyforma fehér karton, négyszögletes) mindegyiken a város belepréselt cimere, sarkaiában tintával: $\begin{smallmatrix} 1 & 7 \\ 8 & 6 \end{smallmatrix}$ évszám, hátlapján római és arab számmal 2, 5, 7, 10, 17 d. tintával)

Poletten.

Welche im Jahr 1768 dem Schranken-Wartern zu Bestimmung des Markth Richter Abnammes umgeföhret worden.

(Felvarrva 5 réz bárca, négyszögletes, de sarkain lemeteszve)

A préselt rézbárcán kereten belül $\begin{smallmatrix} S & W & B, \\ II, V, VII, X, XVII. \end{smallmatrix}$
alatta:

Poleten.

Welche zum Bestimmung dessen seit 9-te Novembris 785. bestimmt worden.
(Felvarrva: 1 db kék karton, a város bepréselt címerével. Hátán tintával: római és arab számmal 2—II.)

III. C. melléklet

Fejérvár 1768. nov. 29.

Az Tekintetes Nemes Magistratus Determinatioja szerint készült új Réz Czédulák eránt kiadott Magistralis Instructio és Ordinatio.

Minden sorompoknál lévő Bakterek, és Kapusok szorgalmatosan vigyázzanak, hogy az Uj Czédulák osztásában valamely gánts, avagy héjánosság ne történnyék, a melyeket is következendőképpen fognak osztódni:

Primo: Ebbül a Vármegyéből való fás, malomban menő, avagy onnand jövő ugyszintén az Vidéki Vármegyéből jövő üres kotsikkal, és szekerekkel lévő embereknek mindenkoron 2 pénzes réz Czédulák fognak adattatni. Akik pediglen s. v.⁶ Sörtést, egy két zsák Buzát, vagy más efféle eleséget hoznának a Piartzra, ezeknek 7 pénzeszt szükség adni (de ebben már az helypénz bé leszen számlálva), akik ellenben Terhes Szekerekkel, azaz több zsák Buzát, árpát vagy más méretendő Jóságokat hoznának a piartzra, azoknak is 7 pénzeszt köl adni, de ezen kívül a Vásárbíró által az mérő, vagy helypénz is fog desummál tatni; Az vásáron által menő, Buzát, Árpát, vagy más effélét vivő s itt nem áruló Szekereknek, ugy az ide jövő Meszes Kotsisoknak, ebben a Vármegyében lakó s terhes kotsisokkal, avagy Szekerekkel, Vidékről pediglen üressen jövő, s által menő Zsidóktul, valamint hogy 5 pénzek vetetődnek, ugy az kapusok, és Bakterek is ezeknek 5 pénzes czédulát fognak adni.

Secundo: Tojást, Dohánt, Gyapjút, Czitront, Bort, Gubatsot vagy más efféléket vivő Szekereknek, és Kotsisoknak 10 pénzeszt, Tyukász, Rákos, és Halas Szekereken lévőeknek ellenben minden válogatás nélkül 17 pénzes Czédulát adni szükséges.

Tertio: Minden által, vagy behajtó s. v. folkás Sörtés, Juh, vagy Szarvas Marhákat, és Lovakat jól meg olvasván és az hajtó emberrel az Nemes Város Cancelláriájára bé jövőn, számát igazán be adni

⁴ Carren?

⁵ Lovasberény.

⁶ s. v. = sit venia = bocsánat.

kötelessek lesznek, az honnand is a Szokott Taxát minden darabtul 1 pénzt le tévén, Szabad Czédulával el fog bocsájtatni.

Quarto: Vidékrül gyalog jövő, s a Piartzon akármit Puttonyban vagy kosárban árulóktul minden válogatás nélkül helypénzül fog desummáltatni 1 pénz.

Ezeken föltul a Nemes Emberek Kotsiai, ugy az Uraság dolgában járó Szekerek is, valamint ennek előtte, ugy most és jövőendőben is Vásár Birotul Szabad Czédulája lévén, szabadon fognak bocsájtatni. Ex senatu Liberae Regiaeque Civitatis Alba-Regalensis 29. mensis Novembris, Anno 1768. celebrato.

N. N. Biró és Tanács ibidem.

Extradatae per Josephum Hoffmann, Liberae et Regiae Civitatis Alba Regalensis ordinarium juratum Notarium.

Két magyarországi vonatkozású plakett

A sárospataki Kollégium múzeumának egyik legjelentősebb gyűjteményéről, az É r e m t á r r ó l az első feljegyzés 1760-ból maradt fenn. A 137 darabból álló éremgyűjtemény még akkor — egyéb múzeális vonatkozású tárggyal együtt — a főiskola Nagykönyvtárában volt elhelyezve.¹ Az 1871-ben létrejött ún. „Régiségtár”-ban, a Kollégium múzeumában 1880-ban már 3169 darab különféle érmet határozott meg br. Vay Miklós, az iskola főgondnoka, aki maga is foglalkozott éremgyűjtéssel és ebben a tekintetben nagy szakértelemre tett szert.

A régi pataki diákok által adományozott — ma kb. 5000 darabból álló éremgyűjteményből mutatunk be egy érdekességénél és ritkaságánál fogva különösen érdekes plakettet. (VII t. I.)

A plakett beszerzésének körülményeiről semmi közelebbi adatot nem tudunk. Minden bizonnyal, mint annyi sok más „régiség”, ajándékképpen került a múzeumba. A készítőjéről és magáról a tárgyról azonban már többet mondhatunk. A 17 × 18,2 cm nagyságú bronz plakett bal sarkában levő embléma feltünteteti a mester nevét, a készítés helyét és idejét: „IOHANN BERNHAR LIEDEMAN FECIT LEUTSOVIAE 1753”.

Liedeman Jánosról Mihalik József írt a lőcsei ötvösökről szóló cikkében.² A céhregesztrom szerint Liedeman 1759. július 8-án lépett be a céhbe, de mert Iglón telepedett le, a beiratási pénznek csak a felét kellett fizetnie. 1762-ben azonban visszatért Lőcsére, így a céh teljes jogú tagja lett.

A felirat szerint a plakettet 1753-ban készítette, ez tehát azt jelenti, hogy inas éveinek egyik termékéről van szó. Ez bizonyos mértékig meg is látszik a munkán. Az egyes elnagyolt részletek, például az alakok lába, a ferde állású tornyok, kezdetleges munkára vallanak. Viszont sok szép részlet is található a domborművön. A drapériák egészen szépek, a test mindenütt benne van a ruhákban, az arcok kidolgozása aránylag részletes és kifejezésük jó. Ha azonban összehasonlítjuk Szentpéteri József ötvösművész remekeivel Liedeman plakettjét, szembetűnő módon meglátszik az előbbi mester technikai tökélye és művészi nagysága. Mégis Liedeman művét korban az első plakettek közé sorolhatjuk, amelyek Magyarországon eddig ismereteseek.

Valószínű, hogy munkái közül ez a legjelentősebb, mert Kőszeghy Elemér mindössze két kannát említ tőle a magyarországi ötvösjegyekről, illetve ötvösökről szóló könyvében.

Beszélnünk kell még a plakett témájáról, vagyis arról: mit ábrázol a mű? Liedeman János minden bizonnyal valami előttünk ismeretlen német metszetet másolhatott le. A plaketten tornyos épületek előtt alabárdos, fegyveres, páncélruhás férfiak csoportját látjuk, akik egy leomló redőjű, hosszú ruhában levő, kezében kelyhet tartó férfit fognak közre. A kehelyből egy madár repül ki. A plakett ezek szerint János evangélista csodatételét ábrázolja. A hagyomány szerint János evangélistát meg akarták mérgezni. Mielőtt azonban ivott volna, keresztet vetve megáldotta a kelyhet, amelyből a mérgező madár formájában kirepült. (Másik hagyomány szerint kigyó távozott a kehelyből.) Liedeman János plakettjének tehát ezt a címet adhatnánk: „Szent János legendája”.

A másik plakett, amit ismertetni szeretnénk, magántulajdonban szintén Sárospatakon található. (VII t. 2.) Az ezüstből készült trébelt dombormű átmérője 21, illetve 15,5 cm. Készítője a rajta levő mesterjegy szerint: „ICS” — Schwartz János Kristóf nagyszebeni ötvös, aki 1689-ben lett mester és 1705-ben halt meg. Ezt a munkáját Kőszeghy Elemér nem említi. Összesen tizenkilenc tárgyat, kelyhet, füles tálkát, fedeles kupát, tányért sorol fel, ez a darab azonban eddig ismeretlen volt. A plakett tehát 1689 és 1705 között készült. Témája eléggé

¹ Series librorum. 1760. Egyh. ker. Nagykönyvtár Sárospatak.

² Mihalik József: A lőcsei ötvösökről a XVIII. században. Arch. Ért. XXVI. 1906. 60—61.

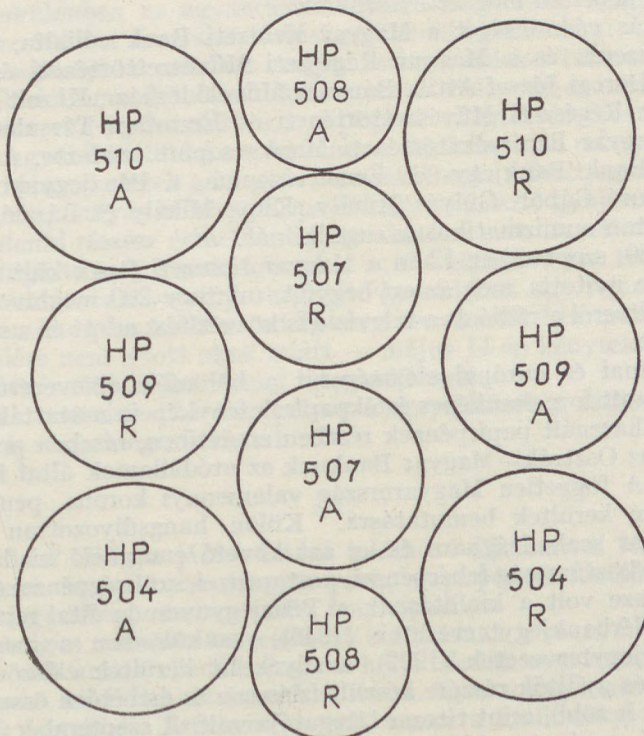
ismeretes: „Jézus temetése”. Német és olasz mesterek nagyjából hasonló módon ábrázolják Krisztus temetését, két-három angyallal, szarkofággal. A barokkos elrendezésű, szép kivitelű plakett Nagyidáról származott Sárospatakra, valamikor Biblia fedőlapját díszítette.

Az ismertetett domborművek művészi értékét, ritkaságukon túl nagyban emeli az a tény, hogy mindkettő a magyarországi plakettművészet első darabjai közé tartozik.

Takács Béla

Wurschbauer Károly érmeinek ólomleverei

Wurschbauer Károlyt (1774—1841), a gyulafehérvári pénzverő éremvésőjét és emlékérem tervezőjét, a császár-királyi pár 1817. évi erdélyi látogatásával kapcsolatban úgy egyházi, mint világi személyek és szervezetek több emlékérem tervezésével és kivitelezésével bízták meg. E műveiből saját maga számára ólomlecsapatokat készített, melyeket 14×15 cm méretű fekete posztóalapra ragasztva, képszerű összeállításban, az alábbi elrendezésben tárolt:

Az egészet pácolt keményfakeretbe foglalta s a kép hátsó felén alkalmazott zárólapon, 13 sorban, saját kezűleg a következő magyarázatot írta:

„Zu Ehren und zum Andenken auf die
Zukunft S.” Majestaeten in Sieben-
bürgen um er zu fereewigen.
Obere Medaille von den hierigen Hoch.
Herren Bissof v. Rudnay. 2Avers 2Revers
Die Mitler von Landes Gubernium.
Die Untere grosse Meda. 1 Av. 1 Rev. von
hierigen DomKapitel, und die kleine
Münz von Thesaurarius H. Graf v. Haller.
Karlsburg am 30 August 1817
zu haben und ferfertigt fon

Karl Wurschbauer
SS 1ter Münz-Graveur et Meda.

A fenti tárgy néhai dr. Bod Péter bonchidai körorvos gyűjtéséből került elő, s jelenleg unokaöccsének, ez ismertetés írójának tulajdonában van addig is, míg a gyűjtő emlékezetére a Magyar Nemzeti Múzeumnak hagyományozza.

Szabédi Székely Pál dr.

Numizmatikai kiállítások

I.

Az 1705. december 24-én alapított Wiener Stadt Banco az 1759. november 1-én kelt ediktum alapján 1760-ban bocsátotta ki a rendelet keltezésével ellátott 5, 10 és 20 forintos „Zahlungspapier” (fizetőjegy) elnevezésű bankjegyeit, az első tulajdonképeni papírpénzt a volt monarchiában. A már megelőzően kiadott és különböző fizetőerővel felruházott papírpénzelőfutároktól eltekintve, ettől az időponttól kezdve bankjegy vagy államjegy formájában állandóan volt papírpénz a volt monarchiában és 1918 óta az utódállamaiban is, mégis erről a nevezetes eseményről egyedül Magyarországon emlékeztek meg akkor, amikor a „200 éves a hazai papírpénz” kiállításban ünnepelték meg az évfordulót.

Az emlékkiállítás védnökségét a Magyar Nemzeti Bank vállalta, szellemi irányítást a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Régészeti Művészettörténeti és Éremtani Társulat adott. A kiállítást a Dorogi József Attila Bányász Művelődésház „Ki mit gyűjt? Csereklub”-ja felkérésére a Magyar Régészeti Művészettörténeti és Éremtani Társulat Éremtani Szakosztályában működő Magyar Papírpénztörténeti Munkacsoport rendezte. A kiállítandó anyagot a Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Éremmúzeuma, a Pénzjegynyomda, Ambrus Béla, Bánki Vajk Emil, Doró Gábor, Gulyás Mihály, Kupa Mihály és László, Mák Ferenc, Nagy Sándor és Tolnai Márton numizmatikusok engedték át.

A kiállítást 1960. szeptember 12-én a Magyar Nemzeti Bank kultúrtermében a Magyar Nemzeti Bank elnöke nyitotta meg az egybegyűlt, mintegy 200 meghívott jelenlétében. Erről az ünnepélyes megnyitásról a rádió és a televízió is közvetítést adott és a sajtó is szinte kivétel nélkül megemlékezett.

A papírpénz kínai és európai előzményeit a különféle elnevezésű és kisebb-nagyobb fizetési erővel felruházott forgalomképes értékpapírok fényképein mutatták be. Ezután kerültek kiállításra a közösen használt papírpénzek részben eredetiben, részben pedig fényképeken. Az 1918-as összeomlást az Osztrák–Magyar Banknak az utódállamok által felülbélyegzett bankjegyei érzékeltették. A független Magyarország valamennyi korona, pengő és forint címletű papírpénzei eredetiben kerültek bemutatásra. Külön hangsúlyozottan kerültek kiállításra az 1848–49-es magyar szabadságharc és az azt követő emigráció kiadványai, valamint az 1919-es magyar tanácsköztársaság fehérpénzei, postapénzei, szükségpénzei és fémpénztervezetei.

Igen érdekes része volt a kiállításnak a Pénzjegynyomda által rendelkezésre bocsátott pengő- (1926) és tallérbankjegytervezetek (1946), nemkülönben a magángyűjteményekből származó máriásbankjegytervezetek (1922), amelyek itt kerültek először bemutatásra.

A szakemberek és gyűjtők részére készült izléseken és érthetően összeállított kiállításnak rövid három hét alatt is több, mint tízezer látogatója volt. A szeptember 30-án zárult kiállítás „Kétszázéves a hazai papírpénz 1760–1960” címen 58 oldalas jól szerkesztett tájékoztatót adott ki 500 példányban és az 1946. május 24-i keltezésű 1 millió mlpengős, valamint az 1946. június 3-i keltezésű 1 millió B. pengős bankjegyekre a fenti szöveggel nyomott emlékpénzt is bocsátott ki, az előbbi 200, az utóbbit pedig 100 példányban.

Mind e kiállításon, mind a következőkben az eredetiben ki nem állított pénzdarabok fényképeit — több, mint száz fényképről van szó — Ambrus Béla munkatárs több ezer darabot számláló fényképarchívumából választottuk ki. A kiállított fényképek zöme a Magyarországon nem található papírpénzelőfutárokat és unikális pénzjegyeket, valamint az ezekre vonatkozó egykorú dokumentumokat mutatott be.

II.

Tulajdonképpen még be sem fejeződött a „200 éves a hazai papírpénz” kiállítás, amikor — látva a közönség nagy érdeklődését — a 10 éves jubileumához közeledő és a Budapesti Történeti Múzeum keretébe tartozó Pesterzsébeti Múzeum egyik vezetőjével, Cseh József gyűjtőtárral megállapodott a Magyar Papírpénztörténeti Munkacsoport, hogy a volt Magyar Numiz-

matikai Társulat alapításának 60 éves jubileumát egybekapcsolva a Pesterzsébeti Múzeum jubileumával, ezek ünneplésére megrendezi „A magyar pénz története” kiállítást Pesterzsébeten.

A nagyközönség számára készült kiállítás felölelte a Magyarországon valaha is forgalomban volt mindenféle fém- és papírpénzeket. Bemutatta a pénzverés és a pénzjegynyomás fejlődését zömmel fényképekben, de eredeti verőtövekben és nyomólemezekben is, valamint egy középkori pénzhamisítási per pénzanyagát és bírósági iratait, nemkülönben a pénzhamisító Miklós mester kivégzését, fényképekben.

Hogy minél érthetőbbek legyenek a zömmel ezüsből készült apró pénzdarabok, az eredeti pénzdarabokon kívül tízszeres nagyításban is bemutatásra kerültek. A feliratok pergamentutánzó papíron korabeli betűtípusokkal készültek. A különböző korszakok pénzverőhelyeit és a magyar pénz elterjedését Észak-Európában térképek mutatták be. Az árpád-házi uralkodók dénárjainak vásárló erejét egy táblázat érzékeltette, bemutatva néhány közszükségleti cikk árát. Bemutatásra kerültek a Magyar Pénzverde által rendelkezésre bocsátott pénzverőeszközök, többek között Apaffy Mihály tallérjának 1661. évi verőtöve és a Pázmány, valamint Liszt 2 pengősök hátoldalának mintapéldányai. A Pénzjegynyomda 1926. március 1-i keltezésű 20 pengős bankjegy anyalemezét és a Nagykanizsai Múzeumtól kölcsönkapott 1919-es helybeli papírpénzszükségpénzeinek 1 és 2 koronás nyomólemezeit is bemutatta a kiállítás. Igen érdekes része volt a kiállításnak II. Rákóczi Ferenc fémpénzei és egy korabeli német gúnyvers, nemkülönben az ugyancsak kiemelt 1848–49-es magyar szabadságharc és emigráció, valamint az 1919-es tanácsköztársaság különféle kiadványai.

A papírpénzek csoportjánál mindkét magyar infláció érdekes táblázattal, illetve grafikonnal érzékeltette az infláció romboló hatását, különösen az 1945–46-os inflációét, amely szomorú magyar világrekordként van nyilvántartva a papírpénz világtörténetében.

Az elérhető legnagyobb kiállítási anyag zömmel Ambrus Béla munkatárs gyűjteményéből származott, az ebből hiányzó részek a Magyar Nemzeti Bank, a Pénzjegynyomda, a Pénzverde, a Nagykanizsai Múzeum, Gulyás Mihály, Kupa Mihály és László gyűjteményeiből kerültek ki.

A kiállítás mindenki részére érthetően és élvezhetően volt összeállítva és hatalmas anyagával valósággal lenyűgözte még a szakembereket is, ezt különben Dr. Huszár Lajos, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának vezetője megnyitó beszédében úgy fejezte ki, hogy a magyar pénz történetéről ilyen komplex kiállítás eddig még nem került bemutatásra Magyarországon.

A kiállítás — előre nem látott okok miatt — május 14-én kénytelen volt kapuit bezárni, de ilyen rövid idő alatt is több, mint tízezer látogatója volt.

A kiállítás 1961. március 19-i ünnepélyes megnyitásáról a rádió helyszíni közvetítést adott és a napilapok is sorra megemlékeztek róla.

III.

1961. június 18-tól 28-ig a járási úttörő találkozó alkalmával Nagybatonyban a helyi Bányász Szakszervezet mutatta be Magyarország papírpénztörténetét 1900-tól napjainkig, részben eredeti pénzjegyekben, részben pedig fényképekben.

Az érthetően és igen izlésesen összeállított kiállításnak e rövid időn belül is több, mint nyolcszáz látogatója volt annak ellenére, hogy a helyi iskolák nem mindegyike vitte el növendékeit erre az okulásra kiválóan alkalmas kiállításra. Igen sokan keresték fel ellenben a környező városokból és falvakból. Érdekessége volt ennek a kiállításnak, hogy a takarékoság propagálása is ésszerűen bele volt kapcsolva.

Egy-egy ilyen pénztörténeti kiállításnak a tulajdonképpeni jelentősége abban van, hogy az érdeklődőkön kívül seregszemlére gyűjti össze a gyűjtők kisebb-nagyobb csoportját, akik megismerik egymást, tanulnak egymástól, fölös anyagukat elcserélik és mindegyik nagyobb tudással, gyarapodott gyűjteménnyel, jókedvűen tér haza otthonába, ahol újult erővel és talán hatalmasabb célkitűzésekkel hódol nemes szenvedélyének. Főleg vidéki viszonylatban van kiemelkedő jelentősége az ilyen kiállításoknak, mert ott inkább magukra vannak utalva a gyűjtők, nehezebben találhatnak egymásra, az amúgyis ritka szakirodalom alig-alig jut el hozzájuk és csak nagyritkán kerülnek be gyűjtői szervezetekbe.

A nagybatonyi kiállítás, amely rövid négy év alatt már a második ilyen természetű vállalkozás volt, mindenben megfelelt a fentebb említett követelményeknek. Nemcsak a régipénzgyűjtést mozdította elő igen nagy lépésekkel, hanem példát mutatott — immár másodszer — a nálánál sokkal nagyobb és anyagiakban tehetősebb városoknak, ahol még nem jutottak el az ilyen természetű kiállítás nagyszerű és szerteágazó jelentőségének gondolatára.

A kiállítás anyagát Laun Ottó, Kupa Mihály és László gyűjteményeiből választották össze.

Július 25-én a kiállítás helyiségében — a helybeli bányász kaszinóban — Dr. Kupa Mihály a pénz keletkezéséről és a magyar pénz történetéről tartott nagy érdeklődéssel kísért előadást a nagyszámú megjelentek előtt.

Erről a kiállításról még azt is meg kell jegyeznünk, hogy a helyi sajtó — előttünk érthetetlen okokból — még a kiállítás tényéről sem emlékezett meg.

*

Az első kiállítás Dr. Kupa Mihály, a második Ambrus Béla, a harmadik pedig Laun Ottó tagtársak főrendezésében került lebonyolításra, mindenütt a Magyar Papírpénztörténeti Munkacsoport közreműködésével. Az első két kiállítás dekorációs anyagát Gulyás Mihály tagtárs állította össze.

sa—ay

ÉREMLELETEK

melyek a Magyar Történeti Múzeum Éremtárában kerültek feldolgozásra

Boldogháza (Szolnok m.) 659 db XVI. századi ezüstpénz. Utolsó évszám 1592. *Magyarország* II. Lajos dénár CNH. II. 306A K—A 1526, I. Ferdinánd dénár K—B 1528 (2), 1530, 1531, 1535 (3), 1538 (3), 1539 (4), 1540 (2), 1541 (6), 1542 (6), 1543 (5), 1544 (3), 1545 (7), 1546 (7), 1547 (4), 1548 (3), 1549 (5), 1550 (8), 1551 (9), 1552 (6), 1553 (8), 1554 (12), 1555 (6), 1556 (10), 1557 (9), 1558 (4), 1559 (2), 1560 (4), 1561 (6), 1562 (7), 1563 (6), 1564 (8), 1565 (5), 1566, kopott (2), H—P 1552, N—C 1554, 1555, egykorú hamis (8), Miksa dénár K—B 1565 (3), 1566 (8), 1567 (7), 1568 (10), 1569 (6), 1570 (5), 1571 (6), 1572 (9), 1574 (2), 1575 (7), 1576 (17), 1577 (16), 1578 (10), Rudolf tallér K—B 1588, 1590, féltallér K—B 1588, dénár 1578 (4), 1579 (8), 1580 (22), 1581 (16), 1582 (4), 1583 (22), 1584 (16), 1585 (28), 1586 (19), 1587 (18), 1588 (22), 1589 (49), bizonytalan (2), H—S 1581, *Felső-Ausztria* I. Ferdinánd tallér é. n., *Tirol* I. Ferdinánd tallér é. n. (19), *Csehország* II. Ulászló weisspfennig é. n. (2), I. Ferdinánd weisspfennig é. n. (3), II. Miksa weisspfennig 1566, 1576 (2), II. Rudolf tallér Kuttenberg 1592, weisspfennig 1580, *Braunschweig-Wolfenbüttel* Julius tallér 1576, 1584, *Braunschweig* Wolfgang és II. Philipp tallér 1586, *Szászország* Albertini-főág Mauritius tallér 1548, August tallér 1569, 1572, 1579, 1585, féltallér 1582 (2), *Hamburg* város tallér 1586, *Köln* város tallér 1569, *Holland* tartomány tallér 1576, *Brandenburg-Küstrin* Johann garas 1545, *Porosz hercegség* Albert garas 1531, 1533, 1534, 1537 (2), 1538, 1541, 1545, *Liegnitz-Brieg* Friedrich garas 1542, *Lengyelország* Kázmér félgaras (4), Albert félgaras (23), Sándor félgaras (7), I. Zsigmond garas 1528 (2), 1531 (2), 1546, félgaras 1507 (2), 1509, 1510 (2), 1511, é. n., bizonytalan, Báthori István dutka 1585 (2), III. Zsigmond dutka 1590, 1591 (3), 1592 (5), *Schweidnitz* II. Lajos félgaras, 1524, 1525, 1526 (3), *Litvánia* Sigismund August négygarasos 1566, 1568, Báthori István 1582 (2), 1585, 1587, III. Zsigmond dutka 1590, *Danzig* I. Zsigmond garas 1532, 1536, 1540, *Riga* Báthori István dutka 1582, 1583, 1585, 1586 (3), 1589, 1590 (2), *Glogau* Kasimir garas é. n.

H. L.

Kérsején (Szabolcs-Szatmár m.) 302 db magyar dénár a XVI. századból. Utolsó évszám 1565. *Magyar dénáro*k II. Ulászló CNH. II. 278A K—G 1512, II. Lajos CNH. II. 306A K—A 1526 (2), I. Ferdinánd K—B 1528 (3), 1530, 1532 (2), 1534 (2), 1535 (5), 1536 (2), 1537 (3), 1538 (2), 1539 (6), 1540 (2), 1541 (4), 1542 (3), 1543 (4), 1544 (3), 1545 (4), 1546 (11), 1547 (4), 1548 (14), 1549 (9), 1550 (12), 1551 (8), 1552 (12), 1553 (7), 1554 (6), 1555 (6), 1556 (5), 1557 (7), 1558 (10), 1559 (12), 1560 (8), 1561 (5), 1562 (10), 1563 (16), 1564 (27), 1565 (6), kopott (8), Miksa 1565 (9), 1566 (25), 1567 (13), *Obulus* I. Ferdinánd K—B 1561, *Erdély* János Zsigmond dénár N—P 1557.

H. L.

Érsekvadkert (Nógrád m.) 351 db főként magyar dénár. Utolsó évszám 1589. *Magyar dénáro*k II. Ulászló CNH. II. 277 K—H 1507, II. Lajos CNH. II. 306A K—A 1521, L—V 1526, N—A 1526, I. Ferdinánd j. n. 1529, C—liliom 1528 (2), K—B 1528, 1529, 1532 (2), 1533, 1535, 1536 (2), 1538, 1539 (2), 1540, 1541 (3), 1543 (5), 1544 (2), 1546, 1547, 1548 (4), 1549 (6), 1550 (5), 1551 (2), 1552 (6), 1553 (6), 1555 (3), 1558 (3), 1559 (3), 1561 (3), 1562 (5), 1563 (3), 1564 (4), 1565 (2), bizonytalan (4), hamis (2), N—C 1554, Miksa H—S 1575, K—B 1565 (2), 1566 (4), 1567 (6), 1568 (8), 1569 (6), 1570 (2), 1571 (5), 1572 (5), 1573 (2), 1574, 1575 (6), 1576 (12), 1577 (6), 1578 (13), bizonytalan (2), hamis, Rudolf 1579 (12), 1580 (15), 1581 (12), 1582 (5), 1583 (5), 1584 (13), 1585 (12), 1586 (12), 1587 (9), 1588 (12), 1589 (24), bizonytalan (8), N—B 1581, hamis (3), *Erdély* János Zsigmond dénár N—P 1557, *Lengyelország* Wladislaus (1386—1434) félgaras, János Albert (1492—1501) félgaras (3), Sándor (1501—1505) félgaras, I. Zsigmond (1506—1548) félgaras, *Csehország* weisspfennig II. Ulászló (1471—1516), II. Lajos (1516—1526), II. Miksa 1571, 1573, 1575 (3), Rudolf 1579.

K.

Békéscsaba (Békés m.) 18 db vegyes érem a XIX. századból. Utolsó évszám 1840. *Magyarország* Ferenc dukát E 1822, 1830, tallér B 1822, 1824, 1826, G 1820, 1823, 1824, 30 kr. S 1807, 3 kr. B 1812, G 1812, O 1812, V. Ferdinánd 20 kr. E 1837, *Ausztria* M. Terézia tallér SF 1780, Ferenc tallér A 1828, 30 kr. A 1807, V. Ferdinánd tallér A 1840, *Szászország* Anton tallér 1831.

K.

Esztergom — Vasútállomás (Komárom m.). Többnyire sírleletekből előkerült érmek, összesen 16 db. *Magyarország* I. István CNH. I. 1. (3), Péter CNH. I. 8., I. Endre CNH. I. 11., CNH. I. 12., I. Béla CNH. I. 15., III. Béla CNH. I. 98., Róbert Károly CNH. II. 24., CNH. II. 58. (Buda város), Zsigmond quarting CNH. II. 129., II. Lajos dénár CNH. II. 306A K—G 1520, *Friesachi* dénár valószínűleg Luschin 189., *Bécsi dénár* Premysl Ottokár (1261—1276) vagy Rudolf (1276—1285) Luschin: Wiener Münzwesen 78, Bizonytalan (2).

H. L.

Esztergom (Komárom m.). XIII. századi magyar és friesachi pénzek összesen 133 db. *Magyarország* CNH. I. 88. (2), CNH. I. 244., CNH. I. 263. (5), ugyanaz töredezett (5), CNH. I. 263 (?) kopott, CNH. I. 272., ugyanaz töredezzve, CNH. I. 275. (7), ugyanaz töredezett (8), ugyanaz jobb kar alatt o, ugyanaz jobb kar alatt pont, ugyanaz, jobb kar alatt csillag, CNH. I. 280., CNH. I. 360., bizonytalan, *Friesachi dénár* Luschin 4., L. 8., L. 10 (2), L. 13 (2), L. 15 (2), L. 17 (3), L. 18 (2), L. 19 (8), L. 19 (?), L. 22., L. 23 (8), L. 25 (11), L. 28., L. 29 (4), L. 118 (2), L. 119., L. 122., L. 131., L. 132., L. 154., L. 155., L. 161., L. 190., L. 191 (2), L. 194 (5), L. 198 (4), L. 199., L. 204., L. 207., L. 213., L. 214., L. 294., L. 312 (8), L. cf. 337 de pástorbottal, L. 348., L. 350., L. 361 (7), Luschin: Wiener Pfennige 79, V. Albert (1411–39) Luschin: Wiens Münzwesen XXXI. p. 189., Brakteata (szembenéző koronás fej, jobb és bal arcához kutya simul, 19 mm, 0,55 g), a lelethez tévedt még egy bécsi dénár XIX. században hamisított ellenjeggyel (Barcsai címer).

K.

Rábaszécsény (Győr-Sopron m.) 19 db aranyforint, utolsó évszám 1529. *Magyarország* I. Ulászló CNH. II. 140. h—R, I. Mátyás CNH. II. 204A n-pajzsban két kalapács, II. Ulászló CNH. II. 255D n—3 rozetta, n—H és 2 címer, II. Lajos CNH. II. 295. h-címer 1525, CNH. II. 296A H—A 1523, I. Ferdinánd K—B 1527, 1529.

K.

Siófok (Veszprém m.) 316 db friesachi dénár. Luschin 5., L. 8 (2), L. 13., L. 15. (4), L. XIX. t. II. 4., L. 17 (41), L. 18 (12), L. 19 (29), L. XIX. t. VI. 7., előlap L. XXII. t. XIX. hátlap L. 19., L. 23 (57), L. 24., L. 27 (2), L. 118 (2), L. 119 (6), L. 121 (3), L. 123b (5), L. 130a (2), L. 131., L. 155., L. 158a (3), L. 161 (5), L. 183 (2), L. 187 (3), L. 189., L. 190., L. 191., L. XX. t. XV. 11., L. 194 (61), L. XXIII. t. XXV. 5., L. 198 (4), L. 199 (2), L. 200 (18), L. 202., L. 207 (4), L. 312 (25), L. 348 (3), L. 349 (2), L. 355., L. 361 (2), *Köln érsekség* I. Engelbert (1216–1225) Hävernich 17. t. 621., *Német császárság* II. Frigyes (1212–1250) Goetz XXXVII. t. 440.

K.

Érd (Fejér m.) 33 db XVI. századi tallér, utolsó évszám 1546. *Magyarország* I. Ferdinánd K—B 1555, *Csehország* I. Ferdinánd 1549, 1551, 1561 Kuttentberg, é. n. Prága, 1560 Prága, *Tirol* I. Ferdinánd 72 kr-os tallér é. n., tallér é. n. (3), *Salzburg* Michael 1555, *Brandenburg in Franken* Georg és Albert 1538, 1541, *Donauwörth* 1543 W, 1546, *Haag* Ladislaus 1549 CL—ED, *Kempten* 1540, 1545, 1546, *Leuchtenberg* III. Georg 1544, 1548, *Mansfeld-Eisleben* Johann-Georg-Peter-Ernst-Christian 1560, *Mansfeld-Schraplau* Gebhard Hans-Georg-Peter-Ernst 1547, *Müribach-Lüders* Johann Rudolf 1548, *Ostfriesland* II. Edzard 1564, *Stolberg* II. Ludwig 1548, *Szászország* Ernestini-ág Johann Friedrich Heinrich Johann Ernest 1540, Johann Friedrich Mauritius 1542, Albertini-főág Mauritius 1553 O—O, August 1557 IB, 1562 HB, *Ulm* 1547, *Schaffhausen* 1551.

K.

Budapest XI. ker. 342 darab XVI. századi aprópénz. Utolsó évszám 1593. *Magyarország* I. Ferdinánd dénár K—B 1528 (2), 1529, 152?, 1534 (3), 1536, 1537 (2), 1539 (2), 1540, 1541 (2), 1542, 1543 (2), 1544, 1545 (5), 1547 (5), 1548 (2), 1549 (4), 1550 (3), 1551 (5), 1552 (8), 1553 (9), 1554 (4), 1555, 1556 (3), 1557 (5), 1559 (2), 1560, 1561, 1562 (7), 1563 (3), 1564 (6), 1565 (2), bizonytalan (1), Miksa dénár K—B 1565, 1566 (5), 1567 (2), 1568 (4), 1569 (2), 1570 (5), 1571 (3), 1572 (3), 1574 (2), 1575 (5), 1576 (6), 1577 (8), 1578 (8), H—S 1574, obulus K—B 1572, 157?, Rudolf, féltallér K—B 1588, dénár K—B 1579 évsz. címer felett (5), 1579 évsz. köriratban (1), 1580 (12), 1581 (8), 1582 (7), 1583 (9), 1584 (7), 1585 (8), 1586 (8), 1587 (4), 1588 (7), 1589 (8), 1590 (6), 1591 (8), 1592 (9), 1593 (8), bizonytalan (2), H—S 1580, obulus K—B 1589, *Csehország* weisspfennig II. Ulászló é. n. (2), II. Lajos é. n., I. Ferdinánd é. n. (4), 1562, 1563 (2), 1564, 1566, 1570, 1571, 1573, 1574, 1576 (2), Rudolf 1580, 1589, bizonytalan, *Salzburg* Wolfgang Theodor féltallér é. n., *Lengyelország* IV. Kázmér félgaras, Albert félgaras (6), Sándor félgaras (9), I. Zsigmond garas 1527 (2), bizonytalan, félgaras 1507, 1508 (2), 1509 (3), 1511, bizonytalan, *Porosz terület* I. Zsigmond garas 1530 (2), 1531 (3), 1532, 1533, *Danzig* I. Zsigmond garas 1534, 1537, Báthori István 1577, *Schweidnitz* II. Lajos félgaras 1524, 1526 (2), bizonytalan, *Porosz hercegség* Albert garas 1531, 1532 (2), 1545 (2), *Liegnitz-Brieg* Friedrich garas 1543, 1544.

H.

IRODALOM

Dr. Kupa Mihály : Kétszázéves a hazai papírpénz 1760—1960. Budapest, 1960. 58 oldal

A Magyar Papírpénztörténeti Munkacsoport közreműködésével elkészített munka tulajdonképpen a hasonló nevű papírpénztörténeti kiállítás tájékoztatója, amely azonban nem a kiállításról ad tájékoztatást, hanem annak előzményeiről, a papírpénz történetéről és a papírpénzgyűjtés kérdéseiről. A tájékoztató szervezetenél négy részre osztható. Az első rész két cikket tartalmaz, ezek egyike a politikai bevezetés, másika pedig a kiállítás létrejöttével foglalkozik.

A második rész papírpénztörténeti cikkeket tartalmaz részben világviszonylatban, részben pedig a volt monarchia, illetve Magyarország viszonylatában, kiterjedve a papírpénzgyártás és a pénzjegynyomás technikai fejlődésére is. A harmadik rész a budapesti papírpénz közgyűjtemények keletkezéséről és a két legnagyobb magyar papírpénzmagángyűjtemény sorsáról értekezik. Lazán bár, de idetartozik a papírpénzgyűjtők szervezeteit ismertető cikk is, amely megállapítja, hogy Magyarországon csaknem kétszáz gyűjtő foglalkozik papírpénzek gyűjtésével.

A negyedik rész már kifejezetten a papírpénzgyűjtők célját szolgálja akkor, amikor szempontokat, sőt rendszereket ad a papírpénzek értékeléséről és az ezzel legszorosabb kapcsolatban levő ritkasági (menyiségi) és tartási (minőségi) problémákról. Ugyanezt a célt szolgálja — a sajnos nem teljes — magyar papírpénz bibliográfia is, amiből az a szomorú kép tárul az olvasó elé, hogy nem is az a tulajdonképpeni baj, hogy nem jelennek meg magyar papírpénztörténeti szakcikkek, katalógusok, hanem az, hogy azok — megfelelő magyar sajtóorgániumok hiányában — zömmel külföldön jelennek meg és így a magyar gyűjtőtársadalom részére szinte teljes egészükben hozzáférhetetlenek.

A szerkesztő dr. Kupa Mihályon kívül szóhoz jutott mindenki, aki a magyar papírpénzzel valamilyen kapcsolatot tart, így az előszóíró Lőcsei Pálon és Borz Lászlón kívül Ambrus Béla, Bánki Vajk Emil, Doró Gábor, Kovács Ottóné dr. Ellinger Magda, Loósz Gyuláné Lyachovics Emőke, Mák Ferenc, Nagy Sándor, Pálincás Ferencné, Pretsch Ernő, Tolnai Márton, Várnagy Gáborné Kádár Emőke és dr. Váry Egon gyűjtőtársak.

A tíz cikket tartalmazó ügyesen összeállított tájékoztató nemcsak a papírpénzgyűjtők igényeit elégíti ki, hanem a nagyközönség érdeklődésére is számot tarthat.

Tolnai Márton

Keresztényi József : Sportérmészet Budapest, 1960. Testnevelési Tudományos Tanács

A munka célja útmutatás a sportérmek és jelvények gyűjtői, — főleg az ifjúsági és kezdő gyűjtők számára, éppen ezért nem is lép fel tudományos igényekkel. Azonban adatai megbízhatósága, és helytálló megállapításai folytán — mivel hasonló tárgyú mű nálunk még nem jelent meg — tudományos kutatók is haszonnal forgathatják.

A sportérmek és a sportérmészet fogalmainak tisztázása után történelmi visszapiantást ad a sportjellegű veretekről. A sportérmek keletkezését II. Fülöpig vezeti vissza, aki olimpiai győzelmére pénzt veretett. A római korban is találunk hasonló pénzekre.

A mai értelemben vett sportérmekkel Magyarországon csak a XIX. század elején találkozunk, amikor Szentpétery készített sportplaketteket. Kiemeli a századvégén Beck, majd e században Berán, Reményi, Borsos és Ispánky munkásságát.

Felhívja a gyűjtők, elsősorban az ifjúságiak figyelmét a testkultúra tárgyi emlékeinek felkutatására, összegyűjtésére és tudományosan is felhasználható feldolgozására. Részletes útmutatást ad arra, miként lesz a gyűjtött sportérmek feldolgozásából sporttörténeti dokumentum.

A gazdag irodalmi jegyzék kitűnő forrásmunkákkal szolgál azok részére, akik elmélyültebben óhajtanak a foglalkozni sportérmészettel.

Garam Jenő

Commentationes de nummis saeculorum IX—XI. in Suecia repertis. Pars prima. (Szerk. N. L. Rasmusson és L. O. Lagerquist). Stockholm 1961. 8 r. 376 o.

Igen nagy fontosságú sorozat első kötete jelent meg a fenti címen, mely sorozatnak a célja a Svédországban előkerült vikingkori éremleletek minden szempont szerinti feldolgozása. A jelen kötet nyolc tanulmányt foglal magában, melyek hosszabb-rövidebb közleményekben az említett témakörre vonatkozólag rendkívül értékes anyagot közölnek. Elsőnek Nils Ludvig Rasmusson ad igen tömör és áttekinthető összefoglalást az egykorú éremleletekkel kapcsolatos problémákról, ami egyben bevezető tanulmányul szolgál. Ulla S. Linder Welin arab vonatkozású tanulmánya után közelebbről érdekel minket Vera Hatz értekezése az Otto—Adelheid dénárokról. A rendelkezésre álló óriási anyag alapján tipológiai sorrendbe állítja ezeket a különös pénzeket s bár csupán a deskriptív tipológiai

rendszerezés a célja, mégis, mint lényeges megállapítását említhetjük, hogy III. Ottó kora előtti leletből nem ismer ilyen dénárt. Ugyancsak V. Hatz tanulmányt közöl Mainz, Speyer és Worms pénzeinek szétválasztásáról az Ottók korából. Három további tanulmány (R. H. M. Dolley, F. Elmore Jones és J. Ingold tollából) egykorú angol pénzek problémáival foglalkozik. Végül Brita Malmer nagy összefoglaló tanulmánya zárja le a sort a XI. századi norvég pénztörténetre vonatkozó ismeretek részletes tárgyalásával. A megjelent publikációs-sorozat minket is eminensen érdekel, mert abban a roppant tömeg leletanyagban, ami Észak-Európa területén ezekből a századokból előkerült, magyar pénzek is szép számmal fordulnak elő és a további közlésekben gazdag anyagot remélünk a magyar pénzek észak-európai forgalmának pontosabb megismerésére nézve is.

H. L.

I. G. Szpasszkij : *Az orosz pénzrendszer*. Moszkva 1960. 122 oldal.

A közismert szovjet pénztörténésznek ez a munkája nem lép fel az orosz pénztörténet megírásának igényével. Nem tudományos szakkönyv, de népszerűsítő munkánál több. Olyan segédkönyv, amely kielégítheti a nem kifejezetten pénztörténettel foglalkozó történészek ilyen irányú igényét, s kiváló bevezető a gyűjtők számára, akiknek fontosságát Szpasszkij külön hangsúlyozza.

A szerző 9 fejezetben kíséri végig az orosz föld és nép pénzeit. Sajnos, a görög, a gyarmatvárosok érmeit nem érinti, az ismertetést a római pénzekkel kezdi, amelyek közül különösen az antoninianusok jelentősek. A római pénzforgalom a III. század után azonban megszűnt, s csak gyér iráni drachma-forgalom volt. Nagyobb fellendülés a VIII. században indult meg a bennünket is igen közelről érintő arab dirhemekkel. Ez a keleti pénz kitűnő történeti forrás, mert az érmeiken feltüntették az évszámot, az uralkodó nevét és a verdehelyet. Legnagyobb kiterjedését a X. században érte el. Ez számunkra is jelentős, mert sok honfoglalás-kori leletünk melléklete. A század utolsó negyedében forgalma csökkent, s a XI. században teljesen eltűnt.

A X. század végén bizánci milialisok és solidusok kerültek forgalomba, s ezek hatottak az önálló ó-orosz pénzverés kialakítására, amelyet a német és tatár betörés szüntetett meg. Ezt egy éremnélküli kor követte, amikor különböző öntött ezüsttrudakat (grivna) használtak. Ebben a korban Magyarországon is közismert volt a veretlen ezüst, s lehetséges, hogy ezek kapcsolatban voltak az orosz-földiekkel. Legalábbis erre enged következtetni az a keleties formájú ezüströg, amelyet dr. Huszár Lajos ismertetett a kiskunlacházi éremleletben.

A XIV. században az éremverés újra fellendült. Egyre több város veret rézpénzt is, végül krízis következett be, ami az 1534-es reformot eredményezte. Ennek lényege abban áll, hogy a három verdében (Moszkva, Novgorod és Pszkov) egységes pénzt vertek.

I. Péter kora a pénztörténetnek is egyik legjelentősebb szakasza. Sikerral oldotta meg a nyersanyaghiányt, s a verdékben jelentős technikai újítás volt a gépek bevezetése. Az új pénz a tallér súlyához igazodott. 1754-ben bevezették a 10-es rendszert, amelyet itt alkalmaztak először a világon.

Érdekes pénztörténeti ritkaság a XIX. században a platina pénz, amelyet a Demidoff-család veretett. Gazdagítja a XIX. századi orosz pénztörténetet a különböző nemzetiségi pénzek verése is.

Végül a szovjet állam pénzeit tárgyalja a szerző, az 1935-ös reformmal zárva az ismertetést.

A munka legnagyobb jelentősége abban áll, hogyha röviden is, de teljes áttekintést ad az orosz pénzverés történetéről, amellyel régen fennálló hiányt pótol.

Gedai István

Egyéb magyar vonatkozású irodalom

- Az Érem XVI—XVII. 1960—1961. évfolyamai.*
Barkóczi—Kerényi : Bronze Medaillons of Thracian Issue from Brigetio. Folia Arch. X. 1958. 77—87.
Beisser, Josef : Das Kriegsgefangenengeld Österreich-Ungarns. Mitteil d. Ö. N. G. XXVI. 1958. 74—76.
Castelin, Cavel : O keltských mincích vedlejších řad. Num. Listy XIV. 1959. 314.
Castelin, Cavel : Vindelicý statér s napusem ATV (ATVI/L). Num. Listy XV. 1960. 33—40.
Chirilă, Eugen : Tezaurul de monede romane imperiale de la Lujerdiu (r. Gherla, reg. Cluj). Studii și Cerc. de Num. III. 1960. 405—431.
Floca, Octavian : Descoperirea monetară de la Sălasul de Sus (Reg. Hunedoara) și unele considerații asupra monedelor romane republicane de imitație. Studii și Cerc. de Num. III. 1960. 89—133.
Floca, Octavian : Două descoperiri monetare feudale din secolele XVI—XVII în Reg. Hunedoara. Studii și Cerc. de Num. III. 1960. 558—568.
Gedai István : A zalavári bécsi denárlelet. A göcseji múzeum Jubileumi Emlékkönyve. 1950—1960. 151—157.
Gindl, Jozef : Banické znaky zo 16. storočia. Num. Listy XIV. 1959. 144—150.
Györffy Lajos : A türkevei denárok. Jászkunság V. 1959. 109—111.
Gyulay, Ferenc : La photographie des pièces de monnaies et médailles. Le Photographe 51. 1961. No. 985. 295—298.
Gyulay, Franz : Numismatic Photography. Calcoin News. XIV. 1960. 103—108.
Heckenast Gusztáv : Egy pénztörténeti különlegesség. Lányi Pál papírpénze Dobsinán 1723-ban. Tudomány II. 1961. VII. 16. 15. sz. Az Élet és Tudomány melléklete.
Holzmair, Eduard : Gutscheine des Ungarischen Flüchtlingslagers Haid. Mitteil d. Ö. N. G. XVI. 1957—1958. 22.
Holzmair, Eduard : Ergänzung zu „Gutscheine Haid”. Mitteil. d. Ö. N. G. XXVI. 1957—1958. 41.
Horedt, K. : Un tezaur de monede medievale germane din secolele XI—XIV. găsit la Slimnic (r. Sibiu). Studii și Cerc. de Num. III. 1960. 255—261.
Huszár Lajos : Az érem szerepe a műemlékkutatásban. Műemlékvédelem III. 1959. 218—224.

- Huszár Lajos* : Az esztergomi bazilika emlékéremei. Esztergom évlapjai I. 1960. 81—88.
- Huszár, Ludwig* : Ungarn. Numismatische Literatur 1945—1957. Num. Literatur Osteuropas und des Balkans. Graz 1960. I. 75—82.
- Jaeger, Kurt* : Die Vereins-Goldkronen der deutschen Staaten. Schweizer Münzbl. IX. 1959. 71—76.
- Jakóby László* : Egyesületünk érmei, plakettjei és egyéb emlékei. Öntőde 1958. IX. 142—147.
- Jeločnik, Aleksander* : Prvi foliesi iz kovnice Siscia. Num. Vestnik I. 1958. 3—8.
- K. J.* : A Sportmúzeum és a sportérmészet. Sport és Tudomány III. 1959. 6. sz. 19.
- Kerényi, András* : Gruppierung der Barbarenmünzen Transdanubiens. Folia Arch. XI. 1959. 47—60.
- Kerényi, András* : Ke chronologii barbárských mincí regölského typu. Num. Listy XIV. 1959. 161—165.
- Kuka, Pavol* : Nález mince kráľovnej Márie na Zvolenskom zámku. Num. Listy XV. 1960. 129—131.
- Lupu, Nicolae* : Două monede celtice de tip Nonnos descoperite în Transilvania. Studii si Cerc. de Num. III. 1960. 81—86.
- Metcalf, D. M.* : The Currency of Byzantine Coins in Syrmia and Slavonia. Hamb. Beiträge zur Num. No. 14. 1960. 429—444.
- Polla, Belo* : Nález stredovekých mincí na stredoveky zaniknuty osade. Num. Listy XV. 1960. 168—171.
- Preda, Constantin* : Probleme de numismatică geto-dacică. Studii și Cerc. de Num. III. 1960. 43—75.
- Reményi József* szobrászművész gyűjteményes kiállítása. Budapest 1960. 32. o. 7. t.
- Reményi József* : A művészi sportérm. Sport és Tudomány, 1959. 3. sz. 22.
- Ryneš, Václav* : Hesla pražských a bratislavských korunavačnických mincí a medaili (1608—1836). Num. Listy XV. 1960. 101—107.
- Sejbal, Jiří* : Časněstředověké sídliště v Kudlovicích datované minci. II. Klasifikace nalezných mince. Acta Musei Moraviae XLIII. 1957. 50—53.
- Sejbal, Jiří* : Příspěvek k nalezům uherských mincí byzantského typu na Moravě. Moravske Num. Zpravy 1959. No. 5. 14—17.
- Sejbal, Jiří* : Nález falešných polských mincí ze Sučan. Moravske Num. Zpravy 1958. No. 4. 20—25.
- Somogyvári József* : Amiről a pénz beszél. Fogaskerek 1959. júl. 19.
- Soós Gyula* : Néhány hellenisztikus előkép Ferenczy István szoborkompozícióihoz. Művészettört. Ért. VIII. 1958. 68—75.
- Sova-Smitrov, Piotr* : Poklad barbárských mincí z Vel'ky Gorazdovky. Archeologicky Ustar Slovensky Akadémie Vied v Nitre. Študijné zvesti aúsav. Nitra 1961. 127—138.
- Székelly Zoltán* : Noi descoperiri monetare de pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare. Studii și Cerc. de Num. III. 1960. 555—558.
- Szikszy Dénes* : Nero sportérmei. Sport és Tudomány III. 1959. 10. sz. 21.
- Tigăra, Ion* : Descoperiri monetare de pe teritoriul orașului Turda. Studii și Cerc. de Num. III. 1960. 547—553.
- Trebo, Rudolf* : Ein gefälschter Dukat Johann Zapolyas vom Jahre 1532 aus der Münzstätte Kremnitz. Mitteil. d. Ö. N. G. XXVII. 1959—1960. 127.
- Vejvoda, Oldřich* : Dvě keltské čtyřdrachmy. Num. Listy XIV. 1959. 40—41.
- Wensel, Herbert* : Ein dreifacher Taler der Münzstätte Kremnitz vom Jahre 1611. Mitteil. d. Ö. N. G. XXVI. 1957—1958. 109—110.
- Winkler, Judita* : Note despre colecția monetară a lui Dániel Lészay. Studii și Cerc. de Num. III. 1960. 451—466.
- Winkler, Judita* : Despre activitatea numismatică a lui Michael Pap Szathmári (1737—1812). Studii și Cerc. de Num. III. 1960. 433—447.
- „Bajnok vagyok”. Sportversenyek díjazása a XIX. sz. második felében. Sport és Tudomány III. 1959. 8. sz. 21.

H. L.

Hírlapokban és folyóiratokban megjelent numizmatikai vonatkozású közlemények

a) Általános tárgyú cikkek

- Gregor* : A régi pénz specialistája. Győrffy Ákosné ércpénz gyűjteménye. Telefon 1961. márc. 15.
- Hajdu Endre* : Másfélmillió kincs egy Eötvös utcai lakásban. (Niklovits Károly hagyatéka.) Esti Hírlap 1960. szept. 24.
- Jászai József* : Egy pápai tudós emlékére. (Megemlékezés dr. Répásy Gyula numizmatikusról.) Pestmegyei Hírlap 1960. nov. 13.
- Kun Erzsébet* : Római pénzek, libanoni piaszterek, munkásmozgalmi érmék birodalmában. (Beszámoló az Éremtani Szakosztály összejöveteléről.) Magyar Nemzet 1960. júl. 25.
- Pusztai József* : Heverő milliárdok a szoba sarkában... (Kerekes József papírpénzgyűjteményéről.) Pécsi N. 1961. ápr. 4.
- Radó* : Az érmekészítő. (Renner Kálmán soproni éremművészről.) Kisalföld 1961. febr. 22.
- Somogyvári József* : Amiről a pénz mesél. Fogaskerek 1959. jún. 19.
- Szánthó Dénes* : Készül az új magyar plakett-katalógus. Magyar Nemzet 1960. márc. 14.
- Tálas Géza* : A régi pénzek gyűjtéséről. Magyar Ifjúság 1960. nov. 12.
- Tálas Géza* : Új érmészeti katalógus. (Unger Emil: Magyar érmehatározó 1000—1959-ig c. munkáját ismerteti.) Magyar Ifjúság 1961. ápr. 22.
- Turi András* : Három görög ezüstpénz harmincötért. Házi árverésen az éremgyűjtők otthonában. Esti Hírlap 1961. febr. 22.
- Éremtani gyűjtemény* a Göcseji Múzeumban. Zalai Hírlap 1959. jan. 28.
- Múzeumba kerül* a Kossuth-bankó nyomdagépe. Szabad Föld 1960. jún. 26.

b) Kiállítások

Magyar Nemzeti Bank :

B. A. : A százmillió B-pengős bankó. A papírpénz-történelem legnagyobb címlete. — Pénzkiállítás a Nemzeti Bankban. Esti Hírlap 1960. márc. 23.

Keresztényi Nándor : Történelem — papírpénzekben. Mikor nyomtatták az első magyar pénzt. — A forint vezet. — A rövid életű 200 koronás. — Kiállítás nyílik a Nemzeti Bankban. Esti Hírlap 1960. szept. 11.

„Kétszáz éves a hazai papírpénz” címmel emlékkiállítás nyílt szeptember 12-én a Magyar Nemzeti Bank Bp. V. Rosenberg házaspár utca 4. sz. alatti kultúrtermében. Komárommegyei Hírlap 1960. szept. 10. Dunántúli Napló 1960. szept. 13. Vas Népe 1960. szept. 13. Magyar Ifjúság 1960. szept. 17.

Pesterzsébeti Múzeum :

Keresztényi Nándor : Történelem — pénzekben. (A Pesterzsébeti Múzeum éremkiállításának ismeretése.) Esti Hírlap 1961. márc. 19.

R. I. : Kossuth Lajos százdolláros, a Tanácsköztársaság bankjegyei és más ritkaságok a pesterzsébeti pénztörténeti kiállításon. Népszava 1961. márc. 19.

R. I. : A magyar pénz első kiállítása (a Pesterzsébeti Múzeumban). Népszabadság 1961. márc. 31.

Sz. J. : Pénztörténeti kiállítás nyílt a Pesterzsébeti Múzeumban. Magyar Nemzet 1961. márc. 12.

Váci Múzeum :

Papp Rezső : Római korszakbeli érmek kiállítása a váci Vak Bottyán Múzeum előcsarnokában. Pestmegyei Hírlap 1960. okt. 12.

c) Éremleletek

Bátaszék. Középkori ezüstpénzeket találtak Bátaszéken. (I. Mátyás — II. Lajos.) Népszava 1960. ápr. 28.

Brest. Kétezer-négyszázéves görög aranyérmek Franciaországban (i. e. IV. sz.). Keletmagyarország 1960. okt. 23.

Budapest. Olasz, osztrák, német pénzeket találtak a Gellért-szobor rendezése közben. Magyar Ifjúság 1960. ápr. 30.

Bukarest. A Köztársaság téri új park létesítése során érmekeket fedeztek fel (XVIII. sz. arany és ezüst érmek). Előre 1960. júl. 1.

Csepel. Árpád-kori emlékek (pénzek) a Damjanich u. ásatásoknál. Esti Hírlap 1960. júl. 7.

Debrecen. Lipót korabeli ezüstitallérokat találtak a debreceni nagyerdőben. Csongrádmegyei Hírlap 1960. dec. 13.

Dunajváros. Évezredes ezüstpénzek (mintegy 300 db kelta pénz). Fejérmegyei Hírlap 1959. jan. 17. Hétfői Hírek 1959. jan. 26.

Eger. Reneszánszkori pénzek (a püspöki palota restaurálási munkáinál). Esti Hírlap 1960. okt. 7.

Győr. Római kori sírok Győrött. (A sírokban II. Constantinus idejéből való pénzeket is találtak.) Népszabadság 1960. márc. 5. Népszava 1960. márc. 5.

Katymár. Konstantinos császár arcképe szarmata temetőből előkerült bronzérmeken. Hétfői Hírek 1960. jún. 6.

Miletics. Ezüstpénzzel telt köcsögöt szántottak ki Mileticsen. (Apollonia görög város pénzei.) Magyar Szó 1960. ápr. 23.

Mór. Az Ezerjő vendéglő pincéjében, javítási munkák közben, két darab arany százkoronást és hét darab arany tízkoronást találtak. Fejérmegyei Hírlap 1961. jan. 24. Kisalföld 1961. febr. 1.

Nyírbrony. Kilenc kiló ezüstpénz került elő. (XVI. századi apró pénzek.) Keletmagyarország 1960. nov. 23. Esti Hírlap 1960. nov. 26. Népszabadság 1960. nov. 26. Népszava 1960. nov. 26.

Pilisszántó. Tálás Géza: Ezüstpénzek Pilisszántón. (I—II. sz. római antoninianusok.) Magyar Ifjúság 1961. jan. 28.

Szekszárd. Értékes lelet. (II. Theodosius keletrómai császár aranypénze.) Tolnamegyei Népiújság 1960. ápr. 23. Köznevelés 1960. máj. 18.

Szőny. Dutka Mária: 118 római aranyérmet találtak Szőnyben. Magyar Nemzet 1960. dec. 25.

Szőny. Tálás Géza: Arany és archeológia. Gazdag aranypénzlelet Szőnyben. (Római aureusok.) Magyar Ifjúság 1961. jan. 7.

Túrkeve. Fedor: Ezüstdénár termett Túrkevéen. (I. Mátyás — II. Lajos kora.) Nők Lapja 1959. júl. 2. *Túrkeve.* K. Gy. (Kaposvári Gyula): Újabb hírek a túrkevei éremleletről. Szolnokmegyei Néplap 1959. júl. 8.

Túrkeve. Négyezerkétszáz ezüst dénárt találtak Túrkevéen. Magyar Nemzet 1959. jún. 20. Népszava 1959. jún. 20. Csongrádmegyei Hírlap 1959. jún. 21. Kisalföld 1959. jún. 21. Pestmegyei Hírlap 1959. jún. 21.

Zalaegerszeg. 1780-ból származó egykrajcáros fémpénzeket találtak a zalaegerszegi Kossuth Lajos utca csatornázási munkálatainál. Népszabadság 1960. okt. 6. Zalai Hírlap 1960. okt. 2.

Závod. Mészáros Gyula: Középkori ezüstpénz-lelet Závodon. (XVII. századi dénárok.) Tolnamegyei Népiújság 1960. okt. 2.

Závod. 700 ezüst dénár került elő a földből a Tolna megyei Závodon. Népszabadság 1960. okt. 4.

F. Fejér Mária

SZAKOSZTÁLYI ÉLET

A legutóbbi beszámolóink óta megint számos veszteség érte Szakosztályunkat a régi érdemes tagjaink elhalálózása következtében. Megkésve szereztünk tudomást *Liskó Elemér* 1959. július havában bekövetkezett haláláról. 1960 elején hunyt el *Baróthy Miklós* budapesti és *Péterfay József* kárászi, majd március 13-án *Mauritz Gusztáv* budapesti tagunk. Június 22-én súlyos veszteség ért *Lafrankó Gyula* halálával, aki másfél évtizeden keresztül viselte a szakosztályi pénztárosi tisztséget. Augusztus hó folyamán halt el *Tamáty Dezső* budapesti tagunk, majd augusztus hó 31-én *Niklovits Károly* haláláról értesültünk, aki a régi társulat alapító tagja volt és egyben a legértékesebb magángyűjtemény tulajdonosának volt tekinthető. Október havában *dr. Schulek Alfréd* távozott az élők sorából. Szintén a régi társulat alapító tagja volt és egyben a késő-középkori magyar pénzek legkiválóbb kutatója. November 3-án *dr. Répásy Gyula* elhunytáról értesültünk, aki a késő-római pénzek elismert szakértőjének volt tekinthető. November 21-én *dr. Batizfalvy János* szegedi egyetemi tanár halálozott el, majd az év végéig még *Nagy Zoltán* debreceni és *dr. Martinovich Róbert* budapesti tagunk elhunytáról értesültünk. Az utóbbi, egyik legrégebbi tagunk volt. 1961. elején *Garaczy Pál* halálozott el Kiskunfélegyházán, majd követte őt február 7-én *Fördös Géza* Győrött és később *Petrik József* Egerben. Távol idegenben hunyt el február 25-én *dr. Tolnay Iván*, aki egy évtizeden keresztül viselte a szakosztályi gyűjteményőri tisztséget. Július 27-én *dr. Kerényi András* muzeológus távozott az élők sorából, aki másfél éven keresztül a szakosztályi pénztár ügyeit is kezelte. Végül az év folyamán szereztünk értesülést még *Thier Gusztáv* soproni tagunk elhunytáról. Kegyelettel fogjuk őrizni elhunyt tagjaink emlékét.

Általános események. Az elmúlt időszak kiemelkedő eseménye volt a régi Magyar Numizmatikai Társulat alapítása 60. évfordulójának megünneplése. 1961. július 1-én tartottuk az ünnepi ülést, mely alkalommal a társulat múltját ismertető jubileumi kiállítást is megnyitottuk, dr. Varannai Gyula rendezésében. Ugyanezen alkalomra jubileumi emlékérmét is készítettünk, melynek szerzője Reményi József éremművész volt. A szakosztályi helyiségben még két időszak kiállítást rendeztünk. Így 1960. február—május hónapokban Csillag István éremművész érmeiből, majd június—december hónapokban a szakosztályi gyűjtemény anyagának III. Károly—Mária Terézia-kori magyar pénzeiből. Az utóbbit Kőszegi Tivadar rendezte. 1960. április 2—3. napjain Pávó Elemér képviselte Szakosztályunkat a csehszlovák numizmatikusok opavai kongresszusán, majd 1961. június 17—18 napjain ugyancsak ő a hasonló alkalomból rendezett olomouci kongresszuson. 1961 szeptember 11—18 napjain dr. Huszár Lajos vett részt a római nemzetközi numizmatikai kongresszuson szakosztályunk képviseletében is.

Személyi ügyek. Pávó Elemér az ideiglenesen átvett pénztárosi tisztséget 1960. január 1-én átadta Kerényi Andrásnak, aki azt 1961. július 27-én bekövetkezett haláláig viselte. Azóta a pénztár ügyeit ideiglenesen a titkár irányítja. 1960. október 13-án Tolnay Iván lemondott a gyűjteményőri tisztségéről, melyet 1961. január 12-én Ambrus Béla vett át. Ambrus Béla megürült könyvtárosi tisztségét pedig április 13-án Zák Ede vette át. Végül a társulati közgyűlés 1960. július 12-én Bánki V. Emil, Dr. Garam Jenő és Dr. Varannai Gyula meghívott választmányi tagokat tisztségükbe megerősítette.

Kiadványok. 1960. elején megjelent a Numizmatikai Közlöny LVIII—LIX. (1959—1960) évfolyama. Az elmúlt két év folyamán megjelentek még. Az Érem XVI—XVII. évf. 14—18. számai és a Magyar Éremhatározó c. kiadványsorozatunk Középkor I—II. Erdély I. és Vegyes füzetek.

Felolvasások. Az elmúlt két évben a szakosztályi felolvasó üléseken a következő felolvasások, illetve előadások hangzottak el. 1960. január 28-án *Bánki V. Emil* „A rendjelek eredete” címen olvasott fel. Február 25-én *dr. Garam Jenő* mutatta be „Sportérmeink a XIX. század második feléből” című tanulmányát. Április 28-án *Pávó Elemér* „Beszámoló az opavai numizmatikai kongresszusról” címen adott elő. Május 5-én *dr. Arthur Suhle* tartott nagyérdekű elő-

adást „Die Entwicklung und der Bestand des Berliner Münzkabinetts” címen. Június 20-án *Ambrus Béla* és *Kupa Mihály* „Fogolytáborpénzek” címen mutattak be értékes sorozatot. November 24-én *Bánki V. Emil* „Az 1848—49-i szabadságharc kitüntetései” címen ismertetett gazdag anyagot. 1961. január 26-án *Biróné Sey Katalin* olvasott fel „Gyógyító istennő ábrázolások a római pénzek” címen. Február 23-án *dr. Kupa Mihály* „Budapest pénzkibocsátó törekvései” címen tartott felolvasást. Április 27-én *Gedai István* mutatta be „II. Endre néhány pénzének kapcsolata Buda város pecsétjéhez” című értekezését. Június 1-én a jubileumi emlékülésen *Huszár Lajos* tartott megemlékezést „Emlékbeszéd” címen. Június 29-én *Pávó Elemér* tartott előadást „Beszámoló a csehszlovák numizmatikusok olomouci kongresszusáról” címen. Október 26-án *Bánki V. Emil* olvasott fel „Hadifogolytábori sportérmek” címen és ugyanezen alkalomból *Huszár Lajos* „Beszámoló a római nemzetközi numizmatikai kongresszusról” címen adott elő.

Serlegvacsora. A hagyományos serlegvacsorát 1960-ban december 15-én rendeztük meg, mely alkalomból *Ambrus Béla* idézte fel néhai *dr. Karny Rezső* emlékét, majd 1961. december 14-én, amikor *dr. Csillag Ferenc* emlékezett meg *dr. Schulek Alfréd* érdemeiről.

Jutalomérem. A szakosztály az éremtan fejlesztése érdekében kimagasló érdemeket felmutató numizmatikusok részére jutalomérmet alapított, mely első ízben az 1961. június 1-én tartott jubileumi ülésen került kiosztásra. Ez alkalommal az első érmet *Leszih Andor*, a miskolci Herman Ottó Múzeum ny. igazgatója nyerte el. Az érmet Madarassy Walter éremművész műve.

Éremcsere közvetítés. Az éremgyűjtés fellendítése érdekében legutóbbi beszámolónk óta hat éremcsereközvetítést rendeztünk (1960. II. 4., 1960. VI. 2., 1960. X. 6., 1961. II. 9., 1961. VI. 1. és 1961. X. 12., melyekkel a közvetítések száma 41-re emelkedett.

Szakosztályunk összejöveteleit minden hét csütörtök napján tartja délután 5—8 óra között a szakosztályi helyiségben (Budapest, VIII., Csepregy utca 4. II. 15). Összejöveteleinken készséggel állunk mindenkinek rendelkezésére, aki a numizmatika és éremgyűjtés terén felvilágosítást óhajt. A szakosztályi gyűjtemény és könyvtár ugyanezen időben áll az érdeklődők rendelkezésére.

Tagdíjfizetési felhívás. Az évi tagdíj 10 Ft és az esedékes tagdíjakat kérjük a szakosztály javára az 51.010 számú csekkszámán befizetni. A régi alapító tagokat kérjük a rendes tagsági díjnak megfelelő összeget (évi 10 Ft) befizetni. A szakosztály titkára (*Huszár Lajos*, Budapest VIII., Múzeum körút 14—16) a szakosztályt érintő minden kérdésben készséggel áll az érdeklődők rendelkezésére.

RÉSUMÉ

L. H.; *Andreas Kerényi (Nécrologue)*

H. L. *Soixante années.* Commémoration à l'occasion de la soixantième année d'existence de la Société Hongroise pour la Numismatique.

V. *Sümegehy: Chars cultuels de Crannon et de Sidon.* — Selon l'opinion de Hopkins les vases étrusques et ceux de Samos, ornés de serpents et de griffons sont des symboles du Soleil. Il émet l'opinion que les chars cultuels de Chypre et d'Europe centrale p. e. les chars de Peckatel portent des vases semblables. Le char cultuel de Sidon qui orne les médailles de Héliogabale porte, lui-aussi, semblable vase à deux serpents. (AJÁ 64. 1960. 369.) Hopkins confirme donc ce que nous avons écrit du char d'amphore de la médaille de Crannon et du vase de char de Budakalász (Num. Közl. 1957—58. 3.). Notre explication a été accueillie par J. Bóna avec un certain scepticisme, voire de sarcasme, car il n'était pas à même d'associer au cycle du culte de fécondité le char d'amphore à eau à l'emblème du Soleil (Acta Arch. Hung. 22. 1960. 96.). Dans une scène pré-lydienne d'un sceau, représentant l'acte d'imploration pour la pluie du Soleil on peut voir ensemble les deux conditions, et qui plus est, les résultats de la fécondité, le gros épi aux pieds de l'implorateur et les grands vases servant à la capture des eaux ruisselantes. Comme si la scène d'imploration pour la pluie au dieu phénicien décrite dans une œuvre par Philon de Byblos était-elle évoquée. La représentation du Soleil en zigzag et aux lignes de triangles du sceau pré-lydien a été reprise aux monuments de l'antiquité, aux couronnes rayonnées des princes hellénistiques et des empereurs romains. La représentation sur les monnaies de Kypselà des rois thraces du IVe siècle est mise sous une lumière nouvelle par le message de ce symbole: vase, au-dessous une graine de blé, au-dessus le sigle du prince en forme de rayons p. e. KEP Kersobleptes; l'idée de la fécondité comme symbole du pouvoir suprême. — Le vase rond du char cultuel de Sidon aurait dû symboliquement contenir de l'eau, comme l'amphore de Crannon; en plus de cela, grâce à la variante du char de culte de Crannon au vase rond il nous est permis d'en saisir la symbolique. Le corbeau, oiseau de la pluie est représenté sur la roue de chaque char. La palme, symbole de la fécondité, figure au-dessus du char cultuel de Sidon. C'est donc dans cette conception de la fécondité que la fonction cultuelle du char d'amphore de Budakalász est à chercher. (Pour plus amples informations consulter: Atti del settimo Congresso Intern. di Arch. Class. III. 123—133. Tableau I—III.)

A. *Mócsy: Über den Umlauf des römischen Geldes im vorrömischen Pannonien.* Einige republikanische und frühkaiserzeitliche Denarfunde aus Tokod (westl. von Esztergom) gaben den Anlass zur Untersuchung geschlossener frühromischer Münzfunde (Lőcki Ribnik, Nagykágya, Lágymányos, Érd). Die graphische Darstellung der Prägungszeit der Denare (nach Grueber und Mattingly) ergab eine auffallende Übereinstimmung in der Zusammensetzung der Funde. Im nordöstlichen Pannonien waren in den 80-er und 70-er Jahren, die unter Caesars Diktatur geprägten Münzen und die des Antonius III vir am häufigsten. Dies spiegelt nicht einen frühen Geldumlauf, sondern die relative Quantität der Ausmünzung wider. Alle republikanischen Münzfunde schliessen sich unter Augustus. Das Erscheinen des römischen Geldes darf daher in die Zeit nach Octavians Japodenfeldzug gesetzt werden, als die Verbindung mit Aquileia durch das Japodenland eröffnet werden konnte. Es ist unvorstellbar, dass in der Blütezeit der ostkeltischen Münzprägung auch das römische Geld bereits im Gebrauch gewesen wäre. Die Denare der Eravisker (Legende RAVIS, DVTEVTI usw.) sind daher in die 30er, oder noch eher in die 20er Jahre zu setzen. Dass ihnen viel frühere Geldstücke als Vorlage gedient haben, erklärt sich damit, dass eben diese Typen hier am meisten geläufig waren.

I. Sz. *Czeglédy: Trouvaille de deniers datant de l'époque des empereurs romains mise au jour près de Szombathely.* En juillet 1959, à l'ouest de Szombathely, dans la forêt derrière la briqueterie longée par la route Nárai, près du champ de tir militaire désaffecté, une trouvaille de deniers d'argent de l'époque des empereurs romains a été mise au jour d'une profondeur de 50 cm du sol. La trouvaille de deniers d'argent consistant de 58 pièces, se trouvait cachée

dans un pot à un anse peint en gris. (Le pot date de la fin du IIe, du début du IIIe siècle.) La succession, dans l'ordre chronologique, des monnaies s'ouvre par une pièce de Vespasien et se termine par trois pièces datant de l'époque de Septime Sévère. L'identification des pièces a été faite à l'aide de la bibliographie énumérée à la note no 5. — Depuis Vespasien (à l'exception de Tite) les frappes de chaque empereur sont représentées dans la trouvaille, quoique non sans lacunes; il y a une fluctuation de 1—6 ans entre les dates de frappe de deniers des empereurs (voir le tableau chronologique). Il est intéressant à noter la lacune de 16 ans qui existe entre la frappe de Marc Aurèle, en date de 177 et la monnaie de 193 de Septime Sévère. — Les monnaies de Marc Aurèle et de Faustina junior (Annia) sont de beaucoup plus usées que les autres pièces. On peut supposer que le manque dans la trouvaille des pièces de Commode était dû à la diminution à ce temps du volume des nouvelles pièces en circulation, les monnaies anciennes ayant eu cours dans le commerce. Étant donné le volume réduit de la trouvaille, rien de définitif ne peut en être formulé. Les pièces ont pu être en possession du détenteur comme résultat d'une épargne de courte durée, ou bien en raison d'une single vente, de ce fait, il se pourrait bien que le manque des pièces de Commode est dû à l'œuvre du hasard. Les trois dernières pièces de notre trouvaille, les frappes de 193 et 194 de Septime Sévère et la pièce de Julia Domna notamment ne sont pas ultérieures à 196 (?). La date de terminus post quem est donnée par cette dernière. — Nous n'avons pas de données sur d'éventuelles attaques ennemies dans la région de Szombathely (Sabaria) à cette époque, il se peut que les pièces ont été enfouies devant des exacteurs, ou de maraudeurs (latrones). L'enfouissement a eu lieu dans la dernière décennie du IIe, ou dans la première décennie du IIIe siècle.

Z. Kádár : *Der Ursprung der Darstellungen des Saeculum frugiferum und sein Zusammenhang mit dem Kaiserkult*. — Die um die Wende des 2.—3. Jahrhunderts ausgebrochene grosse wirtschaftliche und gesellschaftliche Krise, die stets zunehmende Existenzunsicherheit, schufen eine günstige Basis für den Kult jener Götter, in deren Namen die Verkündiger den leidenden Volksmassen Friede, Überfluss und Glück verhießen. Da die Volksmassen aber den alten Göttergestalten schon misstrauisch gegenüberstanden, brauchte man solche neue Götter, die sämtliche guten Eigenschaften mehrere Götter in sich vereinigten und darin kann man eine jener Ursachen erkennen, die als Gesamtergebnis der pantheistischen Vorstellungen mit sich brachten. Der erste Kaiser dieses chaotischen Zeitalters, Pertinax, der letzte antoninische Herrscher nach der Ermordung des Commodus (31, Dez. 192 u. Z.), bestieg den Thron nach afrikanischem Prokonsulat und römischer Konsularwürde. Die während seiner kaum vierteljährigen Regierung geprägten Münzen verkündigen den Anbruch eines neuen goldenen Zeitalters für das Imperium. Die Legende und das göttliche, Frieden und Glück spendende Abzeichen, der mit sechs Ähren verzierte caduceus, verheissen die »opi divinae« und vor allem das »Saeculo frugifero«. Der caduceus weist auf Mercurius hin, den Gott der Fülle und des Friedens, der schon im frühen Kaiserkult mit Augustus identifiziert wurde, als selbständiges Symbol aber erst bei Tiberius erscheint. Im Jahre 193 gelangten, wie wir wissen, zwei aus Afrika stammende Kaiser, der dem römischen Adel angehörende, aber in Hadrumetum gebürtige Clodius Albinus, und der in Leptis Magna geborene Septimius Severus zur Macht. Beide rivalisierenden Kaiser propagierten die Wiederherstellung des goldenen Zeitalters. Auf den Münzen des Clodius Albinus ist das saeculum frugiferum von der römischen Auffassung ganz verschieden dargestellt. Der früheste Typ ist die Göttergestalt mit caduceus und Strahlenkrone. In der anderen Variante begegnet man einer reicheren Form, einer halbnackten Figur mit caduceus und tridens und einem Strahlenkranz um den Kopf. Dieser eigentümliche pantheistische Gott vereint in sich die Züge des Sol, Mercurius und Neptunus, also sämtlicher fruchtbringenden Prinzipien des Seins. Eine ganz ähnliche Gottheit ist auf den Münzen des Septimius Severus aus dem Jahre 193 dargestellt, mit derselben Legende. Sie ist die einheimische afrikanische Gottheit Aion Karpohoros. Mit diesem Kult kann in Zusammenhang gebracht werden die für das Heil der Julia Domna und ihres Sohnes Caracalla gewidmete Inschrift von Thuburnica: »Mercurio sobrio Genio Sesale Pantheo Aug(usto)«. — Unter den Medaillen und Münzen des Clodius Albinus findet man eine von den obigen völlig abweichende Darstellung mit der Legende »Saeculo frugifero cos II.« Diese Darstellung zeigt eine auf einem Thron sitzende bärtige Götterfigur mit einer Tiara auf dem Kopf und zwei den Thron flankierenden Sphinxen. Für den orientalischen Charakter der Darstellung besteht gar kein Zweifel. Das Vorbild des Typs in der monumentalen Kunst hat unlängst Charles Picard auf einer Stele von Sousse aus dem 5. Jahrhundert v. u. Z. erkannt. Auf dieser Stele ist Baal Hammon dargestellt, ganz ähnlich ferner ist die Statuette aus dem Baal-Heiligtum von Thinissut. Das Vorbild dieser Darstellungen finden wir am Sarkophag des Königs Ahiiram von Byblos aus dem Ende des II. Jahrtausends v. u. Z. Ähnliche Denkmäler sind auch in Megiddo zutage gekommen. Das wichtigste für uns

ist der Romanisierungsprozess der syrisch-phoenikischen Göttergestalt, die Entstehung der neueren frucht- und glückspendenden Gottheit. Dieses Problem wird von antiken Grammatikern beleuchtet. So können wir sehen, dass die Römer unter der Gestalt Baals auf den Münzen des Clodius Albinus Saturnus verehrt haben, über den der grösste Ideolog des Goldenen Zeitalters, Vergilius in der IV. Ekloge Folgendes schreibt: »magnus ab integro saeculorum nascitur ordo iam redit et virgo redeunt Saturnia regna« (Ecl. IV. 5—6.). Zum letzten Mal begegnen wir der Darstellung des Saeculum Frugiferum auf den römischen Kaisermünzen unter Postumus in der Mitte des II. Jahrhunderts. Auf seinen mit der Legende »Saeculo frugifero« versehenen Münzen symbolisiert der caduceus ebenso das neue goldene Zeitalter, wie zuerst unter Pertinax. Es ist klar, dass auf offiziellen Darstellungen der römischen Kunst der caduceus jedesmal den fruchtbringenden Mercurius-Augustus symbolisiert. Unzweifelbar haben die afrikanischen religiösen Elemente grossen Einfluss auf die »saeculum-frugiferum«-Ideologie des römischen Kaiserkultes ausgeübt. Sicher ist jedenfalls, dass in dem untergehenden Imperium das Opium der Idee des goldenen Zeitalters in verschiedenen Formen wieder und wieder auftaucht.

K. B. Sey : *La trouvaille de Zsófia-pusztá*. La matière constitue une partie de la trouvaille de Veszprém, dont la publication a été faite en 1908 par Kubitschek et Voetter. La partie non-identifiée de cette trouvaille dont le dépouillement a été à ce temps omis en raison de l'état dégradé des pièces, — 5217 petits bronzes de l'époque romaine notamment — est traitée dans cette étude. Grâce à cette trouvaille, l'existence d'une nouvelle émission de Siscia peut être démontrée avec une certitude absolue. L'émission est représentée au total par 20 pièces avec les frappes des types de Gloria et Securitas, Valens Securitas de Valentinien Ier et Gloria de Gratiane. Depuis 367 de notre ère, en raison de l'inflation et les travaux de fortification de la limes, l'argent afflua en grande quantité à notre province. L'attaque des Quades Sarmates, survenue en 374, mit fin à cette affluence. La reprise de la circulation monétaire est indiquée après 375 par quelques pièces seulement, l'affluence de la monnaie subit cependant de nouveau un temps d'arrêt dans les années suivantes, en raison des attaques barbares. Les dernières pièces de la trouvaille sont les frappes de Siscie de Théodose et d'Arcade, frappées dans la période de 384—387. L'enfouissement des pièces est donc postérieur à 387. Ces constatations se rapportent à l'ensemble de la trouvaille.

L. Huszár : CHN. II. 133. Le denier à effigie est un type rare parmi les pièces du roi Albert, dont la description est donnée dans le Corpus Num. Hung. II sous no 133. Deux variantes étaient connues de ce denier. L'une d'elles est le dessin reproduit dans le Corpus, qui selon les lettres de l'atelier est une frappe de Nagybánya (n—S) et qui porte, au revers, un lion de Bohême dans les champs nos 2 et 3 de l'écusson. L'autre spécimen est connu du Cabinet du Musée de Miskolc. Celui-ci, selon les lettres de l'Hôtel est une frappe de Körmöcbánya (K—R), dont le dessin de l'écusson diffère du premier, mentionné ci-dessus, car, comme sur le florin d'or du CNH, II. 132, dans le champs no 2, c'est le lion de Bohême, dans celui no 3, la fasce autrichienne qui se retrouve. Une troisième variante a été trouvée tout récemment au Musée de l'église calviniste de Sárospatak, aussi une frappe de l'Hôtel de Nagybánya, mais dont l'écusson est identique à celui de la frappe de Körmöcbánya. La face des deux deniers effectivement connus est donc identique et de plus, leur face correspond aussi à celle du florin d'or mentionné. Par contre un écusson qui différerait de ces deux derniers n'est connu que du dessin du Corpus. Le dessin du Corpus a été fait originairement d'après une pièce de la collection Festetich. On peut suivre la trace de ce dessin dans la bibliographie hongroise de la numismatique jusqu'à 1801, date de la publication de l'ouvrage de St. Schœnvisner: *Notitia Hungaricae rei numariae*. Cependant, ni cet auteur, ni les autres n'avaient vu la pièce originale, le dessin a été emprunté par Schœnvisner de la figure du catalogue contemporain en tailedouce qui publia les pièces rares de la collection Festetich. Les autres auteurs ont emprunté sans exception le dessin de Schœnvisner. Il est donc de toute évidence que le dessin soit erroné. Selon toutes possibilités, en dessinant la pièce de la collection Festetich, le dessinateur s'est trompé. Le lieu de conservation de cette pièce n'est plus connu, elle ne peut donc fournir la preuve décisive pour trancher la controverse. Sur la foi des deux autres pièces il reste cependant acquis déjà que l'écusson de ces deux derniers soit correct et ce sont ceux-ci qui doivent désormais être pris en considération. C'est surtout la frappe de Körmöcbánya conservée à Miskolc qui doit être considérée comme la pièce maîtresse, car aussi l'aménagement des légendes y est plus juste. Le dessin accepté et connu dans la numismatique hongroise depuis 150 ans doit donc être rejeté. La justesse de ce dessin ne pourrait être démontrée qu'au cas où la pièce de la collection Festetich pourrait être retrouvée, dont la probabilité reste en tout cas bien minime.

A. T. Horváth : *Données sur la circulation des décuples*. Par une riche série de documents puisés dans les archives l'auteur fournit la preuve que depuis la seconde moitié du XVIe siècle jusqu'au début du XVIIIe siècle le Portugais, Lysimaque, «thaler» d'or et les décuples d'or étaient monnaies courantes en Hongrie.

Ch. Szász : *Données sur les employés de l'Hôtel de Monnaie de Nagybánya* (1660—1829). Étude de suite, offrant sur la foi des sources d'archives des données sur les employés de différentes catégories de l'Hôtel de Monnaie de Nagybánya dans la période indiquée.

A. T. Horváth : *Projet de règlement de la circulation monétaire de la Transylvanie en 1736*. L'auteur publie le texte du projet de règlement qui énumère les espèces de monnaies étrangères dont la circulation était interdite en Transylvanie et celles, dont le cours avait été fixé officiellement.

B. Ambrus—dr. M. Kupa : *Projets de papier-monnaie de l'ancienne monarchie austro-hongroise, 1790—1918*. Dans l'introduction, les auteurs élucident et définissent certaines notions fondamentales artistiques et typographiques des projets de papier-monnaie en faisant appel à d'éminents spécialistes hongrois. Les projets de papier-monnaie présentés peuvent être classés en deux catégories: a) ceux conservés en Hongrie, datant de l'époque de la Wiener Stadt Banco et b) ceux conservés en Autriche ou en Allemagne, datant de l'époque de la Banque d'Autriche-Hongrie. Les projets suivants conservés au cabinet de médailles du Musée d'Histoire de Hongrie appartiennent à la première catégorie: les 11 épreuves de tirage en diverses couleurs de 5 gouldens, en date du 1 novembre 1790, qui constituent un document d'intérêt pour l'impression du papier-monnaie de l'époque (t. no 1.); le dessin à plume de 5 gouldens, en date du 1 janvier 1802, réalisé par J. G. Mansfeld (t. no 2.); le projet de la coupure de 25 gouldens (t. no 3.), en date du 1 octobre 1805, sur laquelle aussi l'écusson hongrois figure, ainsi que le projet de la coupure de 100 gouldens de la collection d'Émile Bánky Vajk ne portant de date que l'inscription MDCCCVI (t. no 4.). Dans l'autre catégorie rentrent les épreuves de tirage des papiers-monnaies suivants: le épreuves de une couronne (t. no 5.) et de 5 couronnes (t. no 6.), en date du 5 août 1914 de la Banque d'Autriche-Hongrie; finalement l'épreuve de tirage du papier-monnaie de 5 couronnes en date du 1 octobre 1918 de la Banque d'Autriche-Hongrie. Ce dernier est célèbre en raison du fait que le premier papier de trésor de 5 couronnes tchécoslovaque en date du 16 avril 1919 (16. dubna 1919) a été réalisé avec le dessin latéral du projet hongrois. Les épreuves de tirage qui rentrent dans cette deuxième catégorie sont en la possession de l'Österreichische Nationalbank d'une part et du Docteur Arnold Keller, écrivain spécialiste de l'histoire de la monnaie, Berlin, d'autre part.

Sóos : *L'art de J. Reményi, artiste médailleur hongrois*. L'année passée, l'événement le plus remarquable dans l'art des médailles était l'exposition retrospective de J. Reményi à Budapest, ouverte dans les locaux du Műcsarnok. Le gros de l'œuvre de Reményi, la partie remarquable de ses réalisations artistiques, se constitue depuis les premiers débuts de l'artiste jusqu'à nos jours des œuvres dans le genre spécial et subtil de l'art des médailles. C'est dans cet art plein d'esprit et d'intimité que Reményi devint dans les premières décennies de notre siècle l'un des artistes les plus remarquables. C'est à lui et à Beck Ö. Fülöp que le gros mérite revient dans la propagation de la culture de médailles en Hongrie. — Né à Kassa, le 23 janvier 1887, J. Reményi commença ses études artistiques en 1902, à l'École des Arts Décoratifs, chez le professeur Lajos Mátrai, à Budapest, il devint ensuite l'élève d'Ede Telcs pour continuer ses études en 1909, à Munich, chez Römer. Il a été nommé professeur à l'École des Arts Décoratifs, d'abord en 1919 et de nouveau en 1928. En 1943, il devint le maître graveur de l'Hôtel des Monnaies de Hongrie. Bien qu'il fit aussi des grandes plastiques, des portraits; la plus importante source des richesses et des valeurs de son œuvre jaillit toujours de l'art des médailles dont les réalisations d'une quantité quasi innombrable se chiffrent suivant certaines évaluations à plusieurs milliers. Il a exécuté nombre d'ébauches de monnaie, les projets des numéraires hongroises contemporaines sont à peu d'exception près les réalisations artistiques de Reményi. Sa dernière exposition retrospective a été organisée en 1923 au Musée Ernst à Budapest. Il a souvent pris part aussi à des expositions étrangères. — Avec les aspirations au décoratif dans l'esprit du nouveau style, l'influence de l'art des médailles du tournant du siècle est encore toute fraîche dans ses premières œuvres (p. e. *Communion*, *Archers hongrois* [1910], *la Furie de la guerre* [1914]). Les tendances classiques de son art commencent à prendre forme d'une manière précise dans les années 20. Celles-ci nous rappellent très souvent les aspirations des grands artistes de la Renaissance. Il exécute ses œuvres dans un champ en cercle régulier, ses compositions sont proportionnées, bien équilibrées, aux légendes soigneusement travaillées. Dans la plupart des cas l'artiste travaille avec une plastique à peine relevée. Reményi est un homme d'une vaste formation et d'une haute culture, doué d'une curiosité

très vive, traits de caractère qui se manifestent forcément dans son art. Parmi tant, les plus riches dans son oeuvre sont les séries dont le sujet a été puisé de la vie médicale et sportive. — Reményi est titulaire de nombreuses distinctions: en 1908, sa plaquette: Jeune fille de Tur, a obtenu le second prix. En 1911, l'artiste s'est vu lui décerner la médaille commémorative du Nemzeti Szalon (Salon National). A Paris, il a été décoré, à deux reprises, du diplôme d'or. Il a remporté le prix de la plastique offert par la Société Szinyei et le prix de Grünwald du Múcsarnok.

J. Gedai : La trouvaille de Friesach près Kiskunmajsa. Mises dans un sac de toile et placées dans un pot, 5 pièces de brakteates hongrois et 29 pièces de deniers de Friesach ont été mises au jour près Kiskunmajsa. La trouvaille, découverte dans les années 20, est conservée actuellement au Musée de Balaton, à Keszthely.

G. Entz : L'inventaire de succession d'Etienne Bodó de 1537. L'inventaire successoral dont l'auteur publie le texte original, nous fournit de précieuses informations sur l'état contemporain de la circulation monétaire.

T. A. Horváth : Feuilles d'impôt de Székesfehérvár du XVIIIe siècle. — Sur la foi des données d'archives l'auteur publie deux catégories de feuilles ayant rapport à la municipalité Székesfehérvár. L'une des catégories est celle nommée «feuilles de juifs», émise par la municipalité en 1752, ayant servi pour l'imposition des juifs qui avaient passé une nuit dans la ville. L'auteur publie ensuite les billets et méreaux qui ont été émises par la municipalité, en papier ou en métal, entre 1768—1786 ayant servi pour acquit du paiement du péage et du droit de place.

B. Takács : Deux plaquettes aux rapports hongrois. L'une des plaquettes représente le miracle de l'Evangéliste St. Jean, exécutée par le maître Johann Bernhard Liedeman, orfèvre de Lőcse en 1753. L'autre est la représentation de la scène d'ensevelissement de Jésus, œuvre de l'orfèvre de Nagyszeben, Johann Christoph Schwartz, mort en 1705. Ces deux plaquettes sont d'une certaine importance, car elles sont les seules œuvres d'art connues à nos jours dans ce genre qui ont été exécutées en Hongrie.

P. Székely : Les frappes en plomb des médailles de Charles Wurschbauer. A l'occasion de la visite du couple royal en Transylvanie, en 1817, Charles Wurschbauer, graveur sur médailles de Gyulafehérvár a exécuté sur commande plusieurs médailles commémoratives. Pour son propre compte il a réalisé de ces médailles des frappes en plomb, qu'il a collées sur un fond de drap noir en cadre de bois. Au dos on trouve les annotations personnelles de l'artiste relatives aux médailles.

sa — ay : Expositions numismatiques,

Trouvailles de monnaies

Littérature

Compte rendu de l'activité de la Section Numismatique de la Société Hongroise d'Archéologie, d'Histoire des Beaux-Arts et de Numismatique

Résumés

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Vidosa László

A kézirat nyomdába érkezett: 1961. V. 19. — Példányszám: 1000 — Terjedelme: 13,25 (A/5) ív, 27 ábra + 7 old. melléklet

1961.54322 — Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

II. TÁBLA

1

2

3

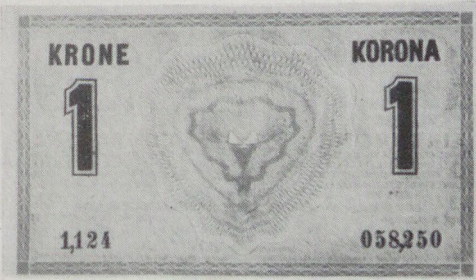
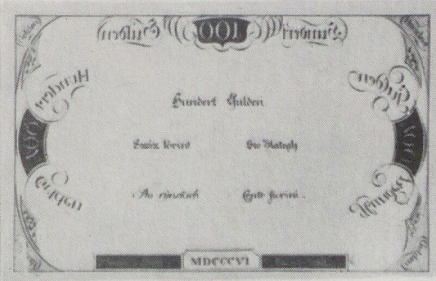
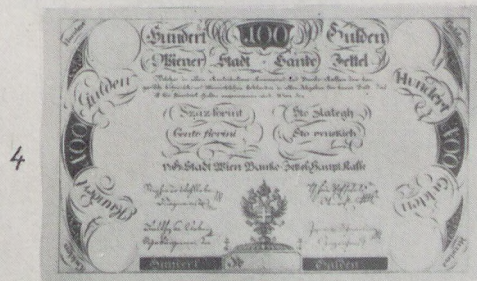
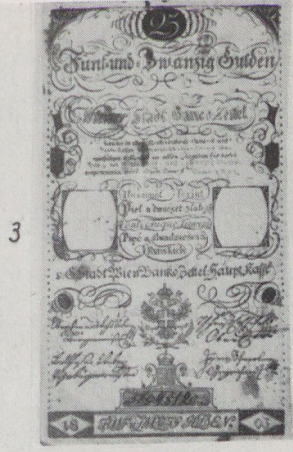
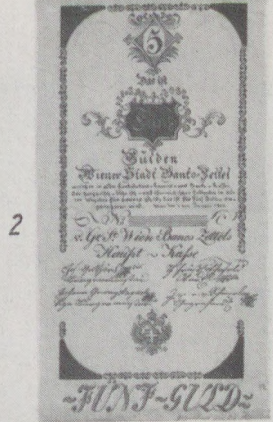
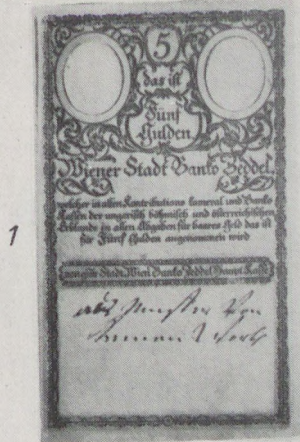

4

5

III. TÁBLA

IV. TÁBLA

1

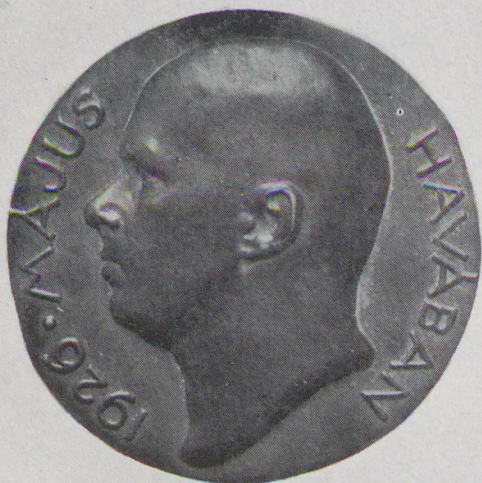

2

3

V. TÁBLA

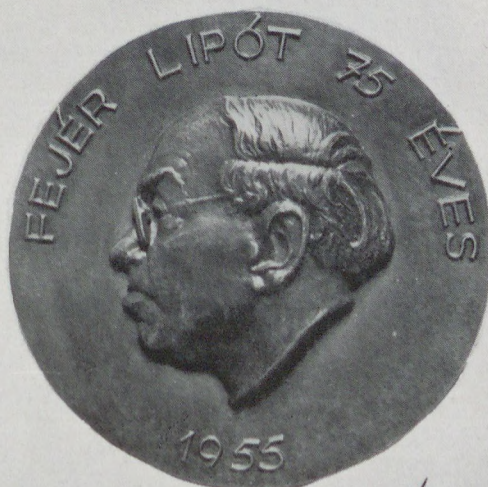
1

2

3

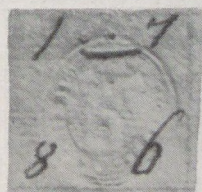
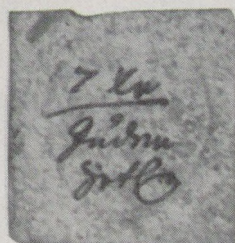

4

VI. TABLA

1

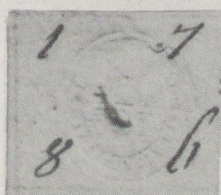
2

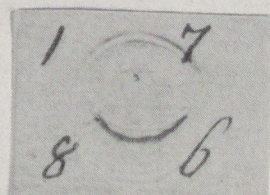
3

4

5

6

7

8

9

10

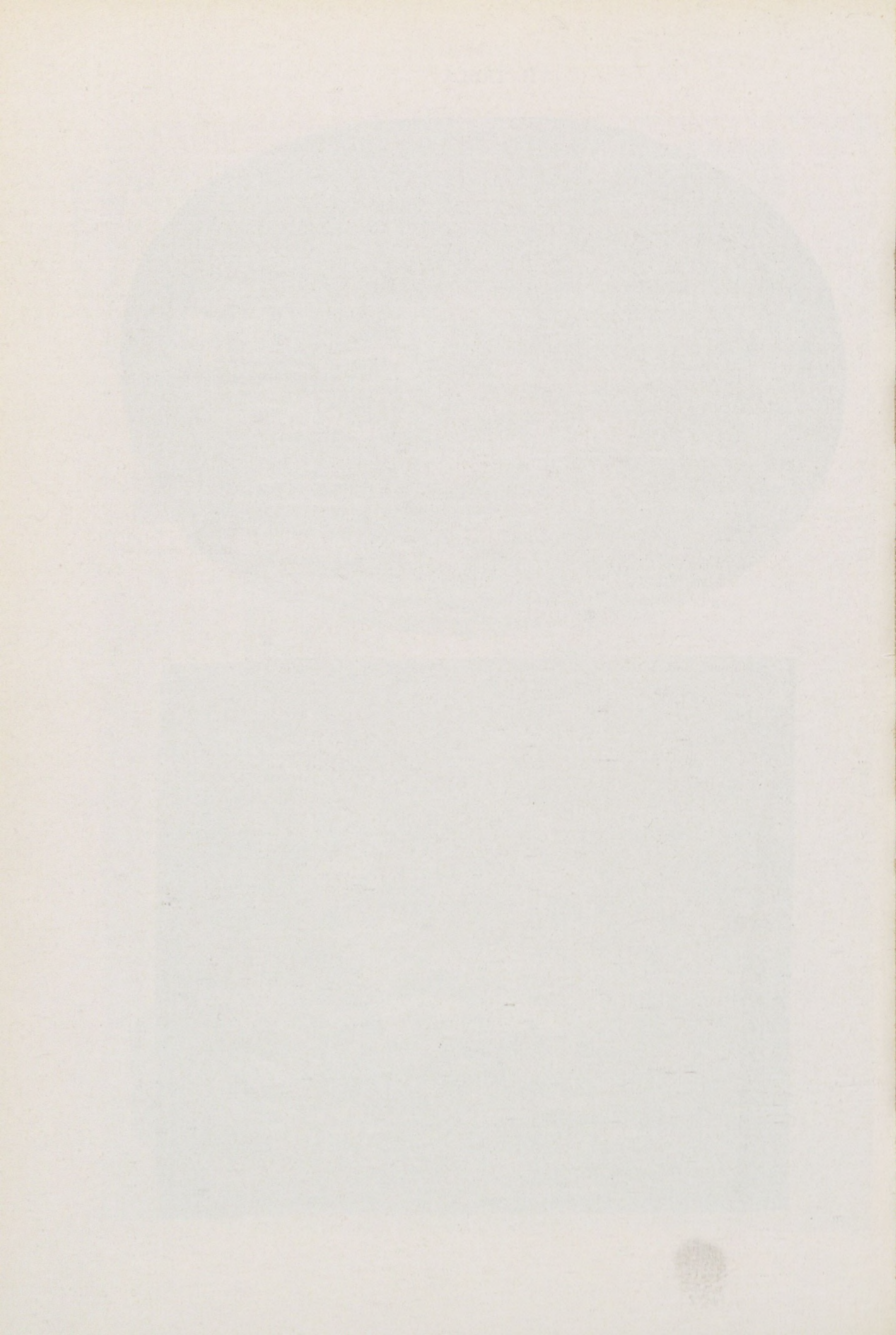

12

11

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE!

A szakosztálytól megrendelhetők az alábbi még kapható régebbi kiadványok.

Dessewffy Miklós barbár pénzei című mű I., II. és IV. füzet (a III. füzet táblái hiányosan), ára tagoknak 20 Ft, nem tagoknak 40 Ft.

Numizmatikai Közlöny régi évfolyamai közül a XVII. 3–4. füzet 2 Ft, a XXVI–XXVII., XXXII–XXXIII., XXXIV–XXXV., XXXVI–XXXVII., XXXVIII–XXXIX., XL., XLI., XLII., XLVIII–XLIX., L–LI., LII–LIII., LIV–LV., LVI–LVII. és LVIII–LIX. évfolyamok ára füzetenkint, 10 Ft, nem tagok ezen árak kétszeresét fizetik.

Az *Érem* időszaki kiadványunk még kapható következő évfolyamai: XI. (1. sz.), XII. (2–4. sz.), XIII. (5–7. sz.), XIV. (8–10. sz.), XV. (11–13. sz.), XVI. (14–15. sz.), és XVII. (16–18. sz.), füzetenkint 4 Ft áron.

Huszár, L. : Attila dans la Numismatique. Moneta Prisca sorozat 1. füzet, francia nyelven (1947), 6 képes táblával. Ára tagok részére 5 Ft, nem tagok részére 10 Ft.

Ambrus Béla : Magyarország papírpénzei című füzet (1949), a Magyarországon forgott állami papírpénzkibocsátások összeállítása. Ára tagoknak 10 Ft, egyébként 15 Ft.

Unger Emil : Magyar Éremhatározó. Középkor (1000–1526) I–II. füzet, Újkor (1526–1958). I–IV. füzet, Erdély I. (1540–1630) és Vegyes füzet, füzetenkint 10 Ft áron.

Éremcsereközvetítések katalógusai : Az eddigi XI,II. közvetítés katalógusaiból még kapható füzetek ára tagoknak füzetenkint 2 Ft.

A Magyar Numizmatikai Társulat 60. évfordulójára készült emlékérem néhány példánya még kapható 30 Ft. áron.

A fenti árakhoz postai küldés esetén még portókötség járul. A megrendeléseket kérjük a szakosztály címére küldeni és a vonatkozó pénzküldeményeket az 51010 – VIII. sz. csekkszámára befizetni.

